

**Національний науково-дослідний інститут
українознавства
Відділ української етнології**

Фігурний Ю. С.

**Фаховий аналіз проблеми походження
українців і професійне вивчення
українських етнічних, націєтворчих і
державотворчих процесів вченими відділу
української етнології ННДІУ МОН України в
кінці XX – на початку XXI століть**

Київ 2011

УДК 908 (478)
ББК 63,5 (4 УКР)
Ф 65

Схвалено до друку на засіданні відділу української етнології ННДІУ (протокол № 3 від 21.03.2011)

Рецензенти:

Баран В.Д. – член-кореспондент НАН України, професор, доктор історичних наук.

Ятченко В.Ф. – професор, доктор філософських наук.

Ф 65 Фігурний Ю. С.

Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. – К., ННДІУ. – 2011. – 142 с.

У монографії здійснюється фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. Ця книга була підготовлена в рамках науково-дослідної роботи «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», що фінансується за рахунок державного бюджету. Її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П. П. Вона виконується в ННДІУ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Праця розрахована на учнів, вчителів, студентів, викладачів, аспірантів, науковців і всіх тих, хто цікавиться життям і буттям українського народу.

ББК 63,5 (4 УКР)
© Фігурний Ю. С. 2011
© ННДІУ МОН України, 2011.

Зміст

Передмова.....	4
Вступ.....	6
Розділ 1. Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження.....	9
Розділ 2. Найважливіші проблеми дослідження українського етносу в контексті українознавства.....	12
Розділ 3. Основні концепції походження українського етносу.....	19
Розділ 4. Проблема визначення етнічної приналежності Київської Русі.....	33
Розділ 5. Дослідження відділом етнології в 1992 – 2000 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів.....	39
Розділ 6. Вивчення відділом етнології в 2001 – 2003 рр. етногенезу українського народу та вітчизняних етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів.....	60
Розділ 7. Дослідження відділом української етнології в 2004– 2006 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів.....	66
Розділ 8. Вивчення відділом української етнології в 2007 – 2009 рр. етногенезу українського народу та вітчизняних етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів.....	76
Висновки.....	103
Післямова.....	105
Література.....	109
Додаток: бібліографія наукових праць Ю. Фігурного (1995-2011).....	110
Інформація про монографію.....	134
Інформація про автора.....	135
Інформація про відділ української етнології ННДІУ.....	137

**Мій добрий і мудрий матері
Надії Опанасівні Довгань
з любов'ю і повагою
присвячую цю книгу**

Передмова

Завершується перший квартал 2011 р. і ми вчені-українознавці готуємо черговий звіт за нашу наукову діяльність впродовж січня-березня поточного року. Виглядає це все дуже буденно як завжди, як 2010 р., 2008 р. тощо... А незабаром віртуальна календарна весна стане і забує квітами, травами й порине у пташине двінкоголосся. Здавалося, життя чарівне і прекрасне, живи, працюй, твори, кохай і насолоджуйся. Проте, якщо українська природа святкує прихід весни й оновлення, то українське суспільство продовжує потерпати від зимових політичних буревіїв, стагнації й повернення в лоно «Русского мира». 25 лютого 2011 р. виповнилася перша річниця інавгурації Віктора Януковича. Четвертий президент і його команда обіцяли Україні та її громадянам «покращення життя вже сьогодні», стабілізацію, реформи і поступове економічне зростання, що врешті-решт, мало б посприяти підвищенню добробуту пересічного українця. Що ж, ми фактично отримали? Після гучного і бездарного провалу помаранчевих «любих друзів» В. Ющенко і Ю. Тимошенко до влади прийшли «всерьез и надолго сине-белые реальные пацаны» на чолі зі своїм харизматичним, вольовим, розумним і цілеспрямованим лідером В. Януковичем, і тим самим Україна знову потрапила в смертельні обійми «старшого російського брата», який так просто ще нікого і ніколи не відпускав. За рік правління нових можновладців («стабілізаторів і реформаторів») Українська держава семимильними «стрибками» позбавляється своєї самостійності, суверенності, соборності, державності й, врешті-решт, на превеликий жаль, і своєї українськості (національної й етнічної самотності). Лаконічно перераховуємо доленосні звершення фартового переможця президентських перегонів 2010 р.: 1) Чорноморський флот РФ базуватиметься в Україні до 2042 р., і ця задача національних інтересів посприє тому, що Севастополь, спочатку де-факто, а потім і де-юре стане справжнім російським містом і невід'ємною частиною Росії, через деякий час цей квест чекає на Крим, а в недалекому майбутньому – цим шляхом дружньо покрують східні й південні регіони «Хохландії»; 2) російські олігархи отримали преференції і широкий доступ до української економіки та її стратегічних галузей і підприємств, тим самим поступово перетворюючи їх на додаток до російської, саме тому продаж Запоріжсталі росіянами – це тільки перша ластівка, за нею «підуть» вітчизняні ГТС, авіапром, АЕС, ГЕС та інші високорентабельні галузі народного господарства України; 3) на вищому міжурядовому рівні прийнято досить поспішне, непродумане і кон'юктурне рішення про узгодження російсько-української гуманітарної політики як в освітянській, так і в науковій сферах, і як наслідок – продуктом такого «плідного» співробітництва стануть нові підручники з історії України, де II світова війна знову стане для української молоді й педагогів міфічною «Великою Вітчизняною війною», вирине із забуття нова-стара парадигма співіснування «братніх» російського, українського і білоруського народів, а в остаточному підсумку повна ліквідація української національної історичної пам'яті, а на її рештках тріумфальне відновлення великоросійського імперського міфу «про три братні східнослов'янські народи – росіян, українців і білорусів»; 4) підтримка українськими можновладцями великодержавного імперсько-євразійського проекту Патріарха РЦП Кіріла «Русский мир», внаслідок реалізації якого Україна й українці стовідсотково позбудуться не тільки своєї Української Православної Церкви (як московського, так і Київського патріархату), а і власної етнічної і національної ідентичностей, а разом і Української держави! Якщо ці задуми і домовленості будуть реалізовані, то, врешті-решт, український народ як самотність і самодостатня етнічна спільнота, спочатку втратить свої засадничі

етновизначальні риси, а потім остаточно буде асимільована більш потужною, згуртованою, перспективною російською політичною нацією, і тим самим зникне з геополітичної карти світу Українська держава, а назва Україна – залишиться в кращому випадку як географічне поняття.

Одним із перших кроків на шляху реалізації цього антиукраїнського проекту стало, на нашу думку, розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 р № 4-р Київ «Про реорганізацію науково-дослідних інститутів, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту» завізоване Прем'єр-міністром України М. Азаровим. Зокрема, ньому наголошується: «1. Погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, щодо реорганізації: Національного науково-дослідного інституту українознавства шляхом перетворення його у Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії... 2. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту: затвердити у місячний строк положення про Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії...; здійснити у двомісячний строк заходи, пов'язані з реорганізацією Національного науково-дослідного інституту українознавства... 3. Це розпорядження набирає чинності одночасно з Указом Президента України про збереження за Національним науково-дослідним інститутом українознавства та всесвітньої історії статусу національного»¹.

На початку березня 2011 р., а саме 10.03. В. Янукович підписав цей Указ. Ось так прокоментував дії українських можновладців директор ННДІУ, доктор філологічних наук, професор, академік Української академії наук, Академії наук Вищої школи України, Української Вільної Академії наук у США, Міжнародної Слов'янської академії, Української академії політичних наук, президент Міжнародної асоціації «Україна і світове українство», головний редактор журналу «Українознавство», голова редколегії «Збірника наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства», фундатор модерної українознавчої науки Петро Кононенко в інтерв'ю журналісту щоденної всеукраїнської газети «День» Івану Капсамуну: «Багато хто, коли вперше почув цю новину, казав нам, що це підвищення. Але постає питання: що стоїть за цим підвищенням? В інституті українознавства 160 академіків, професорів, науковців, їх праці відомі в усьому світі. Не порадитися з Інститутом щодо його реорганізації – це перевищення повноважень із боку Кабміну. Після такого розпорядження уряду, хочемо чи ні, виникає питання: можливо, Кабмін обдурили, або ще гірше купили? Крім того, це розпорядження стає дійсним лише після указу Президента, представники якого (як нам відомо) також сумніваються у правомірності цього рішення. Мені телефонують із Канади, Франції, США, Росії, Китаю й запитують про ситуацію, що склалася, а я не знаю, як відповісти... Я думаю, що Віктор Янукович, підписуючи указ, просто не одержав належної інформації... Є окремі люди, які це роблять у власних інтересах. Їх цікавить наше приміщення, земля й структура. Але є й інший аспект. Зараз говорять про масове закриття українських шкіл. Але ж не закривають, наприклад, румунськомовні, чи угорськомовні, а зосередилися на україномовних школах, бо комусь дуже не подобається творення української України. Також і щодо нас – хтось виступає проти українознавства як науки про Україну і світове українство, про пам'ять історії, розвиток української нації, держави. Це питання майбутнього України. Від нього залежить, чи відбудеться Україна як держава, чи цей процес буде безкінечно тягнутися. Адаже кінцева мета – зведення українознавства до маргінесу. За роки свого існування ми стали центральним органом для всієї світової системи українознавства. Якщо ми знівелюємо інститутом, ми знівелюємо українознавство, й тоді Україна лишиться без своєї ідеології, національної ідеї, перспективи. Комусь хочеться, щоб Україна

¹ <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.

вмерла, але вона не вмере. Ми, наприклад, зараз проводимо українознавчий конкурс для школярів. Минулого року на нього було надіслано 253 реферати з усіх областей України, у цьому – 617 рефератів. Україна жива, новому поколінню не перекинеш дорогу»¹.

У середу, 23 березня 2011 р. у Київському Будинку вчителя о 11.00 відбулося урочисте відкриття V Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів для ЗНЗ. Майже дві з половиною години у цьому Храмі української освіти і культури панувало свято українознавчого Духу і Наснаги. Конференц-зал Будинку вчителя був майже повен. Учасники, гості, співробітники ННДІУ із великим задоволенням слухали виступаючих, а після, поринули у чарівний світ української пісні й музики. Проте, на превеликий жаль, цей святковий захід був тотально проігнорований вітчизняними можновладцями. Не було ні представників з Адміністрації Президента, ні чиновників з профільного міністерства і КМДА, ні народних депутатів з Верховної Ради (так званих опозиціонерів), ні речників УПЦ КП – нікого... Що ж, українськість зараз не в моді, кожен виживає як може, а нехтування й ігнорування всього українського, загалом і українознавства зокрема, яке розпочалося ще на початку 2010 р. поступово стає головним трендом (тенденцією) 2011 р. Але така зневага і боротьба з українознавчими наукою, світоглядом і науково-дослідним закладом – не новина. Ще у кінці 90-х рр.. XX ст., розпочалося цькування Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (більш докладно про це написано в п'ятому розділі монографії). Минуло десятиріччя й знову тотальний наступ на ННДІУ, українознавчу інтегративну науку, вчених-українознавців. Нашу справу, сенс нашого життя новоявлені реформатори-українофоби, на чолі з «істинно русским человеком» Дмитрієм Табачниковим, будуть намагатися знищити і ліквідувати. Що ж, час розставить все по своїх місцях. Проте, зразу ж згадуються поетичні рядки написані видатним російським поетом Ніколаєм Некрасовим: «Пусть каждый в бой идет. А бой решит судьба!» Саме тому, автор має надію, що монографія, яку він виносить на розсуд читача, активно посприяє своїм фаховим науковим українознавчим наповненням, не тільки осмисленню етногенезу українознавців та аналізу українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів науковими співробітниками відділу української етнології ННДІУ в кінці XX – на початку XXI ст., але й допоможе нам відстояти своє законне право бути європейською і світовою нацією та жити і розвиватися в демократично-правовому Європейському Союзі, а не існувати і деградувати в тоталітарній, неоліберальній імперії-в'язниці народів Російської Федерації. І нехай дороговказом українцям на цьому нелегкому, тернистому, важкому і довгому шляху будуть слова українського національного лідера Тараса Шевченка: «Борітеся – поборите!».

Вступ

Український народ за більш як півтора тисячолітню історію свого існування, пройшов шлях від невеликого слов'янського етносу до понад 50 мільйонної нації, представники якої розпорошені по всім континентам земної кулі, неадаремно серед українців побутує таке прислів'я : «Українського цвіту по всьому світу!...». Вчених - українознавців взагалі, й українських етнологів зокрема дуже хвилює й цікавить тривалий процес становлення і розвитку вітчизняного етно - і націєгенезу, його головні етапи, уроки та перспективи. Ми твердо переконані в тому, що без достатнього знання власного минулого, неможливо вірно досягнути сьогодення та фахово передбачити своє майбуття. Саме тому відомі вчені –

¹ Капсамун Іван. Ризикована «реорганізація». Петро Кононенко: Інститутт всесвітньої історії має створюватися на базі Національної академії наук України // День, № 45(3446), середа, 16 березня 2011.– С. 4.

українознавці Петро і Тарас Кононенки наголошують: «Тому кожне покоління на питання: коли виник український етнос, яким був і є його зв'язок з нацією, державою та вселюдством; що він вносить у загальноосвітній розвиток цивілізації і культури - повинне знайти свою відповідь. Без цього ми не будемо господарями своєї долі»¹.

Окрім дослідження науковцями українського народу в контексті українознавства, вчені-українознавці також наполегливо працюють над вивченням закономірностей вітчизняного етнонацієдержавотворчого процесу. З часу усвідомлення себе як самодостатнього соціально - біологічного організму, який потім набув своєрідних політико-адміністративних функцій, українців завжди прагнули бути повноправними господарями своєї Долі. А вона завжди йшла пліч - о - пліч з такими абстрактними і разом з тим такими важливими поняттями як: Свобода, Воля, Добробут і Незалежність. Все це могла забезпечити тільки власна національна держава. Саме тому ми переконані, що вся багатовікова історія українського народу свідчить, що тільки маючи власну державу, він може неперервно розвиватися в просторі і часі, впевнено реалізуючи себе як цілісний етнонаціональний цивілізаційний комплекс².

Безумовно, ми маємо знати і поважати власну історію, творити в напруженій і самовідданій праці сьогодення, закладаючи тим самим міцний фундамент нашого майбуття. Отже, актуальність цього дослідження полягає насамперед у професійному і неупередженому вивченні світового феномену українського етносу та його неперервного цивілізаційного розвитку. Для досягнення цієї мети ми будемо використовувати засадничі методи і принципи українознавства, як цілісної, комплексної та інтегративної системи знань про Україну, українців і світове українство у просторі й часі та української етнології як теоретичної науки, що передусім вивчає закономірності виникнення і розвитку українського народу, найважливіші концепції походження та його етнічну історію. Новизна праці визначається недостатнім висвітленням й опрацюванням цієї проблематики у вітчизняній науці. Об'єктом нашого дослідження є Україна, українці і світове українство упродовж усього їх часо-просторового розвитку. Предметом – особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на їх етнічних землях. Хронологічні межі дослідження охоплюють величезний часовий проміжок від V тис. до н. е. (період появи на українських теренах енеолітичної людності, представників т. зв. Трипільської археологічної культури) і до початку XXI ст. Географічні межі праці пов'язані передусім з територією незалежної України в її сучасних кордонах.

Ця монографія була підготовлена в межах виконання науково-дослідної роботи, як фінансується з державного бюджету «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі» (2010-2012 рр.). У ній буде реалізовано аналіз і висвітлення українознавчої моделі українського етносу в усій ретро і перспективі розвитку згідно з центрами цілісної системи пізнання та взаємовпливу: «Україна – етнос», «Україна – природа», «Україна – мова», «Україна – культура», «Україна – нація (рід – плем'я, етнос) і держава», «Україна і світове українство в міжнародних відносинах і взаємозв'язках», «Україна, українство – ментальність, доля», «Україна – історична місія», «Українознавство як наука про творення світових етно-національних ідентичностей».

¹ Кононенко П. П., Кононенко Т. П. Український етнос: генеза і перспективи. Історичний нарис – Обухів. 2003 – С. 3.

² Фігурний Ю. С. Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі. – К., 2004. – С. 222.

Мета дослідження полягає в проведенні фахового аналізу проблеми походження українців і професійного вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких наукових завдань: 1) проаналізувати стан наукової розробки теми, її джерельну базу та визначити теоретико-методологічну основу дослідження; 2) окреслити найважливіші проблеми дослідження українського етносу в контексті українознавства; 3) охарактеризувати основні концепції походження українського народу; 4) з'ясувати етнічну приналежність Києво-Руської держави й визначити, хто має право претендувати на її спадок; 5) проаналізувати дослідження відділом етнології в 1992–2000 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів; 6) охарактеризувати стан наукових досліджень відділу етнології в 2001–2003 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів; 7) проаналізувати стан наукових досліджень відділу української етнології в 2004–2006 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів; 8) охарактеризувати стан наукових досліджень співробітників відділу української етнології в 2007–2009 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів.

Розділ 1. Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження

Проведений нами аналіз останніх джерел, досліджень і публікацій, в яких було започатковано розв'язання даної проблеми і на які мав змогу опиратися автор, засвідчив, що заявлена ним проблематика потребує подальшого фахового вивчення. Ми назвемо лише деякі найважливіші, на наш погляд, праці, які торкаються цієї, без сумніву важливої, теми. Зокрема, це: Костомаров Н.Н. Исторические монографии и исследования. – СПб., 1872. – Т. I; Максимович М.А. Собрание починений. – К., 1880. – Т. III; Антонович В.Б. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. – К., 1885; Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів, 1904. – Т. I.; Томашівський С. Українська історія. – Львів, 1919. Т. 1.; Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Харків, 1928. Т. 1; Яворський М.І. Коротка історія України. – Харків, 1928; Шелухін С. Звідки походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції. – Прага, 1929; Крип'якевич І.П. Українське життя в давні часи. – Львів, 1933.– Ч. 1: Княжі часи; Гуслистый К.Г. Київська Русь // Молодий більшовик. – 1939. – Кн. 5.– С. 127-133; Повесть временных лет. Часть 1. Текст и перевод. Подготовка текста Д.С. Лихачева. Перевод Д.С. Лихачева и Б.А. Адриановой – Перетц. – М., Л., 1950; Новгородская летопись старшего и младшего изводов / Под редакцией А.Н. Насонова. – М., Л., 1950; Генсьорський А.І. Галицько-Волинський літопис. Київ, 1961; Полное собрание русских летописей. Т. 1. Лаврентьевская летопись. – М., Л., 1962; Полное собрание русских летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись. – М., Л., 1962; Брайчевський М.Ю. Коли і як виник Київ. – К., 1963; Брайчевський М.Ю. Походження Русі. – К., 1968; Изборник. Сборник произведений литературы Древней Руси. – М., 1969; Петров В. Етногенез слов'ян. – К., 1972; Полонська Василенко Н. Історія України. – Мюнхен, 1972. – Т I (До половини XVII сторіччя); Рыбаков Б.А. Киевская Русь и другие княжества XII—XIII ст.– Москва, 1982; Толочко П.П. Древняя Русь. – К., 1987; Слово о полку Ігоревім.– Київ, 1987; Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез. – М., 1989; Літопис Руський (За Іпатіївським списком) // Переклад і коментарі Л. Махновця. – К., 1989; Макарчук С.А., Турій О.Ю. Український етнос (Історичний розвиток). – Львів, 1990; Повесть временных літ. – К., 1990; Києво-Печерський патерик. – К., 1991; Константин Багрянородный. Об управлении империй. – М., 1991; Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Пам'ятка України. – 1991. – № 3; Ричка В. За літописним рядком (Історичні оповіді про Київську Русь). – К., 1991; Макарчук С.А. Український етнос (Виникнення та історичний розвиток). – К., 1992; Січинський В. Чужинці про Україну. – К., 1992; Петров В.П. Походження українського народу. – К., 1992; Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. – К., 1992; Заставний Ф.Д. Українські етнічні землі. – Львів., 1993; Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993; Котляр М.Ф. Утворення Давньоруської держави. – К., 1993; Брайчевський М. Конспект історії України. – Київ, 1993; Історія України в особах. IX–XVIII ст. Київ, 1993; Залізняк Л.Л. Нариси стародавньої історії України. – К., 1994; Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. – К., 1994; Кучінко М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині. Луцьк, 1994; Нельга О.В. Курс лекцій з етнології. – К., 1995; Іванченко Р.П. Київська Русь: початки української держави. – К., 1995; Кононенко П.П. Українознавство. – К., 1996; Кононенко П.П. “Свою Україну любіть...” – К., 1996; Залізняк Л.Л. Походження українського народу. – К., 1996; Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996; Пономарьов А.П. Етнічність та етнічна історія України. – К., 1996; Толочко П. Київська Русь. – К., 1996; Моця О.П. Київська Русь: від язичництва до християнства. – К., 1996; Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації. – К., 1997; Онищенко І.Г. Етно- та націогенез в Україні (Етнополітичний аналіз). – К., 1997; Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – К., 1997.– Т. 1;

Обушний М. Етнос і нація: проблеми ідентичності. – К., 1998; Степико М. Буття етносу. Витоки, сучасність, перспективи. – К., 1998; Наулко В.І. Хто і від коли живе в Україні. – К., 1998; Тиводар М.П. Етнологія. – Ужгород, 1998; Толочко П.П., Толочко О.П. Київська Русь. – К., 1998; Залізняк Л.Л. Первісна історія України. – К., 1999; Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. – Львів, 1999; Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. – К., 1999; Коцур В.П., Коцур А.П. Історіографія історії України. – Чернівці, 1999; Етнічна історія давньої України. – К., 2000; Коцур А.П. Українська державність: історія та сучасність. – Чернівці, 2000; Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність. – К., 2001; Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. – К., 2002; Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду. – К., 2002; Галицько-Волинський літопис XIII ст. – К., 2002; Карасевич А.О. Київська Русь. – К., 2002; Кононенко П.П., Кононенко Т.П. Український етнос: ґенеза і перспективи. – К., 2003; Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – К., 2003.– Т. 2; Балушок В.Г. Етногенез українців. – К., 2004; Савчук Б. Українська етнологія. – Івано-Франківськ, 2004; Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колоски». – К., 2004; Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації. Видання друге, доповнене. – К., 2004; Ідзьо В. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України.– Львів, 2004; Ідзьо В. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів, 2004; Калакура Я.С. Українська історіографія. – К., 2004; Фігурний Ю.С. Історичні витоки українського лицарства. – К., 2004; Етнічна та етнокультурна історія України. У трьох томах. – К., 2005, Т.1. Книга друга; Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К., 2005; Кононенко П.П. Національна ідея, нація, націоналізм. – К., 2005; Кононенко П.П., Пономаренко А.Ю. Українознавство. – К., 2005; Яковенко Н.М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2005; Юрій М.Ф. Етнологія. – К., 2006; Кононенко П.П. Українознавство. – К., 2006; Баран В.Д. Етногенез українського народу. – К., 2007; Баран В.Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007; Українська етнологія. – К., 2007; Фігурний Ю.С. Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу. – К., 2007; Наливайко С. Етнічна історія Давньої України. – К., 2007; Іванченко Р.П. Державницька ідея давньої Руси-України. – К., 2007; Моця О.П. Південна «Руська земля». – К., 2007; Магочій П. Історія України. – К., 2007; Макачук С.А. Етнічна історія України. – К., 2008; Українці у світовій цивілізації і культурі: колективна українознавча монографія. – К., 2008; Балушок В.Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнічність. – К., Біла Церква, 2008; Залізняк Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008; Фігурний Ю.С. Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938 – 1939). – К., 2008; Українознавство XXI ст.: виміри розвитку. – К., 2009; Панасюк Б.Я. Русь: нація і держава. – К., 2009.– Т 1-2; Фігурний Ю.С. Український етнос у просторі й часі: українознавче дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. –К.:ННДІУ.– 2009.– 520 с.; Фігурний Ю.С. Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К., ННДІУ, 2010; Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття. – К., 2011; Баран В.Д., Баран Я.В. У пошуках джерел українського народу. – К., 2011. тощо.

Попри всі вище перераховані праці проблеми дослідження української етнічної історії в контексті українознавства, на превеликий жаль, поки що

залишаються недостатньо вивченими та осмисленими і нагально потребують подальшого осягнення.

Монографія виконана в концептуальних межах українознавства, але разом з тим має полідисциплінарний характер, опираючись насамперед на методологію етнологічної науки, з урахуванням засадничих принципів суміжних з нею гуманітарних наук: історії, етнічної історії, етнопсихології, етнополітології, етносоціології, етнодемографії, етногеографії тощо. Вважаємо за необхідне наголосити, що у своїй українознавчій праці послуговувалися, головним чином, одним із ключових наукових методів – принципом історизму, себто об'єктивним і неупередженим осягненням фахового аналізу проблеми походження українців і професійного вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть.

Автор повністю погоджується зі знаним істориком-українознавцем Я. Калакурою, який наголошує: «Історизм пронизує всі розділи українознавства, включаючи як теоретичну частину, так і його методологічні засади. На підставі історичного підходу вдається предметно з'ясувати витоки українознавчих знань, процес їх приросту і збагачення, їх трансформацію в науку, тобто в систему знань, виявити внесок в його розвиток провідників українознавців, представників галузевих наук – істориків, філософів, правників, етнологів, філологів і т.д., наукових шкіл, інститутів. Історизм допомагає осмислити вплив конкретної епохи, її духовних цінностей і орієнтирів на розвиток українознавства, дати відповідь на питання, чому деякі стереотипи і міфологеми минулого продовжують побутувати в нашому суспільстві сьогодні. Історичний підхід застерігає як від «поліпшення», прикрашування минулого, так і від його очорнювання, паплюження. Сучасна наукова практика має справу з обома цими негативними і шкідливими явищами: фальшуванням української дійсності і міфотворчістю. На засадах історизму науково вирішується ще одна важлива проблема українознавства – співвідношення минулого і сучасного, чому особливо сприяє метод ретроспективи. Історизм надає українознавству довершеності як наукової системи, підвищує його дидактичні можливості, викликає зростаючий інтерес до всіх його компонентів. І в цьому величезна заслуга розвитку історичної науки»¹.

Ще ми використовували у дослідженні порівняльно-історичний метод, а саме, коли намагалися фахово аналізувати і верифікувати основні концепції походження українського етносу, з'ясовували етнічну приналежність Київської Русі та порівнювали, хто з сучасних східноєвропейських народів (українці, росіяни, білоруси) має право претендувати на її величезне цивілізаційне надбання. Також методом порівняння виявляли загальне та особливе у розвитку українського етносу й професійно визначали причину цих подібностей і розбіжностей, ґрунтуючись при цьому на твердженні, що послідовний і поступальний розвиток людських етнічних спільнот має загальносвітові закономірності. Саме тому, залежно від конкретних науково-методологічних завдань ми застосовували переважно три види історичних порівнянь. А саме: історико-типологічне (вивчення етнічних явищ, що у процесі розвитку набули подібних ознак); історико-генетичне (дослідження етнічних процесів, які мають єдине генетичне коріння); історико-дифузійне (вивчення етнічних явищ, які набули схожих прикмет унаслідок різноманітних етнокультурних контактів). Також ми використовували типологічний метод, який, на наше тверде переконання, є одним із важливих універсальних засобів класифікації й упорядкування багатющого емпіричного матеріалу стосовно проблематики пов'язаної з цивілізаційним буттям українського етносу, що передбачає собою виявлення й отождолення різноманітної сукупності однопорядкових явищ як певної цілісності,

¹ Калакура Я.С. Історичні засади українознавства. – К., 2007. – С. 14.

де ключовим і головно визначальним поняттям є тип. Ще ми користувалися структурно-функціональним методом, як дієвим і результативним способом аналізу етнічних, державотворчих і національних явищ, подібних у своєму гомогенному розвитку до цілісної концептуальної системи, але при цьому треба відзначити, що базові елементарні структури, такі , наприклад, як український етнос, етногенез українців, українська нація, націогенез українського народу, вітчизняний етнонаціональний державотворчий процес тощо, які ми професійно досліджуємо, виконують лише свої певні функції всередині світоглядно-концептуальної парадигмальної системи, бо і вони, у свою чергу, цілковито задіюються для структур ще більш вищого порядку, таких як цивілізаційні етнічні спільноти, походження, розвиток і становлення людини розумної, політичні нації, світовий націогенез і націєдержавотворчий процес тощо. Також для фахового осмислення феномена українського етносу через призму етнології нами були додатково задіяні й інші загальнонаукові методи: спостереження, порівняння, узагальнення, абстрагування, формалізації, аналізу і синтезу. Отже, всі вище перераховані методи є вивіреними науковими способами досягнення поставленої нами мети, а саме: неупереджено проаналізувати проблематику походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. в українознавчому вимірі.

Розділ 2. Найважливіші проблеми дослідження українського етносу в контексті українознавства

Українознавство як цілісна, комплексна та інтегративна система наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі й часі завжди цікавилася і цікавиться проблемами дослідження українського етносу. Українознавство складається з таких головних концентрів: Україна – етнос; Україна – природа; Україна – мова, Україна – нація, держава; Україна – культура; Україна – освіта; Україна – художня словесність; Україна – міжнародні відносини; Україна – ментальність, доля; Україна – досвід та уроки буття українського народу та Україна–історична місія. Як ми бачимо, світовий феномен українського народу, найважливіші закономірності, цивілізаційний досвід й уроки його етнотворення, матеріального й духовного життя, зародження, формування, становлення етнічної території України є пріоритетними й нагальними у дослідженнях і працях сучасних учених-українознавців. Саме тому, Петро Кононенко – славетний фундатор сучасного інтегративного українознавства і засновник Національного науково-дослідного інституту МОН України справедливо наголошує: “Завданням українознавства є не тільки відродження пам’яті історії, а й створення на ґрунті уроків минулого передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення мети у майбутньому”¹.

Фаховий аналіз актуальних проблем дослідження українського етносу в контексті українознавства є дуже важливою науковою темою, яку вітчизняним вченим конче необхідно вивчати, тому що, на наше тверде переконання, професійний розгляд і опанування минулого українців, надає нам – громадянам Української Самостійної Соборної Держави, впевненість, як у суперечливому сьогоденні, так і у загадковому майбутті. Отже, важливість дослідження цієї проблематики полягає в тому, що здійснюючи постановку проблеми і вивчаючи домінантні аспекти українського етносу в українознавчому вимірі, ми тим самим формуємо, як у підростаючого молодого покоління та і у більшості пересічних громадян Української держави, усвідомлення правдивих джерел виникнення

¹ Кононенко П.П. Українознавство. – К., 2006. – С.24

української етнічної спільноти, почуття етнічної та національної гідності, поваги до традицій, звичаїв та культури своїх пращурів і предків, любові до рідної української мови.

Розпочинаючи прискіпливий аналіз актуальних проблем дослідження українського етносу в українознавчому вимірі ми одразу ж хочемо визначитися з основними поняттями стосовно об'єкта нашого наукового пошуку.

По-перше, українська етнологія розглядає та характеризує найголовніші етапи формування, становлення й розвитку українського народу у його поступальному цивілізаційному часопросторовому русі й розвої. У добу панування радянського тоталітаризму на теренах України, історія – як наука, що вивчає в хронологічній послідовності конкретний розвиток людського суспільства та його закономірності, базувалася на марксистсько-ленінській ідеології, головну свою увагу концентрувала на політичних, економічних і соціальних проблемах та майже зовсім ігноруючи етнічну проблематику, не кажучи вже про завжди дошкульне й тому небезпечне для комуністичних ідеологів національне питання. Тільки з відновленням незалежної Української держави у 1991р. українці, нарешті, отримали можливість досліджувати власну етнічну історію.

По-друге, саме українська етнологія – як наука, що вивчає закономірності виникнення, функціонування й взаємодії різних етнічних спільнот на споконвічних землях України, а також найважливіші концептуальні проблеми походження українського народу, його місце серед інших народів та найвагоміші цивілізаційні етапи формування, становлення й поступального розвитку українського етносу, фахово досліджує українську етнічну історію. Серед вчених існує думка, що етнологія та етнографія (народознавство) є двома тотожними назвами однієї й тієї ж самої науки. На нашу думку, якщо етнографію, за прямим значенням слова, вважають за науку описову, яка методом безпосереднього спостереження вивчає побут, матеріальну й духовну культуру народів, то етнологія є наука загальнотеоретична, яка, використовуючи порівняльно-історичний, типологічний та інші методи, намагається дослідити й проаналізувати концептуально-теоритичні проблеми етнічних спільнот у цивілізаційному часопросторовому розвитку. Проте вчений П. Одарченко вважає, що таке розмежування однак є умовним, бо етнографія не виключає теоретичних узагальнень, як і етнологія не може обійтися без опису. Зокрема він наголошує: «Етнографія в найширшому значенні вивчає проблеми походження народу, місце даного народу серед інших народів, історичні етапи формування етнографічного терену, фізичний і расовий тип людності»¹. Отже, П. Одарченко переконаний, що етнографія, або етнологія це одна й та сама наука про народ – народознавство. Ми з цією думкою категорично не погоджуємося і вважаємо, що це є дві різні науки. Хоча, об'єкт вивчення в них спільний, і для етнології, і для етнографії – це етнос. Проте, вже предмет і методи в них суттєво відрізняються. Так предметом вивчення в етнографії є матеріальна і духовна культура, побут і звичаї, то в етнології – це походження, становлення і розвиток етнічних спільнот. Щодо методів дослідження, то в етнографії – переважно описово-практичного характеру, а в етнології – світоглядно-теоретичного рівня. Отже, наявні досить кардинальні відмінності, тому розмежувавши завдання цих двох подібних, але все ж таки самостійних наук, науковці зможуть більш активно і плідно працювати у своїх генеральних напрямках.

По-третє, вивчаючи актуальні проблеми українського етносу в українознавчому контексті, треба зразу ж визначитися з такими фундаментальними поняттями, як «етногенез», «народ», «етнос», «нація», «етнічні процеси». Так, до першорядних термінів етнічної історії належить визначення «етногенез» (грецькою *ethnos* – народ, а *genesis* – походження).

¹ Одарченко П. Українознавчі спостереження й фрагменти. – К., 2002. – С. 71.

(грецькою *ethnos* – народ, а *genesis* – походження). Вчений С.Макарчук вважає, що в цей термін різні автори вкладають неоднаковий зміст, так, одні інтерпретують його в дослівному розумінні – походження етносу, народу і прикладають лише до часу виокремлення етнічної спільноти до етапу її виразного виділення, як окремої етнокультурної одиниці, інші ототожнюють дефініцію «етногенез» з поняттям «етнічна історія», що, у свою, чергу розглядає долю етносу від часу від часу його зародження і до його розпаду. Ми разом з науковцем С. Макарчуком дотримуємося першого розуміння визначення «етногенез», розглядаючи його як такий, що може ототожнюватись лише з початковим етапом етнічної історії будь-якої етнічної спільноти¹.

Щодо терміну «народ», то на нашу думку він має два головних значення. Перше – спільність людей, яка історично сформувалася на конкретній географічній території, об'єднана спільним етнічним походженням та історією, традиціями і звичаями, мовою, самосвідомістю, самоназвою, культурою тощо. Друге – соціально-політична спільнота людей, громадян однієї країни незалежно від їх етнічної приналежності. Наприклад – «народ України», «народ Російської Федерації» та ін.²

Ми також переконані, що дефініція «етнос» теж має два значення. Перше і, як вважає вчений М. Тиводар, центральне поняття в сучасній етнології, що означає форму існування людей розумних (*Homo Sapiens*), етнос – це стійка між поколіннями природно та історично сформована на певних територіях динамічна людська спільнота, що має власну самоназву і усвідомлює свою єдність, протиставляючи себе всім іншим аналогічним утворенням, і відрізняється від них стійкими і своєрідними рисами культури, способом життя, етнічними стереотипами. Тому науковець переконаний, що саме етноси є носіями таких цінностей, які потім відображаються і знаходять вираз у матеріальній культурі і побуті, духовному житті й мові, психічному складі й етнічних стереотипах, демографічно-антропологічних вимірах, політичній організації тощо, саме без них та без почуття спільного походження і спільної історії, не існує жодний етнос³. Друге – це спільність людей, яка проживає на певній місцевості, має спільну етнічну історію, самобутню культуру, розвинену мову, своєрідний побут і звичаї, але не має власної держави. У своєму дослідженні ми будемо вживати визначення «етнос» у першому значенні.

На думку автора, термін «нація» означає найвищий етап розвитку людської спільноти (народу, етносу), коли вона здобуває державність, активно розбудовує власну державу, економіку, культуру, практично реалізуючи свою національну ідею. Тим самим, наприклад, український народ створює національну державу, національний життєвий простір, національну культуру, національне військо, національну свідомість тощо. Проте, в сучасній Україні на початку ХХІ ст. всі ці дуже важливі націєдержавотворчі процеси перебувають у жалюгідному становищі. Надзвичайно правий вчений П. Кононенко, коли стверджує: «Стало очевидним, що Україна не тільки знесилена економічно, а й вражена страшною внутрішньою хворобою: денаціоналізація, втрата волі до самодостатнього життя, а тим самим і самореалізація та здійснення визначеної природою історичної місії»⁴.

Щодо дефініції «етнічні процеси», то ми хочемо знову надати слово етнологу й історику С. Макарчуку: «Дуже близьке до етногенезу поняття етнічні процеси. Воно відображає зміст трансформації, що відбувається з етносом упродовж його

¹ *Макарчук С.А.* Етнічна історія України. – К., 2008. – С. 23–24.

² *Фігурний Ю.С.* Український етнос – об'єкт українознавчих досліджень//Українці: світова нація перед викликами ХІІІст. – К., 2006. – С. 198.

³ *Тиводар М.* Етнологія. – Ужгород, 1998. – С. 56–64.

⁴ *Кононенко П.П.* «Свою Україну любіть…» – К., 1996. – С. 3.

історії. Оскільки зміст тієї трансформації (етнічних процесів) у різних історичних та географічних умовах має відмінні тенденції та напрями, то залежно від того, в якому напрямі відбувається трансформація етносу, етнічних процесах виділяють такі: - диференційні, коли під дією, наприклад, географічного фактору чи внутрішньополітичної боротьби або релігійного чинника окремий відносно єдиний етнос розпадається, диференціюється на два чи більше етноси (скажімо, у свій час слов'янство розпалося на окремі народи, так само романці, іранці, балти, германці та ін., а з тюрків виділилися турки, татари, туркмени, узбеки, казахи, кумики, якути і гагаузи...); - конвергентні, коли так само під дією названих факторів, зокрема військово-політичних, культурних, релігійних, відбувається злиття кількох етносів у один¹. Так, наприклад, псково-новгородський східнослов'янський етнос був завойований, а потім безжалісно асимільований предками сучасних росіян під час збройної експансії Московської держави на північний захід за часів правління Івана III та Івана IV Грозного у XV–XVI ст.².

Щодо найважливіших проблем дослідження українського етносу в українознавчому вимірі, то ми хочемо виокремити лише деякі, на нашу думку, найактуальніші з численних, таких як: подолання тоталітарного спадку і поступальний розвиток вітчизняної науки загалом й українознавства та української етнології, зокрема з урахуванням інноваційних технологій і розробок; співвідношення професійного та аматорського підходів щодо вивчення української етнічної історії, проблема походження українського народу; питання стосовно етнічної приналежності Києво-Руської держави і давньоруської народності.

Відродження самостійної Української держави на початку 90-х рр. XX ст., дало можливість, як пересічним українцям, так і вітчизняним вченим позбутися комуністичного радянського ідеологічного тиску і жити й творити незалежно від директив і вказівок комуністичних верховодів із Москви та Києва. Особливо ці зміни були бажаними для українських науковців, які перебували під постійним диктатом тоталітарної ідеології. Один із очевидців тих дискримінаційних процесів, П. Кононенко наголошує: «Закономірно, що в світлі диктату офіційної методології буржуазно-ідеалістичними були оголошені національна ідея і національний ідеал, генетика й кібернетика, етнопсихологія, етнологія й антропологія, а в руслі усього того – і метод системного, цілісного, об'єктивного аналізу та синтезу»³.

З появою на європейській політичній мапі Української Самостійної Соборної Держави, гостро постала проблема формування нової патріотично налаштованої політичної, економічної, наукової та інтелектуальної вітчизняної еліти. Саме тому, створення у січні 1992 р. Інституту українознавства при Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка під керівництвом його незмінного директора П. Кононенка, було зумовлено насамперед нагальними потребами розбудови України як незалежної демократичної держави, а отже, розвитку українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та в часі, як політики та філософії держави у підготовці кадрів українознавців найвищої кваліфікації, а також потужної національної ідеології, міцного і надійного стрижня Української

¹ *Макаруч С.А.* Етнічна історія України. – К., 2008. – С. 24.

² *Фієурний Ю.С.* Ільменські слов'яни (словени, новгородські слов'яни)/Україна – Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних даних проблем українознавства. – К., 2006. – С. 95.

³ *П.П., Кононенко Т.П.* Українознавство ХХІ століття: проблеми методології і шляхи їх розв'язання. – К., 2008. – С. 12.

Самостійної Соборної Держави, української політичної нації та кожного свідомого українця!¹.

Дев'ятнадцятирічна діяльність Інституту українознавства, з 21 червня 2000 р. вже Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, а з 7 серпня 2009 р. вже у статусі національного, стала реальним доказом його патріотичної і державницької праці в ім'я України, українців і світового українства. Директор ННДІУ, П. Кононенко оцінюючи значення українознавства в житті українського етносу зокрема наголосив: «...Маємо переконливі докази: українська національна ідея утримувала народ від розпаду і зникнення до ХХ ст. Українознавство стало могутнім стимулом національної революції 1917–20 років, потім і державно-культурного відродження 20-х років... Доля українознавства в 30–80-ті роки також ідентифікувалася з долею української нації і держави: його знищували заборонами, знищували судовими процесами, тюрмами, нищенням інтелігенції, геноцидами і чорнобилями. Часом – вербуванням в ряди інквізиторів цинічних манкуртів і самих українців. Історія повторилася на грані ХХ–ХХІ століть: українознавство постало як речник оновлюваної України... Українознавство – наука синтезу здобутків усіх інших наук, і просто кумедними постали побоювання, що воно витіснить історію й географію, соціологію, психологію і культуро- та краєзнавство. Як дерево має стовбур і гілки, великі ріки – притоки, мови – діалекти, так українознавство є стовбуром інших галузей знань. І особлива його роль – у сфері виховання: тільки воно може дати цілісний часопросторовий образ України і тим самим сформувані цілісний світогляд та патріотичний ідеал людини. Учні не варто заплікати бути патріотами України – їм необхідно всебічно показати, за що її можна любити й пишатися тим, що ти є її сином... На нинішньому етапі українознавства має бути і «політикою та філософією», і наукою моралі та етики, любові й краси»².

Отже, так як українознавство базується на засадничих принципах української національної ідеї, то воно має бути не тільки інтегративною академічною наукою, а й повинно стати стрижнем і світоглядною філософією українського народу та його молодій державі. Також, одним із важливих завдань українознавства, на нашу думку, є комплексна розробка і дослідження ним вітчизняних етнічних, національних та державотворчих процесів.

Передусім, це співвідношення професійних та аматорських методів щодо вивчення українського етносу в українознавчому вимірі. У незалежній Українській державі, немов гриби після дощу, з'явилося досить багато т. зв. «фахівців», які базуючись на власних фантазіях і вигадках створюють псевдонаукові концепції, у яких етнічні землі нашої Батьківщини перетворюються на центр світової цивілізації і культури, а наші пращури виявляються носіями вселанетарної мудрості та культуртрегерами для всього людства. Усе це було би смішно, якби не було сумно. Якщо раніше українці хворіли на меншовартість і малоросійство, то тепер такі горе-аматори намагаються перетворити нас на самозакоханих дурнів і виставити на посміховище перед Європою й усім світом. Пересічний українець читаючи книгу таких дослідників, як, наприклад, Ю. Шилова «Праісторія Русі-України» чи Ю. Канигіна «Путь ариев» та інших опиняється у полоні ілюзій і спотвореної реальності, які нічого не мають спільного з науковою методологією та ймовірним минулим українського народу. Так, Ю. Канигін у зазначеній праці переносить т. зв. «арійські міфи» на Прадавню Україну, доводить, що людство саме з цих теренів отримало санскрит, писемність, землеробську культуру та інші вагомні здобутки цивілізації. Саме ґрунтуючись на

¹ Фігурний Ю.С., Ярошинський О.Б. Світочі українознавства. – К., 2008. – 5-6.

² П.П., Кононенко Т.П. Українознавство ХХІ століття: проблеми методології і шляхи їх розв'язання. – К., 2008. – С. 17, 22, 31.

цих бездоказових твердженнях Ю. Канигіна пропагує ідею духовної вищості аріїв-орачів, яких вважає прямими предками сучасних українців. У свою чергу, у своїх численних публікаціях Ю. Шилов пропагує Священну трипільську Арату як найперший центр людської цивілізації, з якого часом пращури українців розповсюдили по всьому світу культурні надбання. А найнеприємніше те, що всі ці книги псевдо-вчених друкуються і передруковуються великими накладками та мають значний попит серед пересічних українців. На наше тверде переконання, ці праці стають інтелектуальним наркотиком для громадян України. У той час як у державі попри обіцянки можновладців «покращення життя вже сьогодні», фальшивої стабілізації та реформування, інфляція набирає шалених обертів, гречана крупа трансформується у вишуканий, дорогий делікатес, автомобільне паливо стрімко дорожчає, поступово перетворюючи автомобіль не на засіб пересування, а на іміджевий символ, обезцінюється національна валюта – гривня, корупціонізм, клановість, злочинність як ракові пухлини знищують Україну, а екстенсивна економіка задихається від тісного енергетичного зашморгу, який неоліберальна Російська імперія справно накинула їй на горло і поступово стискує..., українців вкотре годують і заколихують гарними міфами і побрехеньками про їхню колишню велич і месіанство. Що ж, хай «маленькі українці» читають про неперевершену «трипільську цивілізацію», насаджуються її феноменальністю і геніальністю, перетворюючись з часом у людей, які живуть лише у віртуальному світі фантасмагористичного минулого, а у реальному сьогодні – це зомбі, які голосують за кого треба не переймаючись лишніми роздумами. Ми повністю погоджуємося зі знанням вченим Л. Залізняком, який з цього приводу наголошує: «Усі ці квазіпатріотичні марення не тільки дезорієнтують українську громадськість, а й дискредитують нашу науку, як і країну в цілому, в очах цивілізованої Європи»¹.

Виходячи з цих положень, професійні вчені, а саме вітчизняні етнологи повинні докласти максимум зусиль, щоб надати українському соціуму компетентну інформацію стосовно його минулого. Нам приємно усвідомлювати, що відділ української етнології ННДІУ МОН України цілеспрямовано долучився до цього важливого процесу. З перших днів існування відділ почав активно працювати над актуальними проблемами походження українців та української етнічної історії. За 19-ліття свого існування (1992 – 2011 рр.) співробітниками відділу була створена науково обґрунтована концепція дослідження цієї проблематики. Більш докладно про це піде розмова у наступних розділах нашого дослідження.

Характеризуючи актуальні проблеми дослідження українського етносу в контексті українознавства, ми лаконічно охарактеризуємо, на нашу думку, найважливіші з них. По-перше, це – етногенез українців. З цього приводу науковець Леонід Залізняк наголошує: «В наш доленосний для України час питання історичних коренів українського народу набуло небувалої актуальності. Адже народ, який не знає своєї історії і забуває власне минуле, не має майбутнього, тобто приречений зійти з арени історії. Пояснюється це тим, що історична свідомість усякого етносу є потужним консолідуючим фактором для нього. Тому завоювальники завжди намагалися позбавити гноблені народи їхньої власної історії»².

Так вважає і вчений Петро Кононенко: «Розкриття українського етногенезу – це шлях до пізнання кожним свого органічного зв'язку з рідним народом, його природою, історією, мовою, культурою (а відтак – усвідомлення своєї як особистості, так і всезагальності, а також як своїх прав, так і обов'язків, як

¹ Залізняк Л.Л. Походження українців за даними сучасної етнології//Дзеркало тижня. - №24(653) 23 червня 2007р. – С. 22.

² Залізняк Л.Л. Від склавинів до української нації. – К., 1997. – С. 39.

джерел, мотивів, так і наслідків формування та діяння) а тим самим з землею, все людством, космосом, адже як ми бачим, і український етнос є наслідком як індивідуально – субстанціонального розвитку, так і багатоманітних впливів етносів Європи та Азії, що означає – їхнього соціального, духовного, психічного буття та культури. Це – найефективніший шлях до самопізнання та самореалізації, отже – до щастя»¹.

Саме тому, коли ми вивчаємо етногенез українців, досліджуємо їх генетичне коріння в товщі тисячоліть, доказуючи при цьому ідентичність цього процесу загальноєвропейським, а значить загальносвітовим етнічно-формотворчим стандартам, тим самим ми будуємо міцне підґрунтя для становлення українця не як раба-малороса, чи хохла-кріпака, а як освіченого, волелюбного, заможного, впевненого в собі громадянина сучасної європейської держави Україна. Що було опорою аристократії в будь-якій країні і в будь-яку епоху?, – її родовід, її генеологічне дерево. Ось тому і кожен народ який претендує на провідне місце в цивілізаційному історичному процесі хоче, щоби його інтелектуальна еліта дослідила свої витoki і створила власну родовідну книгу – етногенез своєї нації. Це є одним з наріжних каменів надійного підмурівка потужної політичної нації й держави»².

По-друге, однією з важливих проблем вивчення етнічної історії українського народу в українознавчому вимірі є питання стосовно етнічної приналежності Києво-Руської держави. У середовищі сучасної української наукової і владної еліти стало дуже модним розмірковувати на тему, на кшталт: Трипільська культура – колиска українського народу, трипільці – пращури українського народу і навіть – трипільці – українці тощо. І поки вітчизняні мудрагелі дуже переймаються цією, ну дуже злободенною темою, наші північно-східні сусіди завершують остаточну приватизацію етнічної, політичної, економічної і культурної спадщини «Древней Руси» – так російські науковці називають Київську Русь, а українці знову залишаються лише бідними родичами заможних росіян. З цього приводу дослідник С. Макаручук пише: «Російська історіографія, починаючи від В.Татищева і закінчуючи історіографією радянського часу та й сучасності, не без застережень стверджувала, що народ Київської Русі як на етапі її державно-політичної єдності, так і в період феодалної роздрібненості був «руським», історіографічно «древнерусским», тобто російським. Навіть найпоміркованіший з-поміж них в українському питанні академік Б. Рибаків, слов'ян Київської Русі називав «руськими». У 1996р. вийшов перший том дванадцятитомного наукового видання «Истории СССР». Головним співредактором і редактором першої серії видання (1-6тт.) був Б. Рибаків. Він також і провідний співавтор. Читаємо с. 511 першого тому з параграфу «Христианство и язычество», автор, якого – згаданий вчений, і натрапляємо на фрази: церква допомагала «укреплению молодой русской государственности»; «несомненна и ее роль в развитии русской культуры»; «русский народ дорогой ценой заплатил за тонкий яд» релігійної ідеології; «русские люди не были так религиозны» та ін.»³. Як полюбують висловлюватись англійці та громадяни США: «non coments!»

Інший український вчений, Л. Залізняк наголошує: «...Офіційна радянська історіографія, продовжуючи традиції російської імперської історичної науки, вперто заперечувала право українознавців розглядати Київську Русь як перший етап державного буття українського народу. І зрозуміло, чому. Адже Київська

¹ Кононенко П.П. Українознавство. – К., 1996. – С. 87.

² Фігурний Ю.С. Український етнос як один із важливих концентрів українознавства/Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 8.

³ Макаручук С.А. Етнічна історія України. – К., 2008. – С. 97.

Русь давно проголошена імперськими вченими найдавнішою стадією розвитку російської державності. Саме це сумнівне твердження стало головним ідеологічним виправданням експансії Московської імперії на землі України, Білорусії, Східної Балтії»¹.

Ми переконані, що Київська Русь – перше ранньосередньовічне українське державне утворення. За своєю сутністю – це феодальна полі етнічна імперія, яка утворилася вкінці IXст., а саме в 882р. і фактично розпалася на незалежні князівства в першій чверті XIIст. (1132р.)².

Таким чином, проаналізувавши лише деякі актуальні проблеми дослідження українського етносу в українознавчому вимірі, такі як: подолання тоталітарної спадщини і поступальний розвиток вітчизняної науки загалом й українознавства та української етнології зокрема з урахуванням новітніх інноваційних технологій і розробок; співвідношення професійного та аматорського підходу щодо вивчення української етнічної історії; проблема походження українського народу; питання щодо етнічної приналежності Кієво-Руської держави, ми прийшли до таких висновків: По-перше, неможливо в одному розділі охарактеризувати всі можливі питання, які потребують прискіпливого вивчення з боку українських етнологів. На превеликий жаль, поза нашою увагою залишилися такі нагальні проблеми вітчизняної етнічної історії як: визначення індоевропейської та слов'янської прабатьківщини, питання щодо походження і становлення української мови, проблема голодомору 1932–1933 рр., збереження сучасної української ідентичності в умовах інтерглобалізації та агресивної політики Російської Федерації (економічна, культурна, інформаційна та ін.) стосовно Української держави тощо; По-друге, гостра потреба актуалізації і використання новітніх викликів, щодо фахового аналізу нагальних проблем та методологій розвитку українознавства XXI ст., які стосуються українського етносу; По-третє, дослідження минулого, сьогодення і майбуття українського народу є одним із важливих напрямків як модерного українознавства, так і сучасного вітчизняного етнонаціонального державотворчого процесу на початку Третього Тисячоліття; По-четверте, невідкладна необхідність написання і видання узагальнюючих аналітичних праць з етнологічної проблематики та вміння професійних дослідників української етнічної історії широко пропагувати свої ідеї і напрацювання як серед громадян Української держави так і серед міжнародної спільноти.

Розділ 3. Основні концепції походження українського етносу

Вивчаючи український етнос як один із важливих концентрів українознавства, треба наголосити на стрижневому аспекті цієї проблеми, а саме – на етногенезі (походженні) українців. Чому ж вона нас так цікавить?

Петро Кононенко наголошує: «Розкриття українського етногенезу – це шлях до пізнання кожним свого органічного зв'язку з рідним народом, його природою, історією, мовою, культурою (а відтак – усвідомлення своєї як особистості, так і всезагальності, а також як своїх прав, так і обов'язків, як джерел, мотивів, так і наслідків формування та діяння), а тим самим з землею, вселюдством, космосом, адже як ми бачим, і український етнос є наслідком як індивідуально-субстанціонального розвитку, так і багатоманітних впливів етносів Європи та Азії,

¹ *Залізняка Л.Л.* Від склавинів до української нації. – К., 1997. – С. 127.

² *Фігурний Ю.С.* Київ – головний державотворчий центр України, осереддя формування і становлення національного війська (Від княжих часів до сьогодення)//Українознавство. Число 1(6) 2003. – С. 266.

що означає – їхнього соціального, духовного, психічного буття та культури. Це – найефективніший шлях до самопізнання та самореалізації, отже – до щастя»¹.

Грунтуючись на цих засадничих позиціях, а саме, вагомості й актуальності осягнення проблеми походження та формування українського етносу, протягом ХХ ст. виникло багато концепцій і теорій, автори яких намагалися розв'язати це архіважливе питання. З цього приводу автор навчального посібника «Українська етнологія» Борис Савчук зазначає: «Значний вплив на такі наукові пошукування мали ідейна заангажованість, пануючі загальнотеоретичні постулати, громадський романтизм чи консерватизм та інші характерні для тієї чи іншої епохи ідеологічні явища. Серед безлічі теоретичних конструкцій можна вирізнити принаймні п'ять основних концепцій формування (етногенезу) українського народу. Це: автохтонна, трипільська, ранньослов'янська, киеворуська та пізньосередньовічна. Умовність такого поділу, з одного боку, зумовлюється численними модифікаціями названих концепцій, а з другого – всередині кожної з них існують різні варіанти і течії»². Ми погоджуємося з цією слушною думкою Б. Савчука, бо ж скільки людей – стільки думок, тим паче в середовищі науковців, де майже кожен себе вважає неординарною особистістю і креативним творцем оригінальних наукових парадигм і теорій.

Так, одним з перших, хто почав фахово вивчати проблему походження українського народу у відновленій Українській Самостійній Соборній Державі на початку 90-х рр. ХХ ст. був археолог Леонід Залізняк. У своїх перших етнологічних дослідженнях («Походження українського народу. – К., 1996»; «Від склавинів до української нації. – К., 1997»; «Первісна історія України. – К., 1999» та ін.) він (на той час, провідний науковий співробітник відділу етнології Інституту українознавства КУ імені Тараса Шевченка) виокремлює і аналізує чотири головні концепції етногенезу українців: пізньосередньовічна, киеворуська, ранньослов'янська і трипільська. На його думку, перша й остання є найбільш сумнівними. Зокрема він пише: «За пізньосередньовічною версією українці як етнос з'явилися не раніше XIV-XVI ст. внаслідок розбиття татарами єдиного давньоруського народу. Ця заідеологізована концепція відображає імперські претензії на історичну спадщину Київської Русі. В радянські часи вона базувалася на відомих тезах ЦК КПРС 1954 р. про святкування «возз'єднання» України з Росією. Виникає питання: як міг консолідуватися своєрідний її чисельний етнос саме в той час, коли його етнічні території були роздерті та поділені між різними агресивними сусідами (Польща, Литва, Угорщина, татари). Очевидно він формувався раніше, у більш сприятливий для цього час єдиної національної держави – Київської Русі»³. Через деякий час, а саме на початку ХХІ ст. шановний дослідник у своїх наступних етнологічних працях («Від склавинів до української нації. Видання друге, доповнене. – К., 2004»; «Україна в колі світових цивілізацій. – К., 2006»; «Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008» та ін.) дещо корегує й уточнює своє концептуальне бачення проблеми формування українського етносу. Тому знаний етнолог Л. Залізняк наголошує: «Існує три найпопулярніші концепції походження українців, які тепер відстоюються з різним успіхом науковцями, політиками, романтичними аматорами: трипільсько-арійська (3-2 тис. до н. е.), ранньосередньовічна (VI-VIII ст.), пізньосередньовічна (XVI-XV ст.). На нашу

¹ Кононенко П.П. Українознавство. – К., 1996. – С. 87.

² Савчук Б. Українська етнологія. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 56-57.

³ Залізняк Л.Л. Походження українського народу. – 1996. – С. 3-4.

думку, перша й остання концепції є більше заполітизованими і слабше аргументованими з наукової точки зору¹.

А у мережі Інтернет на веб-сайті «Вікіпедії» (українському домені всесвітньої електронної енциклопедії відкритого доступу) оприлюднюються такі основні погляди на цю проблему: 1) теорія «споконвічності» – українці існують стільки, скільки взагалі існує людина сучасного типу, тобто від 30-40 тис. до 2-3 млн. років; 2) теорія автохтонності (М. Грушевський), згідно з якою етнічну основу українців складало населення пізнього палеоліту, яке проживало на території України, а росіяни і білоруси мали свою окрему етнічну основу і територію проживання; 3) теорію «єдиної колиски» (яка була загальноприйнятою в СРСР у 30-80-ті рр. XX ст.) – зародження і розвиток трьох близьких слов'янських народів з єдиної древньоруської народності; 4) теорія «незалежного розвитку окремих східнослов'янських народів», тобто українців, росіян, білорусів, яка набула поширення останнім часом². Загалом, як слушно зауважує Б. Савчук, є й інші теорії походження українського народу, що будуються на основі комбінації різних етнотворчих процесів, які відбувалися у певному часі на нашій території, а також на основі антропологічних ознак, що з'явилися внаслідок кровозмішування. На такій основі, наприклад, ще в кінці XIX ст. виникла «азійська теорія», прихильники якої коріння слов'ян-українців шукали серед скіфо-сарматських племен та інших численних кочових народів, що почергово перебували на території України³.

Враховуючи обмежений формат нашого дослідження, ми стисло проаналізуємо лише деякі, найбільш аргументовані й обґрунтовані концепції етногенезу українського етносу. Розглянемо їх у певній хронологічній послідовності: трипільсько-арійська, ранньосередньовічна, києворуська, пізньосередньовічна.

Перша версія походження українців – трипільсько-арійська (чи трипільська й арійська теорії україногенезу). Так, трипільська концепція була започаткована наприкінці XIX – на початку XX ст. одним з перших дослідників трипільської культури (сучасна назва – археологічна енеолітична культура Трипілля-Кукутені чи трипільсько-кукутенська спільність, яка датується IV-III тис. до н. е.) Вікентієм Хвойкою, який вважав її носіїв предками слов'ян, виходячи з того, що хліборобсько-скотарські племена заселяли споконвічно слов'янські землі між Дністром і Дніпром, а в їхньому повсякденному побуті, заняттях, віруваннях спостерігається багато подібних рис, споріднених з традиційною, духовною і матеріальною культурою слов'ян. Основні засади трипільської теорії сформулював археолог Ярослав Пастернак. Зокрема, у своїй видатній науковій праці «Археологія України» він пише: «Для східних слов'ян, для українців, розв'язуючи етнічну базу були трипільські племена. Безперервний, органічний розвиток їхньої культури, що з ходом тисячоліть не раз змінювала свій матеріальний вияв, можна добре простежити через культуру чорнолісько-білогородську ранньої залізної доби, хліборобську т. зв. «скитів-орачів» Геродота, розвиненої залізної доби та «полів поховань» римської доби аж до ранньослов'янських та княжих часів⁴. З цього приводу інший визначний український вчений Віктор Петрів наголошував: «Почнімо з Трипілля. Мова тодішньої людності нам невідома. Це примушує відмовитись від прямих етнічних визначень. Посилання на сталу осліпість населення і безперервний розвиток землеробства в Наддніпров'ї від неоліту до згадуваних в літописі історичних

¹ *Залізняка Л.Л.* Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 12.

² http://uk.wikipedia.org/wiki/Етногенез_українців.

³ *Савчук Б.* Українська етнологія. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 60-61.

⁴ *Пастернак Я.* Археологія України. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. – Торонто, 1961. – С. 539.

слов'ян, як це робив Хвойка, не вирішує питання. Цього не досить, щоб називати трипільців далекими предками слов'ян і бачити в них найдавніших протослов'ян [тим паче пра-пра-праукраїнців; – Ю.Ф.]. Доводиться шукати інших шляхів і більш переконливої аргументації»¹.

А сучасний вітчизняний дослідник Леонід Залізняк зазначає: «Так звана Трипільська версія походження українців стверджує, що український етнос існував ще за часів трипільської археологічної культури, тобто 5-7 тис. років тому. В такому разі українська історія відразу стає винятком у загальноєвропейському історичному процесі, адже вік більшості народів помірної смуги Європи, які безпосередньо контактували з греко-римським світом, близько 1,5 тис. років. Прибічниками такої давності походження українців є, як правило, аматори, а не фахівці-науковці, адже фахівці розуміють неможливість коректно довести безперервність культурно-історичного розвитку на українських теренах від трипільської культури до відомих нам українців»².

Щодо арійської концепції етногенезу українців, то її прихильники переконані, що український етнос є прямим спадкоємцем прааріїв, себто індоєвропейців (однієї з найдавніших етновинних спільнот *Homo Sapiens*), які у IV-III тис. до н. е. рушили з українських причорноморських степів на схід і десь, ймовірно, в середині II тис. до н. е. оволоділи землями Північної Індії та Ірану. Взагалі, трипільська й арійська версії українського етногенезу дуже між собою взаємопов'язані. Так, один із сучасних adeptів цих споріднених концепцій, особливо трипільської, археолог і міфотворець Юрій Шилов у своїх багаточисельних книгах, зокрема, й у праці «Праісторія Русі XX тис. до н. е. – I тис. н. е.» стверджує, що історія почалася в Аратті, державі, яка виникла в долині Дунаю вже в VII тис. до н. е., а між серединами VI-V тис. до н. е. її центр змістився в Дунайське-Дніпровське межиріччя, де став відомий згодом під умовною науковою назвою «археологічна культура Кукутени-Трипілля», й саме тут, головним чином на території сучасної Черкащини, традиція Арати проіснувала аж до часів Русі, до складу якої, за свідченням арабських мандрівників IX-XI століть, входило князівство Арсанія зі столицею Артою³. Щодо взаємовідносин т. зв. «трипільців» і «арійців», то, на думку Ю. Шилова, перші стали для останніх духовними наставниками і культуртрегерами: «Таким чином, розвинений Аріан та його апофеоз можна ототожнювати з Оріаном – яка мала араттську основу, сполучену зі значними арійськими впливами. Сутність оріан-аріїв полягала не в етнічній, расовій чистоті – а в державотворчій тенденції (зорієнтованій на Арату, як на вищий взірець)»⁴.

У свою чергу, один із модерних і модних (його книги друкуються і передрукуються багатотисячними накладами) промоутерів арійської теорії українського етногенезу науковець (доктор економічних наук, професор) і письменник Юрій Канигін у праці «Шлях аріїв» та в інших своїх книгах переносить т. зв. «арійські міфи» на українські терени, доводячи, голосливо і бездоказово, що людство саме з України отримало мову санскрит, писемність, землеробську культуру й інші вагомі здобутки цивілізації⁵. Ґрунтуючись на цих псевдонаукових і пустопорожніх твердженнях, він пропагує ідею духовної вищості аріїв-орачів, але

¹ *Петров В.В.* Етногенез слов'ян. Джерела, етапи розвитку і проблематика. – К., 1972. – С. 203.

² *Залізняк Л.Л.* Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 31.

³ *Шилов Ю.О.* Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н. е. – II тис. н.е. – К., 2002. – С. 11-12.

⁴ Там само. – С. 39.

⁵ *Канигін Ю.М.* Шлях аріїв. Україна в духовній історії людства: Роман-есе. – К., 1997. – С. 88-102.

разом з тим Ю.М. Канигін іноді дискутує з цього приводу з Ю.А. Шиловим. Зокрема, Юрій Михайлович наголошує: «Україна звичайно, не є «прабатьківщиною аріїв», як дехто вважає [Шилов Ю. Прародина ариєв: История, обряды и мифы. – К., 1995.– Ю.Ф.]. Арії вийшли з півночі, їхня прабатьківщина – «за хребтами Рифейськими». Вони прийшли на українські землі і започаткували тут першу цивілізацію людства – «орійську», хліборобську цивілізацію. Це питання потребує подальшого вивчення. Як виявляється, Трипілля було першою цивілізацією не тільки в генетичному, а й хронологічному плані. Уже 7 тисяч років тому в ареалі Дніпра-Дністра мали місце компактні поселення «Майданецького типу», була писемність – дві головні ознаки цивілізації. І вам українцям, про це потрібно знати, цим потрібно пишатись і докладати зусиль, щоб про це знав весь світ. Отже, арії заснували Трипілля, інші цивілізації після потопної епохи (Аркаїм, Андронівська культура, цивілізації в долині Гангу тощо). Важливо те, що всі вони були «хліборобські», пов'язані з обробітком (оранкою) землі»¹.

Таким чином, кандидат історичних наук, «народний академік» Ю. Шилов переконаний, що саме трипільська Арата була першою цивілізацією людини розумної і з часом сприяла культурному і економічному становленню арійської Аріани (Оріяни), тоді як доктор економічних наук, професор Ю. Канигін вважає, що навпаки – якраз арії стали фундаторами найпершої післяпотопної цивілізації – орійського Трипілля, яке невдовзі розповсюдило цивілізаційну естафету по величезних географічних обширах Євразії.

На противагу цим дослідникам, видатний український вчений, археолог, етнолог, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України Володимир Баран, який скептично оцінює напрацювання й аргументацію прихильників трипільської та арійської концепцій: «Їхнім авторам притаманна надмірна емоційність, проповідь винятковості та месіанства українців. Такі публікації не тільки вводять читача в оману, а й викликають настороженість і навіть вороже ставлення до української науки. Бо хто ж з наших близьких чи далеких європейських сусідів хоче бути нащадками меншовартісних предків. Тим паче, що загальновідомо (або має бути відомо), що з найдавніших часів європейські народи знаходились у взаємозв'язку та взаємозалежності, переживаючи ті самі, або подібні стадії соціально-економічного, культурного та етнічного розвитку. А можливо, нас навмисне втягують у безплідні дискусії про те, чиї предки давніші та кращі, щоб відвернути нашу увагу від розв'язання справді життєво важливих проблем нашого історичного буття?»².

З цією позицією солідаризується доктор історичних наук, фаховий археолог і етнолог Л. Залізняк стверджує: «Арії – один з багатьох етносів східної, індо-іранської гілки індоєвропейської сім'ї народів. Тому значно більший ступінь спорідненості з аріями мали скіфи або сармати, чия мова також належала до іранських. Нащадками аріїв можна вважати й інші народи східної індоєвропейської – таджиків та саків у Середній Азії, носіїв мови хінді та урду в Індії пустунів в Афганістані, персів в Ірані, аланів та осетинів на півдні Східної Європи та Кавказу тощо. Переважна більшість академічних учених визнає спорідненість згаданих народів з аріями, але вважає останніх своєрідним окремим народом... Отже, «арії» («арійці»), які так часто згадуються в аматорських версіях походження українців, – це інша гілка індоєвропейців, аніж та, до якої відносяться слов'яни... Трипільська та арійська версії походження українців є типовим прикладом історичної міфотворчості, бо надто погано аргументується науковими фактами. Вона є породженням, з одного боку, щирого патріотизму та зрозумілої недовіри до офіційної науки, а з іншого – постколоніального комплексу меншовартості й

¹ Там само.– С. 94.

² Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К., 2005.– С.5.

аматорства. Користь для України від цього суперпатріотичного, але псевдонаукового жанру сумнівна, а шкода – очевидна. Окрім дезорієнтації громадськості, відбувається дискредитація української історичної науки»¹.

Таким чином, трипільсько-арійська версія походження українців (чи трипільська й арійська теорії україногенези) переважною більшістю сучасних українських вчених-професіоналів (в тому числі й автором цієї монографії) обґрунтовано вважається найбільш міфологізованою і найменш науково верифікованою (підтвердженою). Її прихильники, насамперед, оперують не достовірними науково-обґрунтованими фактами, а безпідставними припущеннями, вигадками, гіпотезами, які базуються передусім, на урапатріотичних мареннях і фантазіях. Всі ці добре розтиражовані міфи і побрехеньки про Україну як колыску світової цивілізації, про месіанство українців тощо, лише шкодять українському народові та декласують вітчизняну науку як у самій Україні, так і поза її межами. Особливо це на руку як російським шовіністам, так і фаховим академічним ученим Росії, що не втомлюються коментувати такі «наукові досягнення незалежної України», хоча у них самих є дуже багато власних шилових і канигінних.

Друга концепція етногенезу українського етносу – ранньосередньовічна. Біля її джерел перебували видатні українські вчені: Михайло Максимович, Микола Костомаров, Михайло Грушевський та інші. Зокрема, у своєму полемічному листуванні з М. Погодіним М. Максимович спростовує претензії росіян на етнічні українські терени та виняткове право великоросів на спадщину Київської Русі. М. Костомаров, у свою чергу, зазначав, що початок суттєвих відмінностей і поділ слов'ян на окремі народності розпочався ще у сиву давнину, при цьому він наголошував про неодноразовість утворення українців (малоросіян) і росіян (великоросів). Він був переконаний, що в період удільно-вічового укладу, народна загальноруська стихія виступає на історичну арену в сукупності шести головних народностей, а саме: південноруської, сіверської, великоруської, білоруської, псковської і новгородської². Проте, справжнім фундатором ранньосередньовічної версії походження українського етносу безсумнівно став М. Грушевський. Зокрема він стверджував: «Порогом історичних часів для українського народу можемо прийняти IV вік по Хр., коли починаємо вже дещо знати спеціально про нього. Перед тим про наш нарід можемо говорити тільки як про частину слов'янської групи; його житє не можемо слідити в його еволюції, а тільки в культурних результатах тих довгих віків передісторичного житя. Порівняне язикознавство слідить їх по язиковому запасу, а пізнійші історичні й археологічні дані допомагають контролювати його виводи і доповнюють в цілїм рядї пунктів... Розселенне українсько-руських племен на своїй нинішній території припадає якраз на початки його історичного житя. Столітя безпосередно по сїм розселенню приготовляють організацію Руської держави, що служить головному змістом першого періоду історичного житя українського народу»³. Таким чином, М. Грушевський вважав, що вже з середини I тис. н. е., а якщо більш точніше – з IV ст. можна розпочинати хронологічний відлік існування як самодостатньої етнічної спільноти – українського народу та його безперервного етногенетичного розвитку від антив до модерних українців, саме тому, на його переконання, за часів Київської Русі вже існував і розвивався цілком сформований «український нарід».

¹ *Залізняка Л.Л.* Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 29-32.

² *Костомаров Н.И.* Исторические монографии и исследования. – СПб., 1872. – Т. I. – С. 21.

³ *Грушевський М.* Історія України-Руси. Том I. До початку XI віка. – Нью-Йорк, 1954. – С. 19.

Л. Залізняк ось так оприлюднює її засадничі положення: «Найбільш переконливою і науково аргументованою, на мою думку, є ранньосередньовічна (ранньослов'янська) версія походження українців [VI-VIII ст. – Ю.Ф.]. Її прибічники вважають, що вік українського етносу становить близько 1500 років – стільки ж, скільки мають в середньому всі народи, сформовані в загальноєвропейському історичному процесі. Головним аргументом на користь цієї наукової концепції є безперервність етнічного, культурного та історичного розвитку на українських етнічних землях з середини I тис. н. е. до нашого часу. Це відповідає загальним закономірностям етногенезу в помірній смузі Європи. Саме в середині I тис. зароджується переважна більшість європейських етносів, чії землі лежали вздовж північного кордону Римської імперії, яка визначально вплинула на європейську цивілізацію у ранньому середньовіччі. Після великого переселення народів та падіння Риму в V ст. ситуація в Європі стабілізувалася. Тому саме з цього часу простежується безперервний розвиток не лише українців, але й інших народів, розташованих у зоні безпосереднього впливу Римської імперії – французів, іспанців, англійців, німців, румунів, чехів, поляків»¹.

Чому саме середина I тис. стала тим визначальним часовим рубежем, від якого розпочинає свій відлік модерна європейська етнічна історія, в тому числі й українська? Тому, що якраз тоді розпочалося т. зв. Велике переселення народів – величезні геополітичні міграції та масові вторгнення войовничих народів на терени Римської імперії, які відбувалися а Європі у IV-VII ст. і були спричинені розпадом родоплемінного ладу народів, які перебували на своєрідній стадії суспільного розвитку (т. зв. «військової демократії»). Весь цей процес супроводжувався збільшенням чисельності та фахового зростання військових дружин та прагнення військової аристократії на чолі зі своїми ватажками до захоплення нових земель і військової здобичі, швидкий приріст населення (т. зв. «демографічний вибух»), який при екстенсивному характері ведення господарства збільшував потребу у наукових пасовиськах і орних землях. Поштовхом до нього стали масова навала гунів, які близько 370 р., переправившись через Волгу, вторглися у Північне Причорномор'я, а сама доба Великого переселення народів починається у 375 р, коли гуні разом з аланами, які до них приєдналися, вщент розбили готів (т. зв. «державу Германаріха»), тим самим підкоривши більшу частину остготів та інші народи, у тому числі й антів. У 410 р. вестготи під керівництвом Аларіха I захопили Вічне місто – столицю колись могутньої Римської імперії, а невдовзі на європейських теренах постала ціла низка т. зв. «варварських королівств» – Тулузьке, Бургундське, Франкське та ін. Врешті-решт, у 476 р. ватажок скирів Одоакр скинув останнього малолітнього імператора Західної Римської імперії Ромула Августа. Завершальний етап Великого переселення народів належить до VI-VII ст. і тісно пов'язаний зі слов'янською колонізацією Подунав'я та Балкан, де згодом виникли нові державні утворення слов'ян – Болгарія, Хорватія, Сербія, Велика Моравія. Отже, Велике переселення народів кардинально змінило тогочасну етнічну, геостратегічну і геополітичну карту Європи, призвело до знищення Західної Римської імперії, пришвидшило реформування й оновлення Східної Римської імперії (Візантії) та започаткувало процеси зародження і формування багаточисельних європейських народів, зокрема, й українців та їх державних утворень².

¹ Залізняк Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 33.

² Фігурний Ю.С. Український етнос у просторі й часі: українознавче дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. –К.:ННДІУ.– 2009.– С. 358-359.

З цього ж приводу В. Баран наголошує: «Історичне значення Великого переселення народів, що охопило і слов'янський світ, полягає в тому, що воно започаткувало поділ слов'ян на ті етнічні групи, які створили основу для формування сучасних слов'янських народів... Виходячи з археологічних джерел, склавини та анти, представлені Празько-Корчацькою та Пенківською культурами, стали предками українського народу»¹.

З цією думкою солідаризується Л. Залізняк: «Велике переселення народів у IV-V ст. призвело до падіння Римської імперії та докорінних змін на етнополітичній карті Європи, в тому числі й України. У кінці V ст. на Волині чи Прикарпатті постала перша достовірно слов'янська етнічна спільнота, відома сучасним археологам під назвою празької культури, а тодішнім візантійським хроністам – як склавини...Південніше склавинів, у лісостепах між Прутом та Дніцем у V-VII ст. жили слов'янські племена антив (пенківська культура). Північна їх частина злилася зі склавинами, західна пішла на Балкани, а східна просунулася на північ у балтське середовище, на Десну та Верхній Дніпро. Тут у V-VII ст. постала балто-слов'янська колочинська спільнота. У VIII ст. під впливом нових переселенців з Київського Подніпров'я та Волині вона трансформувалася в літописні племена кривичів та радимичів – безпосередніх предків білорусів та далеких предків росіян... Тяглість етноісторичного розвитку на українських етнічних теренах між Середнім Дніпром і Карпатами від склавинів Волині V ст. через лука-райковецьку культуру до південних русичів IX-XIV ст. і далі до козацької України дає підстави поглибити коріння українського етносу до кінця V ст. до н. е.»². Разом з тим провідні вітчизняні вчені, які фахово досліджують етногенез українців і є прихильниками ранньосередньовічної концепції походження українського етносу, дещо по-різному трактують деякі її положення. Так, В. Баран стверджує: «Таким чином, у VI-VII ст. на великій території від Дніпра до Одри існували чотири ранньосередньовічні слов'янські культури (Колочинська, Пенківська, Празько-Корчацька, Дзедзіцька)... Слов'янська матеріальна культура в цей час зберігає свою внутрішню єдність. Вона проявляється в поховальному обряді, певних формах ліпного посуду, наявності заглиблених жител. Разом з тим, усі чотири групи ранньосередньовічних слов'янських пам'яток мають свою специфіку, яка дає змогу розглядати їх як окремі культури, що належали різним племінним групам слов'ян. Вони є джерелом для вивчення історичних процесів венеців, склавинів та антив... Усе це приводить до важливого принципового висновку щодо самобутності розвитку кожної з груп слов'янських пам'яток. Вони не привнесені в готовому вигляді з одного регіону в інший. Результати археологічних досліджень доводять, що вже в V – на початку VI ст. існували синхронно чотири групи слов'янських пам'яток, які представляють окремі племінні об'єднання, причому кожне з них займає певну територію. Вони склалися після розгрому наприкінці IV ст. причорноморських готів гунами»³.

У свою чергу Л. Залізняк зауважує: «Отже, слов'яни V-IX ст. (корчацька, пенківська, лука-райковецька археологічні культури) насправді були праукраїнцями. Вважаю, що в історичній науці поняття «ранні слов'яни» є абстрактним і далеким від реальності, так само, як поняття «слов'яни» в етнології. Іншими словами, такого народу («ранні слов'яни» чи «слов'яни») ніколи не було, як не існувало іранського, германського чи романського «загального

¹ Баран В.Д. Київ, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007. – С. 30-31.

² Залізняк Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 44-45.

³ Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К., 2005. – С. 77,82.

етносу», а існували окремі конкретні народи цих мовних груп. Наприклад, ніколи не існувало «германців взагалі», а були франки, готи, гепіди, вандали, так само не існувало «іранців взагалі», натомість були перси, скіфи, сармати, алани, осетини. Зауважимо, що згадану балто-слов'янську колочинську людність, яка жила на Верхньому Дніпрі в V-VII ст. не можна називати прабілорусами чи праросіянами. Це був лише той субстрат, який під впливом численних хвиль переселенців з праукраїнської Волині та Київщини лише у X-XП ст. трансформувався в прабілорусів та праросіян... Український етнос почав формуватися дещо раніше, а саме в V-VII ст. на теренах Північно-Західної України. Пояснюється це перш за все його близькістю до центрів античної цивілізації, впливи якої були потужним каталізатором культурно-історичних процесів у всій ранньосередньовічній Європі. Якщо колочинська культура перш ніж трансформуватися в білоруський та російський етноси зазнала значних зовнішніх впливів як від згаданих мігрантів з півдня, так і від автохтонних балтських та фінських племен, то людність празької та лука-райковецької культур Волині V-IX ст. розвивалася без суттєвого впливу зовнішнього етнокультурного фактора. Внаслідок її саморозвитку постав український етнос. Тобто слов'янські племена Північно-Західної України другої половини I тис. н. е. можна назвати праукраїнцями... Отже, слов'яногенез виглядає як відгалуження окремих слов'янських етносів від праукраїнського етнокультурного дерева, що з кінця V ст. розвивалося між Середнім Дніпром, Східними Карпатами та Прип'яттю»¹.

Таким чином, ранньосередньовічну концепцію походження українського етносу багато сучасних вітчизняних науковців вважає найбільш аргументованою і прийнятною. На її користь свідчить як просторовий чинник, а саме те, що ймовірна слов'янська прабатьківщина частково збігається з осердям українських етнічних земель (Волинь, Київщина, Прикарпаття, Поділ), так і часовий фактор – тому що саме з середини I тис. н. е. можна фахово простежити безперервність етнотворчих процесів на теренах України аж до початку III тис.

Третя концепція етногенезу українського народу – києворуська (давноруська). Її фундатором і репрезентантом є кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Українського етнологічного центру ІМФЕ імені М. Рильського НАН України Василь Балушок. У багатьох своїх публікаціях, особливо у монографіях «Етногенез українців» (2004) і «Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етніонімія» (2008) він послідовно досліджує тему походження українського етносу, в тому числі об'єктивні причини, передумови виникнення, механізми формування, основні етапи його становлення та завершення україногенезу. На його думку, дві існуючі на сьогодні контроверсійні версії походження українців – патріотична (до неї В. Балушок відносить, і трипільську, і ранньосередньовічну) й антиукраїнська (пізньосередньовічна), однаково далекі від дійсного стану речей і зумовлені вони винятково політико-ідеологічними чинниками. Саме тому вчений переконаний: «Актуальність вивчення етногенезу українців підсилюється тим, що й досі українська наука не створила базованої на фактах задовільної версії походження українського народу. Ми маємо лише напрацювання вчених кінця XIX – початку XX ст., деякі наукові досягнення другої половини XX ст., а також кілька патріотичних, проте бездоказових варіантів версії походження українського етносу, а паралельно – модифіковану відповідно до нових умов, переважно за рахунок введення нових термінів, радянську концепцію «спільної колиски». Практично не виявленими лишаються причини, що зумовили появу українського етносу, не встановлено, коли ж конкретно починається етногенез власне українців, не розкрито механізми етногенетичного процесу, що привели до появи на історичній арені українського

¹ *Залізняк Л.Л.* Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 45-47

народу. Так само не визначені етапи становлення українського етносу, а також чіткі ознаки, які б вказали на час, коли даний етнос уже можна вважати таким, що відбувся»¹.

В. Балушок стверджує, що етногенез будь-якого народу, зокрема й українського, протікає наступним чином: спочатку йде процес утворення етногенетичної ніші (під нею науковець розуміє локальний регіон ойкумени, який виділяється з-поміж інших аналогічних регіонів за своїми природно-географічними, а також соціокультурними характеристиками, і який, будучи об'єднаним єдиною мережею комунікацій, у тому числі інформаційних, утворює певну цілісність), потім виникнення внаслідок її дії відповідної етнічної культури, за допомогою якої дана людська популяція й пристосовується до умов цієї ніші, а через деякий час – формування під впливом даної етнокультури, а також системи інформаційних комунікацій, що об'єднують територію даної ніші, самосвідомості (з усіма її особливостями і рівнями, відзначеними вище), спільної для всіх членів даної спільності і відмінної від самосвідомостей сусідніх людських спільнот². Головні положення концепції В. Балушка: 1) із завершенням формування української етногенетичної ніші, що припадає на рубіж третьої і четвертої чвертей I тисячоліття н. е., бере початок етногенез українців; 2) перед утворенням Київської Русі на території України формується протоукраїнська метаєтнічна спільність, що складається з окремих етносів племінного типу (співплемінностей полян, хорватів, тиверців, уличів, волинян; можливо, також дулібів і бужан, якщо це не попередні назви волинян; древліяни, західні сіверяни та південні дреговичі до цієї спільноти входили, очевидно, лише частково; 3) утворення в кінці IX-X ст. Київської Русі, у межах якої було об'єднано кілька етногенетичних ніш (зокрема, українську й ті, що утворилися на територіях Росії й Білорусі), повернуло етногенетичний процес на теренах України в дещо іншому напрямку, а також певною мірою загальмувало його, оскільки протоукраїнська метаєтнічна спільність увійшла до складу метаєтнічної спільності більш високого порядку, що охопило все слов'янське населення Київської Русі (в СРСР її охрестили «давньоруською народністю»), проте розгортання удільної роздробленості в кінці XI-XII ст. знову «запускає» етногенетичний процес і приводить до формування на території України (як і Росії, Білорусі, а також інших, зокрема, європейських країн) цілого ряду земельно-територіальних етнічних спільнот (русь (кияни), чернігівці, галичани, володимирці (волинці), дрібна спільнота болохівців, а також периферійні – турівці та сіверяни, які виникають (з деякою корекцією) на основі давніх етнічних спільнот племінного типу, а їх сукупність визначити як українську метаєтнічну спільність, що існувала в XI – середині XII ст., тобто тоді існував не єдиний український, а кілька українських (з певною долею умовності) етносів, точнісінько як у більшості країн тогочасної Європи; 4) в останній чверті XII ст. на території Південної Русі знову складається етнополітична спільність у формі двох інтеграційних центрів – Галицько-Волинського і Чернігівського об'єднаних боротьбою за Київ, також у цей час формується загальнопівденноруська етнічна протоінтелігенція (верства книжників), яка формулює загальнопівденноруську етнічну самосвідомість, а наслідком всіх цих процесів стало завершення в основному в кінці XII – на початку XIII ст. формування єдиного українського етносу в Південній Русі, що відповідала в той час нинішній Україні³.

Розпочинаючи критичний аналіз т. зв. києворуської (давньоруської) концепції В. Балушка, ми зразу ж хочемо наголосити на двох суттєвих, на наш погляд,

¹ Балушок В.Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія. – Біла церква, 2008. – С. 6.

² Там само. – С. 48-79.

³ Там само. – С. 281-282.

факторах, які вплинули на її появу. Суб'єктивний – зрозуміле бажання будь-якого дослідника реалізувати себе як особистість, створити власну наукову школу, концепцію, гіпотезу тощо, тим самим увічнивши своє ім'я та й навіть суто практично «краще бути першим хлопцем на селі, чим останнім у місті», тобто мати власну версію чого-небудь, ніж бути пересічним прихильником загальноновизнаних концепцій. Об'єктивний – з більшості сучасних вітчизняних дослідників, які займаються проблематикою походження українського етносу та його етнічної історії, етнолог-етнограф В. Балушок дійсно вирізняється т. зв. «академізмом» – знанням джерельної бази, літератури, теорії, методології, наукової термінології щодо досліджуваної ним теми. Особливо, коли читаєш: «слідом за етнологами московської етнологічної школи, ми визначаємо етнос як...»¹, так хочеться залякнути, розкрити рота й слухати, слухати шановного метра Василя Григоровича. Але, коли неупереджено прочитати фактаж і аргументацію В. Балушка, то враз спадає полуда з очей і разом з професійною аналітикою дослідник нам безсоромно намагається «впарити» і нав'язати догматичну радянську методологію стосовно етнічної проблематики, з якою він так широко, нібито дискутує. До речі не було в СРСР етнологів і московської етнологічної школи, а були етнографи і московська етнографічна школа, а якщо для В. Балушка етнологія і етнографія – це одне і теж, то йому треба було аргументувати свою позицію не одним абзацом в посиланні², а дещо докладніше, тим паче, якби у 1984 р. 30-річний Василь назвався би етнологом, то дуже швидко набув би статусу безробітного як мінімум, а як максимум – став би пацієнтом Глевахи (психікаряні). Се ля ві! Таке життя і всі ми мудрі заднім розумом, але поняття підмінити не треба, тим паче вченому, який претендує на те, щоби бути фаховим етнологом, і яким він є на нашу думку.

А тепер по суті питання – концепції В. Балушка. Ми переконані, що всі ці «етногенетичні ніші» «українська етногенетична ніша», «протоукраїнська метаетнічна спільність», «українська метаетнічна спільність», «загальнопівденноруська етнічна протоінтелігенція» тощо є лише суто формальним псевдонауковим «тюнінгом» за допомогою якого вчений намагається надати вагомість і новизну своїй нібито незалежній, оригінальній і науково верифікованій концепції походження українського етносу, яка насправді є лише дещо модернізованим варіантом, точніше декоративним оздобленням («тюнінгом») комуно-тоталітарної пізньосередньовічної теорії етногенезу росіян, українців, білорусів. У зв'язку з цим чомусь згадується анекдот про цей же «тюнінг», який колись розповів автору його науковий керівник Л. Залізник: «Питає якось верблюдка у батька. – Тату, а навіщо нам такі великі копита? – Той у відповідь – щоби безболісно ходити по пекучому піску, ми ж – кораблі пустелі! Проте, дитині не йметься. – Тату, а для чого у нас на спині такі великі горби? Батько повільно пережевуючи траву відповідає, – щоби тримати у них величезний запас води, коли ми місяцями подорожуємо поза її джерел, ми ж – кораблі пустелі! – Старий, я все зрозумів, але навіщо нам увесь цей тюнінг у київському зоопарку?» А справді, навіщо? Навіщо город городити, коли ж сам В. Балушок, характеризуючи праці «відомого археолога В. Барана» відкритим текстом пише: «Зроблені ним на основі власних досліджень і підкріплені конкретним матеріалом висновки про те, що різні східнослов'янські народи сформувалися на базі різних племінних груп давніх слов'ян, для яких були властиві дуже значні етнокультурні відмінності, вважаємо одним з найвидатніших досягнень української науки у вивченні етногенезу українців»³. А в іншому місці цієї ж праці, він стверджує, що патріотична версія, в тому числі і її

¹ Там само.– С. 37.

² Там само.– С. 39-40.

³ Там само. – С. 45-46.

ранньосередньовічний варіант (прихильником якої, без сумніву, є В. Баран – Ю.Ф.) далека від дійсного стану речей і зумовлена винятково політико-ідеологічними чинниками¹. Тому виникає логічне запитання, коли В. Балушок щирий, тоді, коли хвалить (прямо), чи критикує (опосередковано) того ж В. Барана? То де ж наукова істина, де правда? Сам же В. Балушок і відповідає на наше риторичне запитання: «А правда, як відомо, завжди знаходиться десь між крайнощами»². Ось так!

За В. Балушком початок етногенезу українського народу припадає на рубіж третьої і четвертої чвертей I тисячоліття н. е., в перекладі на зрозумілу рідну мову – на VIII-IX ст., а саме, майже на час утворення Київської Русі. Тоді ж на території України формується протоукраїнська метаєтнічна спільність, що складається з т. зв. «літописних племен». Утворення Київської Русі в кінці IX-X ст. загальмувало, на думку дослідника, український етногенетичний процес, і лише розгортання удільної роздрібленості знову активує цей процес і призводить до створення української метаєтнічної спільності, що існувала в IX – сер. XII ст., і яка в собі нараховувала кілька українських етносів. Врешті-решт, їх взаємодія, а саме галичан і чернігівців, при посильній участі русі (киян) [наше вітання В. Барану, який не визнає існування русів – Ю.Ф.], волинців та ін. Завершилася в основному в кінці XII – на початку XIII ст. формуванням єдиного українського етносу³.

Отже, по-перше, В. Балушок розпочинає відлік етногенезу українців приблизно у середині VIII ст. (750-ті рр.) і завершує його на початку XIII ст. (1230-ті рр.), а разом цей процес нараховує майже п'ять століть (480 років). В принципі не погано, але недостатньо для того, щоби представити розмірений еволюційний розвиток українського етносу стрімким реактивним польотом. Все ж таки, за такий проміжок часу, не може повноцінно сформуватися будь-яка етнічна спільнота, зокрема українська, яка згодом успішно витримає багатовіковий період роз'єднаності і асиміляційних потуг панівних етносів (угорців, поляків, литовців, молдаван, росіян, румунів, мадяр, чехів тощо) та їх державних утворень. По-друге, якщо в XI – сер. XII за В. Балушком вже існувало кілька українських етносів, то той час, за який вони інтегрувалися в єдиний український народ (близько 100 років), є недостатнім, щоби зберегти його від подальшої дезінтеграції до попереднього стану, а якщо ще й врахувати фатальну роз'єднаність українців протягом XIII-XX ст., то мав у підсумку сформуватися не один український етнос, а декілька, як наприклад, румуни і молдавани. Проте, попри всі негаразди, пройшовши всі горнила випробувань, на початку XXI ст. ми маємо єдиний український народ (який, в свою чергу, має деякі гострі проблеми, як наприклад, існування т. зв. російськомовних українців, політико-деструктивна діяльність т. зв. «закарпатських русинів», тотальна асиміляція етнічних українців за межами України тощо) та декілька етнографічних його субетносів (бойки, гуцули, лемки). По-третє, якщо переважна більшість вітчизняних дослідників переконливо вважає Київську Русь – праукраїнською державою, яку консолідував не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці, як безпосередні предки сучасних українців, то, в свою чергу, В. Балушок не виявив у Давній Русі ні українців, ні давньоруську народність⁴, а метаєтнічну спільність «більш високого порядку, що охоплювала все слов'янське населення Київської Русі (в радянські часи її охрестили «давньоруською народністю»)⁵. Виникає знову логічне запитання, коли В. Балушок пише правду про давньоруську народність, коли

¹ Там само. – С. 4.

² Там само. – С. 6.

³ Там само. – С. 281-282.

⁴ Там само. – С. 6.

⁵ Там само. – С. 281.

заперечує її існування, чи коли стверджує, що вона була, тільки називає її іншим «мудреним» терміном? Так з ким Ви пане Балушок?

Таким чином, неупереджено проаналізувавши киеворуську (давньоруську) концепцію В. Балушка, ми прийшли до висновку, що її автор, вщент розкритикувавши за його класифікацією патріотичні концепції етногенезу українців (насамперед, трипільську і ранньосередньовічну) і проросійську версію (пізньосередньовічну), намагається створити своє власне бачення цих процесів – т. зв. киеворуську (давньоруську) гіпотезу. Проте, після прискіпливого аналізу, ця версія не витримує критики, тому що є не тільки механічним поєднанням ранньосередньовічної і пізньосередньовічної версій походження українського народу, а ще й здобутків і напрацювань т. зв. «московської етнологічної школи», і, врешті-решт, за всім цим нагромадженням фактів, теорій, аналітики та протиріч втрачається об'єктивність і починає домінувати суб'єктивність й упередженість В. Балушка.

Четверта концепція етногенезу українців – пізньосередньовічна. Її суть полягає у доведенні гіпотези, що в IX-XIII ст. існувала єдина давньоруська («древнерусская») народність, яка утворилася й розвинулася в часи Київської Русі на базі т. зв. східнослов'янських літописних племен, проте зі зникненням Давньої Русі з геополітичної карти світу, внаслідок монгольської агресії та анексії більшості її земель Польським королівством і Великим князівством Литовським, єдина давньоруська народність хоча і припинила своє існування, але стала тим спільним коренем, із якого в післямонгольські часи почали розвиватися три братні народи – російський, український і білоруський. Щодо українців, то довготривалий процес виокремлення їх як самобутнього етносу розпочався у XII-XIII ст., а завершився лише не раніше XIV-XVI ст. Чому радянська заідеологізована історична наука так підтримувала цю концепцію? Тому що, комуністичні ідеологи планували створити нову «прогресивну» етнічну спільноту людей т. зв. «радянську», за своєю глибиною сутністю – комуністичною, і для того шукали схожі прецеденти в минулому. Саме тому існування т. зв. «давньоруської народності», її розпад і наступне об'єднання спочатку в Московському царстві, потім у Російській імперії, й, врешті-решт, у СРСР трактувалося як прогресивне явище в ім'я утвердження тоталітарної імперії за допомогою покірних виконавців – радянських людей.

Витоки цієї концепції сягають ще часів Російської імперії, коли в другій половині XIX ст. представники великодержавницької школи стали трактувати у своїх працях малоросів (українців) як субетнос російського із незначними регіональними відмінностями від останнього, тим самим заперечуючи їх самобутність і неповторність. У середовищі науковців ця заідеологізована гіпотеза була znana як «теорія колбочки». Друге дихання вона отримала в радянські часи, спочатку в 30-х, а вже в 50-х рр. XX ст. ця теорія утвердилася остаточно як офіційно визнана в науці і суспільстві тогочасними комуністичними ідеологами. Цьому визнанню посприяла публікація в 1954 р. офіційного партійного документу «Тези ЦК КПРС до 300-річчя возз'єднання України з Росією», який призупинив будь-які наукові дослідження щодо давньоруської народності. Головним її творцем був В. Мавродін, який у низці своїх праць, зокрема у монографії «Образование древнерусского государства и формирование древнерусской народности». – М., 1971, обґрунтував основні положення цієї концепції. У другій половині XX ст. вона набула офіційної теорії етнонаціонального розвитку східнослов'янських народів (росіян, українців і білорусів), і саме на її фундаменті, опираючись на ідею інтернаціоналізації, комуно-радянська влада намагалася реалізувати на практиці теорію створення єдиної історичної спільноти людей – «радянський народ», що мав сформуватися шляхом злиття всіх соціалістичних націй. Після ліквідації СРСР, концепція давньоруської народності залишається панівною в академічних колах Російської Федерації і Білорусі та й в Україні вона має багатьох прихильників (П. Толочко,

М. Котляр, О. Моця та ін.). У своїй монографії «Древняя Русь» у 1987 р. П. Толочко так характеризував давньоруську народність (цитуюмо мовою оригіналу): «Древнерусская народность была настолько монолитным этническим образованием, что даже в условиях чужеземного господства – сначала монголо-татарских ханов, а затем литовских князей, польских и венгерских королей – в разных частях бывшей территории Древней Руси сохранялось очень много общего в языке, культуре, быте, обычаях, традициях. Восточнославянские народы – русский, украинский и белорусский, этнической основой которых явилась древнерусская народность, в одинаковой степени унаследовали черты блестящей культуры Древней Руси IX-XIII вв.»¹. В іншій своїй книзі «Київська Русь», але вже в суверенній Україні, у 1996 р. підсумовуючи етнічний розвиток Русі IX-XIII ст., він писав: «1. У межах державної території Київської Русі IX-XIII ст. склалася відносно єдина східнослов'янська спільність, яка продовжувала існувати навіть після розгрому Русі монголо-татарами. 2. Ядром цієї етнокультурної спільності була Русь у вузькому значенні цього слова, або «внутрішня Русь», згідно з термінологією іноземних джерел. 3. Народ, його держава і територія розселення мали єдину назву «Русь». Єдиною була і мова – руська, що надовго пережила Київську Русь, в умовах існування якої вона сформувалася»².

Отже, зникла з геополітичної карти світу держава – СРСР, відновила свою незалежність інша – Україна, а знаний вчений П. Толочко залишився при своїх переконаннях, хоча і ніде правди діти, дещо їх підкорегувавши у зв'язку з політичними змінами, ймовірно, тому що – послідовний!

А тепер ми хочемо надати слово опонентам цієї концепції. Так, В. Баран наголошує: «Питання існування давньоруської народності не втрачає своєї актуальності й сьогодні. При цьому воно, як і раніше, несе політичне навантаження. Прихильники ідеї споконвічної єдності східних слов'ян і давньоруської народності нерідко підмінюють поняття державно-політичного утворення поняттям етнічної єдності, хоч ці поняття можуть визначати і в цьому випадку визначають зовсім різні історичні процеси»³.

А Л. Залізняк додає: «Ще складнішими для прибічників теорії існування в Київській Русі єдиного давньоруського етносу виглядають проблеми, і що постають через неузгодженість їхніх поглядів на походження східних слов'ян (у т. ч. й українців) з універсальними принципами етнічного розвитку середньовічної Європи. Адже більшість великих етносів Європи в зоні впливу Римської імперії народилися після її розпаду в V-VII ст., а в IX-X ст. вони створили свої перші держави. Ця загальна схема підтверджує правоту М. Грушевського, який виводив походження українців з раннього Середньовіччя і вважав Київську Русь їх першою державою. Незрозуміло, чому українці мають бути винятком з правила і народилися не в ранньому (VI-IX ст.), а в пізньому (XIV-XV ст.) середньовіччі. Цікаво, як прибічники теорії пізньосередньовічного походження українців можуть пояснити, чому поляки народилися в VI-VII ст., а їхні східні сусіди українці лише в XV ст. ? Чим вони пояснюють, що згідно з їхньою теорією, етноісторичні процеси на західному березі річки Сян випереджали аналогічні процеси на протилежному березі на 700 р.? Пізньосередньовічна (XIV-XV ст.) версія походження українців суперечить засадничим принципам сучасної етнології щодо етнічної історії народів Європи, що є переконливим свідченням сумнівності головних постулатів офіційної радянської версії етногенезу українців, білорусів та росіян. За своєю

¹ Толочко П.П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. – К., 1987.– С. 191.

² Толочко П. Київська Русь. – К., 1996.– С. 255.

³ Баран В.Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007.– С. 50-51.

суттю ця версія є черговою трансформацією російського історичного міфу, головною метою якого здавна було ідеологічне виправдання та обґрунтування імперської експансії¹.

Отже, проаналізувавши основні положення пізньосередньовічної концепції походження українського етносу, всі аргументи її прихильників і опонентів, бачимо, що виводячи етногенез українців з т. зв. давньоруської народності (IX-XIII ст.), а тим більше з пізнього середньовіччя (XIV-XVI ст.), йдуть хибним шляхом – це не правомірно, бо цим самим повністю нехтується і заперечується колишній довготривалий процес його зародження, формування та й сам українське етногенез стає одним із унікальних євразійських феноменів.

Таким чином, неупереджено розглянувши найважливіші концепції походження українського народу, ми прийшли до висновку, що найбільш аргументованою серед них є ранньосередньовічна теорія. Головні її положення: 1) етногенез українців бере початок в середині I тис. н. е., а саме в кінці IV-V ст. як наслідок Великого переселення народів; 2) протягом VI-VIII ст. розпочинається тривалий процес зародження українського етносу на його етнічних землях, частина з яких була ймовірно слов'янською прабатьківщиною; 3) у IX ст. започатковується формування українського народу; 4) у X-XII ст. завершується й остаточно формується український етнос, але не в сучасному розумінні цього поняття (тогочасний українць (точніше праукраїнець) XII ст. і сучасний – дві великі різниці), а в етнологічному аспекті, тому що їх більш-менш об'єднують такі головні етновизначальні ознаки: спільність мови, наявність певної власної етнічної території, безперервність етнокультурного розвитку, подібність традиційної культури, існування етнічної totoжності, самосвідомості й самоідентифікації, присутність подібних ментальних, антропологічних і психофізичних ознак, наявність спільної історичної пам'яті тощо. Весь цей унікальний комплекс і призвів, врешті-решт, до зародження, формування, становлення і розвитку українського етносу протягом кінця IV – початку XXI ст.

Розділ 4. Проблема визначення етнічної приналежності Київської Русі

Характеризуючи український народ як світову цивілізаційну і геополітичну реальність, ми не можемо оминати одну з важливих і наріжних проблем його буття як цивілізаційного явища, а саме – з'ясування етнічної приналежності Києво-Руської держави й визначення її правонаступництва.

З цього приводу вчений Л. Залізняка наголошує: «Питання етнічної належності держави Київська Русь, її консолідуючого етносу є предметом давньої і запеклої дискусії не тільки науковців, але й політиків. Для сучасної європейської історичної науки ця ситуація ненормальна. Адже аналогічні Русі держави, що виникли одночасно з нею в IX-X ст. на англійських, французьких, німецьких, чеських, польських, угорських землях, давно і однозначно вважаються державами відповідних народів. На цьому тлі суперечка навколо національності жителів княжого Києва є дивною і пояснюється не так нестачею наукових джерел, як зайвою політизацією питання. Вже зазначалося, що офіційна радянська історіографія, продовжуючи традиції російської імперської історичної науки, вперто заперечувала право українознавців розглядати Київську Русь як перший етап державного буття українського народу. І зрозуміло, чому. Адже Київська Русь давно проголошена імперськими вченими найдавнішою стадією розвитку російської державності. Саме це фальшиве твердження стало головним ідеологічним виправданням експансії Московської імперії на землі України,

¹ Залізняка Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 56-57.

Білорусії, Східної Балтії. Протягом майже 500 років московські правителі заявляли свої династичні права на землі нібито найдавнішої російської держави Київська Русь і наполегливо добивалася здійснення цього права шляхом агресії на землі західних сусідів... Європейська історія свідчить, що більшість великих народів Європи починають свою національну історію з постанови своїх незалежних держав у IX-X ст.ст. Перші незалежні Французька та Німецька держави виникли у 843р. внаслідок розпаду імперії Карла Великого на французьку та німецьку частини. Найдавніше Англійське королівство і Празьке князівство чехів утворилося у IX ст. А у X ст. починається державна історія поляків та мадярів. У той же час подібна середньовічна держава постала на українських етнічних землях. Тому виключення Київської Русі з української національної історії суперечить логіці історичного процесу»¹.

Ще в радянські часи, російські вчені наполегливо намагалися приватизувати киеворуську спадщину. Так, вчений М. Державін наголошував: «Образование в IX в. первого русского государства (Киевская Русь) явилась заключительным актом уже сложившихся и окрепших к этому времени в русском обществе новых производственных отношений характерных для феодального строя, с господством класса крупных земельных собственников и наличием зависимых от них крестьянства»².

У той же час у сучасній Російській Федерації послідовно і неухильно здійснюється процес повної приватизації історичної, державотворчої, правової і етнокультурної спадщини Київської Русі. Так, у передмові до книги «Древняя Русь», яка побачила світ 2007 року, зазначається (цитуюмо зараз і надалі мовою оригіналу): «Предлагаемая вниманию читателя серия книг под общим названием «История России» носит познавательный характер. Она состоит из 18 томов, в которых освещается история нашей страны, начиная с образования Киевской Руси и заканчивая 2005 годом. Таким образом, речь пойдет как о давних событиях, так и о тех, что имели место лишь несколько лет назад»³. Загалом у тексті цієї книги термін українці фіксується прямо на сторінках – 7, 43 і 202, та опосередковано – на 12 і 47 – «Днепр стал прародиной южной ветви восточных славян»⁴. Який вишуканий науковий евфемізм, відчувається «стара, добра» радянська комуно-більшовицька школа! Щодо понять «Україна» й «український», то їх як географічний термін і прикметник можна знайти на сторінках – 28, 50, 112, 139, 141, 193, 194 і 120. Тоді як дефініції «Россия», «русский», «древнерусский» тощо, хоч греблю гати й вони використовуються не завжди аргументовано, а в переважній більшості тенденційно, наприклад: «Традиции, искусство и верования славян пережили века и стали неотъемлемой частью жизни русского человека [Невже тільки росіянина? А як для українця, білоруса, поляка, чеха, словака, болгарина та інших слов'ян, – Ю.Ф.]. Изучение культуры, духовной жизни позволяет понять, почему среди величайших лесных массивов, где жили разрозненные племена, едва ли что-то определявшие в судьбах человечества, выросла держава, которой было суждено сыграть огромную роль в мировой истории»⁵. Цікаво, це про Київську Русь чи про Московію – Росію – РСРП – РФ?

Зате в наступній книзі з цієї серії «Киевская Русь», такі поняття як «Україна», «український», «українці», взагалі відсутні, а дефініції «восточные славяне», «Древняя Русь», «Киевская Русь», «Русь», «киевский князь» тощо в тексті прямо і опосередковано розуміються як синоніми визначень «русские», «Русская земля»,

¹ *Залізняка Л.Л.* Від склавинів до української нації. – К., 1997. – С. 127-129.

² *Державин Н.С.* Происхождение русского народа. – Минск, 2009. – С. 113.

³ *Бердышев С.Н.* Древняя Русь. – М., 2007. – С. 3.

⁴ Там само. – С. 47.

⁵ Там само. – С. 200.

«Россия», «русский». Те, що це є науковою мовою – термінологічна неузгодженість, а розмовною – брехнею, їм байдуже, бо чим більша неправда, тим швидше пересічні законослухняні російські громадяни в неї повірять, а там дивись, і українці, і білоруси зрозуміють, що без Великої Росії їм не буде життя. Навіть цитуючи першоджерела, автори не переймаються мовно-понятійними розбіжностями: «Нестор-летописец, начиная свою «Повесть временных лет», счел необходимым осветить три наиболее важных для изложения русской истории момента: «Откуда есть пошла Руськая земля, кто в Киеве нача первее княжити и откуда Руськая земля стала есть». Иными словами, Нестор, приступая к своей работе, поставил перед собой задачу рассказать о начале государства и государственной власти на Руси. Летописец поступил как истинный ученый: глубокое постижение истории любого народа неразрывно связано с изучением его главного творения – государства»¹. Розмірковувати про невідповідність визначень «Руська земля» (мінімум – Київщина, Чернігівщина і Переяславщина; максимум – територія РФ) немає великої потреби, тому що тут наукова логіка безсила, а «править бал» великодержавний російський імперський і шовіністичний дух, головне кредо якого «Москва – третій Рим» поєднане ще й з претензіями на євразійську і світову гегемонію: «История зарождения русского государства необычна – она во многом отличается от соответствующих этапов в развитии других стран мира. Возможно, это обусловлено особым географическим положением русских земель между Востоком и Западом, Азией и Европой. Но не менее очевидно и другое предположение: определенную роль сыграли неординарность мышления и необъяснимая для иноземцев сила духа восточных славян. Перипетии российской истории не всегда поддаются однозначному объяснению, о чем хорошо сказал Ф.И. Тютчев:

«Умом Россию не понять, / Аршином общим не измерить: / У ней особенная стать – / В Россию можно только верить»².

На цю гостру проблему звернув увагу знаний англійський історик Н. Дейвіс: «Володимира, князя Київського, часто порівнюють з Карлом Великим, творцем ще однієї великої, але ефемерної держави. Ця паралель досить влучна, не останньою чергою й тому, що обидва володарі стали героями пізніших національних легенд. Звичайно, Володимир Руський – не більший росіянин, ніж Карл Великий Франкський – француз. За Володимира Росії ще не було, так само як за Карла Великого ще не було Франції. На лихо, Російська православна церква, вийшовши через п'ять сторіч на історичну сцену, висунула монополні претензії на київську спадщину, і сучасна російська пропаганда пнеться з шкури, аби придушити конкурентні претензії і традиції, насамперед українські»³.

Отже, не треба шукати науково обґрунтованих пояснень, вивчати етногенез росіян, українців, білорусів та інших слов'янських народів, досліджувати етнокультурні процеси в Київській Русі, треба просто вірити, що не Земля кружляє навколо Сонця, а навпаки, і що Росія – батьківщина слонів... Аби розв'язати цю брехливу оману вітчизняним науковцям, особливо вченим-українознавцям треба наполегливо і професійно висвітлювати цю проблематику в своїх наукових і науково-публіцистичних працях, щоби українські школярі, студенти і громадяни зрозуміли й усвідомили провідне місце і вагоме значення етнічної приналежності Києво-Руської держави та її цивілізаційного спадку в українських етнічних, державотворчих і націєтворчих процесах. Саме тому, ми солідаризуємося з Л. Залізняком, який аргументовано доказує, що українці є прямими нащадками княжого Києва, а держава Київська Русь є органічною частиною етнічної історії українців, хоча елементи її культури стали невід'ємними

¹ Там само. – С. 164.

² Жук С.М. Киевская Русь. – М., 2007. – С. 3.

³ Дейвіс Н. Европа: Історія / Переклад з англ. – К., 2008. – С. 343.

складовими інших, молодших східнослов'янських етносів (росіян, білорусів, псково-новгородців), що близько тисячі років тому зародилися на периферії імперії внаслідок впливів з київської метрополії¹.

На наше тверде переконання, Київська Русь – перше ранньосередньовічне українське державне утворення. За своєю сутністю – це феодальна поліетнічна імперія, яка утворилася в кінці IX ст., а саме в 882р. і фактично розпалася на незалежні князівства в першій чверті XII ст. (1132р.). Радянські, сучасні російські і деякі теперешні українські науковці (зокрема, П. Толочко, М. Котляр, О. Моця та ін.) стверджували, що Київська Русь (Давньоруська держава) населяла давньоруська народність, на базі якої з часом сформувалися етноси росіян, українців і білорусів. Отже, Давня Русь зі столицею в Києві, на їх думку, колиська трьох братніх народів, серед яких російський – найстаріший, тому – найперший. Автор не поділяє цю гіпотезу і вважає Київську Русь – українською державою, де вирішальним прискорювачем її утворення стали варяги (вікінги), а головним державотворчим стрижнем – автохтонне місцеве населення – українці. Щодо росіян і білорусів, то їх предки перебували на маргінесах (околицях) цієї багатоетнічної імперії, і лише з її руйнацією, змогли створити свої власні державні об'єднання, найбільш могутньою їх спадкоємницею була Московська Русь (Московія)².

З цього приводу дуже влучно зауважує Л. Залізняка: «Дивно і непереконливо звучить поширене навіть у науковій літературі твердження, що київська культура була рівною мірою витвором усіх східнослов'янських племен від Тьмутаракані на півдні до Білого моря на півночі, від Карпат на заході до Верхньої Волги на сході. Іншими словами це має означати, що у створенні канонічних зразків киеворуської архітектури (Десятинна церква, Софія Київська, Золоті ворота), літописання («Повість минулих літ»), літератури («Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоревім») X-XII ст. стольний Київ відіграв не більшу роль, аніж слов'янські колоністи, які тоді щойно з'явилися в глухих лісах півночі Східної Європи. Абсурдність цього твердження стає ще очевиднішою, якщо врахувати, що ні в кого не викликає сумніву той факт, що переважна більшість згаданих шедеврів творилася безпосередньо в Києві або інших містах Південної Русі. У канонічних зразках давньоруської літератури фігурують історичні та культурні діячі, прості мешканці саме руського Півдня. Зрештою, яким чином мешканці Верхнього Подніпров'я та Поволжя могли нарівні з людністю княжого Києва творити його культурні цінності, якщо культурно-економічний розвиток Південної Русі в X-XII ст. був на порядок вищий, ніж на лісовій півночі імперії, слов'янська колонізація якої на той час лише розпочиналася? Нагадаємо, що росіяни з'явилися на історичній арені у другій половині XII ст., тобто після створення південними русичами більшості канонічних творів руського мистецтва. Немає сумніву, що головними творцями киево-руської культури X-XII ст. була перш за все людність Південної Русі. Звідси канонічні зразки культури княжого Києва поширювалися і на північну периферію імперії, впливаючи на розвиток прабілорусів, праросіян, новгородців. Ще менше підстав вважати державу Київська Русь та її історію першим етапом російської держави та історії. Адже, як уже згадувалося, на думку класика російської історичної науки В. Ключевського, «великорос вперше виступив на історичну арену в особі Андрія Боголюбського», тобто в другій половині XII ст. – через 300 років після виникнення держави Київська Русь. Це все одно, що вважати першим етапом історії Румунії чи Франції

¹ Залізняка Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 78.

² Фігурний Ю.С. Київ – головний державотворчий центр України, осереддя формування і становлення національного війська (Від княжих часів до сьогодення)/Українознавство. Число 1(6) 2003. – С. 264-268.

історію стародавнього Риму, а першою державою американців – Англійське королівство X-XV ст. Отже, державотворчим етносом ранньосередньовічної імперії Київська Русь були мешканці Південної Русі. Тяглість історичного розвитку від неї до козацької України дає підстави вважати південних русичів праукраїнцями. На відміну від італійців, які сформувалися в окремий етнос внаслідок змішування латинян з різноманітними варварами-завойовниками стародавнього Риму, розпад держави Русь у XIII-XIV ст. не спричинив суттєві зміни населення в Україні-Русі. Про це ж свідчить і антропологічний тип більшості українців, спільний для княжої, козацької і сучасної України. Все це дає підстави вважати Київську Русь IX-XII ст. продуктом творчості українського етносу в княжий період його історії¹.

Також для вчених-українознавців є дуже важливим питанням проблема правонаступництва і спадкоємництва Києво-Руської держави. О. Субтельний, зокрема, наголошує: «Російські історики, особливо ті, котрі зазнали впливу юридичної школи XIX ст., доводять, що оскільки росіяни були єдиною східнослов'янською нацією, яка створила у новітні часи свою державу (апогей історичного процесу вони вбачають у розвитку державності), то зв'язок Московської держави із першою державою східних слов'ян був найбільш важливим і послідовним. Із цього випливає, що оскільки у новітню епоху українці й білоруси власних держав не мали, то між їхньою історією ніяких суттєвих зв'язків не існувало. Впливовий російський історик Михайло Погодін пішов іще далі, доводячи, що зв'язки Росії з Києвом не тільки спадкові, а й етнічні. За його теорією, після зруйнування монголо-татарами Києва у 1240 р. велика частина населення, що врятувалося, переселилася з півдня на північний схід – у серцевину сучасної Росії. І хоч цю теорію давно розвінчано, її продовжують пропагувати багато російських і неросійських істориків»².

З того часу й розпочалася боротьба поміж російськими й українськими вченими за т. зв. киеворуську спадщину. Саме тому, у вступних замітках до третього доповненого видання, що вийшло друком у Києві 1913 року, М. Грушевський писав: «Ся праця має подати образ історичного розвою життя українського народу або тих етнографічно-політичних груп, з яких формується те що ми мислимо тепер під назвою українського народу, інакше званого «малоруським», «південно-руським», просто «руським» або «русинським». Різнородність сих назв не має особливого значіння, бо покриває понятє само по собі ясне; вона цікава тільки як характеристичний прояв тих історичних перемін, які прийшло ся пережити сьому народови. Його старе, історичне ім'я: Русь, Русин, руський, в часи політичного й культурного упадку було присвоєне великоросійським народом, котрого політичне й культурне житє розвинуло ся на традиціях давньої Руської Держави, і великоросійські політичні організації — як вел. кн. Володимирське і потім вел. кн. Московське уважали себе спадкоємцями, наслідниками тої старої Руської (Київської) держави, передовсім — наслідком династичних зв'язків своїх з київською династією»³.

Промайнув час, Російська імперія була зруйнована, проте на її уламках постала нова – Радянський Союз, ідеологи котрого продовжували засадничу лінію своїх попередників, хоча при цьому дещо змінили акценти. О. Субтельний з цього приводу зазначає: «У питанні про спадщину Київської держави радянські історики займали компромісну позицію. Вони доводили, що Київ створили всі три східнослов'янські народи – українці, росіяни та білоруси. Точніше, населення

¹ *Залізник Л.Л.* Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 80-82.

² *Субтельний О.* Україна: історія / пер. з англ. – К., 1993. – С. 79-80.

³ *Грушевський М.* Історія України-Руси. Том I. До початку XI віка. – Нью-Йорк, 1954. – С. 1.

Київської Русі, так званий «давньоруський народ», було спільними предками всіх трьох націй. Радянські вчені постійно наголошували на одноманітності та однорідності культури, мови, звичаїв, господарства та політики «давньоруського народу». Це положення свідомо підкреслювалося, щоб не лише запобігти зазіханням «буржуазно-націоналістичних істориків» того чи іншого народу на більшу частину спадщини Київської Русі, а й унеможливити саму думку про наявність якихось регіональних відмінностей на величезних просторах Русі. Теорія етнічної та культурної одноманітності Київської Русі створює враження, що «давні русичі» – це немовби проекція у минуле однорідного «радянського народу», запланованого на майбутнє. Теорія радянських істориків, що поступово витіснила погляди традиційної російської історіографії, ґрунтувалася на твердженні, що оскільки три східнослов'янські народи сформувалися лише після занепаду Києва, то суперечки навколо київської спадщини є безпідставними. Основною причиною розщеплення східних слов'ян на три окремих народи пропонується вважати монголо-татарську навалу та поглинення українців і білорусів польсько-литовською державою. Це досить несподіваний відступ від традиційного марксистського положення про величезну роль у процесі формування націй соціально-економічних чинників. Більше того, з такого підходу випливає, що яки не згадані зовнішні чинники, ніякої диференціації в «давньоруському народі» не відбулося б. Так чи інакше, суперечки щодо спадщини Київської держави зайвий раз свідчать про те, як тісно переплелися в історіографії Київської доби політичні, ідеологічні та наукові питання»¹.

У кінці ХХ ст. зазнала краху й комуно-радянська «Імперія Зла», і здавалося, врешті-решт, кане в Лету політичне, ідеологічне протистояння між російською і українською демократіями, а науковці будуть займатися наукою, а не конструюванням догматичних схем. Проте, неоімперські сили, що знову прийшли до влади в Росії, в черговий раз взяли за старе. Тому й Л. Залізняк: «Спадщина Київської Русі – ключове питання історії Східної Європи, ідейне підґрунтя експансії Російської імперії на захід. Без об'єктивного визначення справжнього історичного спадкоємця княжого Києва претензії Москви на його спадок були і будуть небезпечним, дестабілізуючим фактором у Східній Європі, джерелом постійної загрози незалежності України»².

З огляду на вищезгадані факти ми повністю погоджуємося з Л. Залізником, що одним із важливих завдань нашої науки є утвердження «законного права українців на історичну спадщину Київської Русі як першої української держави. Без цього історичного фундаменту неможлива побудова незалежної України. Адже будь-яка реанімація Російської імперії (навіть у східнослов'янському варіанті О. Солженіцина) виглядатиме як «відновлення історичної справедливості» – возз'єднання колись начебто єдиного давньоруського народу, силою розчленованого агресивними сусідами»³.

Отже, проаналізувавши головні аспекти етнічної приналежності Києво-Руської держави та проблему її правонаступництва і спадкоємництва, ми прийшли до таких висновків: 1) Київська Русь – перше середньовічне українське (праукраїнське – за базовими етнокультурними ознаками) державне утворення; 2) за своєю етнополітичною функцією – це ранньофеодальна багатоетнічна імперія, яка утворилася в кінці IX ст. (1132 р.); 3) за своїми етновизначальними чинниками Київська Русь – українська (праукраїнська) держава, де вирішальним каталізатором її утворення стали варяги (нормани, вікінги), а головним консолідуєчим державотворчим стрижнем – був місцевий автохтонний

¹ Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. – К., 1993. – С. 81.

² Залізняк Л.Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 48.

³ Там само. – С. 32.

український (праукраїнський) етнос; 4) домінантним правонаступником і спадкоємцем Києво-Руської спадщини є, безумовно, українці (праукраїнці), які були головним консолідуючим фактором цієї держави, щодо росіян (праросіян), білорусів (прабілорусів), псково-новгородців (завойованих і асимільованих згодом московитами), та інших тогочасних етнічних спільнот, які мешкали у Київській Русі (чудь, меря, чорні клобуки, торки тощо), то вони всі, на нашу думку, мають право на спадок метрополії, пропорційно адекватному внеску кожного з цих народів в її політичне, економічне, культурне і мілітарне життя.

Розділ 5. Дослідження відділом етнології в 1992 – 2000 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів.

Символічно, що сама історія створення та функціонування як відділу української етнології зокрема, так і Інституту українознавства взагалі, безпосередньо пов'язана з вітчизняними етно-, націє-державотворчими процесами, а саме зі здобуттям Україною власної незалежності ще на початку 90-х років ХХ ст.

Створення такого інституту було зумовлене, насамперед, нагальними потребами розбудови України як незалежної демократичної держави, а відтак розвитку українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та в часі, як політики й філософії держави у підготовці кадрів українознавців найвищої кваліфікації, а також як потужної національної ідеології, міцного і надійного стрижня Української Самостійної Соборної Держави, української політичної нації та кожного свідомого українця!

Співробітники Інституту українознавства мали займатися вивченням і науковим висвітленням історії України в генезисі її етносу, нації, держави, культури, проблем і перспектив розвитку природи, міжнародних відносин, створення концепцій і програм з українознавства для середніх і вищих навчальних закладів; підготовка і перепідготовка вчительсько-викладацьких кадрів українознавців; дослідження стану і розвитку українознавства як в Україні, так і за її межами, в країнах Сходу та Заходу; підготовкою оновленої й сучасної наукової «Енциклопедії українознавства». Ще 4 листопада 1991 року Вчена Рада Київського університету імені Тараса Шевченка ухвалила створити Інститут українознавства. 24 січня 1992 р. згідно з наказом Міністерства освіти Інститут українознавства розпочав свою діяльність як самостійний науково-навчальний підрозділ, а його директором був призначений доктор філологічних наук, професор Петро Кононенко¹. Ми хочемо ще раз наголосити, що тільки зі здобуттям Україною незалежності, в житті вітчизняної науки розпочався новий життєдайний період і саме Петро Кононенко став творцем новітнього фундаментального напрямку, сучасної дослідницької школи, модерного, інтегративно-комплексного знання українознавства. Дуже важливо те, що сама концепція новітньо-концептуального українознавства активно пропагувалася і розвивалася відомим вченим ще в кінці 80-х та початку 90-х р.р. ХХ ст. за часів горбачовського СРСР, але реально втілилися в життя лише в незалежній Україні. З перших годин свого існування новостворений інститут під умілим керівництвом П. Кононенка розпочав наполегливо працювати на благо Української Самостійної Соборної Держави, і кожна стаття, збірка, монографія, конференція стали тими цеглинками у підмурівок і стіни такої довгоочікуваної незалежності.

¹ Довідник до 5-річчя Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка 1992-1997 р.р. – К., 1997. – С. 77.

Нам приємно відзначити, що співробітники відділу етнології, а з січня 2005 р. – відділу української етнології, також активно долучилися до цього процесу. Символічно, що відділ існує з моменту створення Інституту українознавства, а саме з січня 1992 р. І хоча спочатку від функціонував у складі відділення фольклору, етнології та національної культури, проте вже з вересня 1993 р. відділ етнології отримав статус самостійного наукового підрозділу. Першими співробітниками відділу були Чмихав М.О., Сегеда С.П., Залізняк Л.Л., Гудим-Левкович О.М. Головні свої зусилля відділ етнології спрямував на вивчення і наукове висвітлення етногенетичних проблем та етнічної історії українського народу, на створення концепції і програм з українознавства для середніх та вищих навчальних закладів, співробітники відділу займалися підготовкою і перепідготовкою кадрів українознавців, проводили археологічні, антропологічні та історичні дослідження етногенезу українського народу¹.

Проте, те що зараз здається таким очевидним і зрозумілим, а це стосується як до назви новоствореного підрозділу так і до проблематики і мети його, на початку 90-х років ХХ ст. було досить таки ризикованим і непростим. А рішення яке мав прийняти директор Інституту українознавства Петро Кононенко було дуже відповідальним. Ми хочемо нагадати читачам, що в часи панування комуністичного тоталітаризму термін «етнологія» як у Радянському Союзі так і в країнах так званої «народної демократії» був заборонений, оголошений буржуазним і антинародним. Вчений Михайло Тиводар наголошує, що з метою уніфікації термінології ще в 30-ті роки ХХ ст. насильно почав наві'язуватися термін «етнографія»; саме цим більшовики хотіли науку про народи та їх культуру відмежувати від так званої «буржуазної етнології», а сам початок висвітлення терміну етнологія поклала нарада етнографів 1929 р., яка констатувала, що «...оскільки етнологія претендує на звання окремої від соціології дисципліни, вона повинна бути визнана не чим іншим, як буржуазним сурогатом суспільствознавства»². Саме тому в «Радянській енциклопедії історії України» термін «етнологія» розкривався таким чином: це поняття, що його застосовують здебільшого німецькі буржуазні вчені, як синонім лексеми «етнографія», ці науковці вважають етнологію наукою, що нібито повинна вивчати лише «загальні» закони розвитку культури народів і протиставляють її етнографії, якій у свою чергу відводиться лише роль описової дисципліни, отже в радянській науці термін «етнологія» не вживається³. Проте, тоталітарна система не тільки ігнорувала етнологію як систему наукових знань, вона методично винищувала і її та найяскравіших представників цієї науки в Україні. За свідченням Михайла Тиводара, у 20-ті роки ХХ ст. в радянській Україні при Українській Академії Наук (УАН) спочатку працював Музей антропології і етнології ім. В. Вовка, з 1925 р. він почав називатися Кабінетом антропології та етнології, а з 1929 р. почав видаватися щорічник «Матеріали до етнології», але вже на початку 30-х років ХХ ст. посилювалися більшовицькі репресії проти діячів української науки, культури, традицій та всього національно свідомого, саме тому всі етнологічні науково-дослідні і музейні установи УАН були ліквідовано, а більшість етнологів (етнографів) була оголошена неблагонадійними, чимало з них з часом було репресовано, відправлено на постійне проживання за межі України. Лише розпочинаючи, приблизно, з 1973 р. в СРСР почали робитися досить-таки обережні спроби реабілітувати і реанімувати заборонений термін «етнологія», хоча, вже навіть у 1991 р. професор Ленінградського Державного Університету Р.Ф. Ітс писав, що «пропонована деякими радянськими дослідниками заміна назви «етнографія» на «етнологія» ... не виправдана і не

¹ Там само. – С. 96.

² Тиводар М.П. Етнологія. – Ужгород, 1998. – С. 5.

³ Радянська енциклопедія історії України. – К., 1970. – Т. 2. – С. 123.

сприяє термінологічній ясності»¹. Треба зауважити, що в цьому питанні ми солідаризуємо з шановним професором, і вважаємо, що етнологія і етнографія (народознавство) це цілком самостійні науки, тому не можна автоматично підмінити одне визначення іншим. Хоча серед багатьох сучасних вчених, побутує й інше бачення цієї проблеми. Так, вищезитований М.П. Тиводар вважає, що і етнографія і народознавство, і народні традиції, і культурна антропологія, і соціальна антропологія тощо є синонімами терміну «етнологія», й вони охоплюють як описовий, так і теоретичний аспект вивчення народів світу, але щоб уникнути термінологічних непорозумінь, він вважає за доцільне користуватися лише одним терміном на означення науки про народи світу та їх культури – «етнологія»².

Особисто я притримуюся зовсім іншої позиції, за якою етнологія – це наука, що вивчає закономірності виникнення, функціонування і взаємодії етнічних спільнот, а також концептуальні проблеми походження етносів, їх місця серед інших народів, найважливіші історичні етапи формування етносів. Отже, якщо етнографію, за прямим значенням слова (дослівно, в перекладі з грецької мови це поняття означає «народ опис») вважають за науку описову, яка методом безпосереднього спостереження вивчає побут і матеріальну й духовну культуру народів, то етнологія є наука загальнотеоретична, як використовуючи порівняльно-історичний, типологічний та інші методи намагається дослідити концептуально-теоретичні проблеми етнічних спільнот в цивілізаційному просторі та часі³.

Тільки зі здобуттям Україною незалежності, термін «етнологія» знову почав активно залучатися і використовуватися вітчизняними науковцями. Мені приємно що, директор новоствореного інституту Петро Кононенко був одним з перших хто це усвідомив і почав переконливо впроваджувати в суспільно-політичне та науково-освітнє життя етнологію як науку й навчальну дисципліну яка докорінно відрізняється за своєю сутністю від етнографії (народознавства). Ще раз нагадаємо, що серед перших шести підрозділі Інституту українознавства які розпочали свою діяльність у першій половині 1992 р. були як відділ етнології (спочатку він функціонував у складі відділення фольклору, етнології та національної культури, а з вересня 1993 р. – самостійно), так і відділ народознавства, який у січні 1994 р. за рішенням Вченої Ради був переформований на відділ історії та теорії українознавства⁴. Отже, професор П.Кононенко не тільки розумів важливість відродження української етнології, а й робив реальні кроки до її становлення та розвитку. До речі, лише через три роки, а саме в 1995 р., доктор історичних наук Валентина Кирилівна Борисенко, здолавши цілий ряд бюрократично-адміністративних перешкод створила першу в Україні кафедру етнології та краєзнавства в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, якою керувала з 1995 по 2002 р., а потім працювала там деякий час на посаді професора. Також, в першій половині 90-х років ХХ ст. був перейменований Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук України імені М.Т. Рильського в Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології Академії наук України імені М. Т. Рильського. Таким чином, як поняття «етнологія» так і сама етнологічна наука була, врешті-решт, реабілітовані й розпочали активно розвиватися в Самостійній Соборній Українській Державі.

¹ Тиводар М.П. Етнологія... – С. 4-5.

² Там само. – С. 6.

³ Фігурний Ю.С. Етнологія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 87-88.

⁴ Довідники до 5-річчя Інституту українознавства... – К., 1997. – С. 79, 96.

Нам приємно усвідомлювати, що відділ етнології цілеспрямовано долучився до цього важливого процесу. З перших днів свого існування відділ почав активно працювати над проблемами національної етнічної історії. Ми хочемо зацитувати витяги з положення про відділ етнології Інституту українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка, яке було обговорено співробітниками на засіданні відділу 24 листопада 1992 р. і завізоване директором Інституту українознавства професором Кононенко П.П. 22 січня 1993 р. А саме: «Відділ етнології входить до складу відділення фольклору, етнології та народної культури Інституту. Проводить дослідження в галузі етногенезу та етнічної історії, антропології, етнографії, етнопсихології українського народу. Головні напрямки наукових досліджень: пошук теоретичних підходів до вирішення проблеми походження українського народу з урахуванням даних широкого комплексу етногенетичних дисциплін; висвітлення вузлових проблем стародавньої історії України за даними археології; вивчення антропологічного складу давньої та сучасної людності України з метою пошуків генетичних витоків українського народу; розробки в галузі історичної етнографії українців; етнопсихологічні дослідження, зокрема, вивчення структурних компонентів етнічної самосвідомості українців, висвітлення ролі природних та історичних умов у формуванні рис національної вдачі українського народу; дослідження в галузі палеодемографії в контексті етнічної історії України... Відділ проводить експедиції на терені України, країнах ближнього та далекого зарубіжжя для збирання матеріалів з етнологічних дисциплін; організовує наукові конференції, готує фахівців з етнології вищої кваліфікації. Координує свою діяльність з іншими відділами Інституту; провідними науковими закладами України у галузі історії, етнографії, археології, антропології, етнопсихології, зарубіжними українознавчими центрами. Розробляє засади викладання етнологічних дисциплін на Факультеті підвищення кваліфікації Інституту та інших вищих і середніх навчальних закладах; готує навчальні посібники та підручники. Співробітники відділу ведуть окремі курси в Інституті підвищення кваліфікації Київського університету»¹.

Дев'ятнадцятирічну діяльність відділу української етнології ми можемо умовно, а іноді й досить конкретно розмежувати на три етапи: перший – зародження та формування (1992-1993 р.), другий – становлення і перетворення на один з провідних в інституті (1994 – серпень 2000 р., третій – реформування та відновлення наукового потенціалу (вересень 2000 – і до сьогодні).

Перший етап наукової діяльності відділу етнології безпосередньо пов'язаний з його першим керівником, тоді кандидатом історичних наук (сьогодні вже доктором історичних наук, професором) – Сергієм Петровичем Сегедою (він був завідувачем в 1992-1993 рр.) Саме завдяки його організаторським здібностям з часом сформувався дієздатний і науково спроможний колектив дослідників у складі доктора історичних наук, провідного наукового співробітника Леоніда Львовича Залізняка, кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника Тетяни Сергіївни Воропаєвої, молодшого наукового співробітника Олександра Миколайовича Гудим-Левковича, молодшого наукового співробітника Станіслава Ігоровича Шанайди.

В 1992-1993 рр. відділ працював над плановою науково-дослідною темою «Етногенез і етнічна історія українського народу». Об'єктом дослідження відділу була проблема етногенезу та етнічної історії українського народу на підставі широкого комплексу даних історії, археології, антропології, етнопсихології, палеодемографії. Метою роботи вчених було створення науково-обґрунтованої концепції етногенезу українців, висвітлення вузлових питань етнічної історії

¹ Положення про відділ етнології Інституту українознавства. – Машинопис. – С. 1-13. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

України. Вчені-українознавці були переконані, що важливим завданням вітчизняної етнології було, є і буде вивчення проблеми етногенезу та етнічної історії України, а саме: пошук наукових підходів до висвітлення етногенетичної проблематики з урахуванням даних широкого комплексу етногенетичних дисциплін, висвітлення вузлових проблем стародавньої історії України за даними археології, вивчення антропологічного складу давньої та сучасної людності України з метою пошуків генетичних витоків українського народу; вивчення структурних компонентів етнічної самосвідомості українців, висвітлення ролі природних та історичних умов у формуванні рис національної вдачі українського народу.

Протягом цих років відділ етнології зосередив свою увагу на вивченні антропологічних аспектів етнічної історії України (С.П. Сегеда, С. Шанайда), дослідження питань походження індоєвропейців та слов'ян (Л.Л. Залізняк), вивчення етнопсихологічних рис українців (Т.С. Воробей), з'ясування демографічної ситуації в Україні в першій половині I тис. н.е. (О.М. Гудим-Левкович). В результаті проведеного дослідження простежена динаміка антропологічного складу населення України від верхнього палеоліту до сьогодення. З'ясовано, що у формуванні морфологічних рис давньої людності України брали участь різні компоненти, головним з котрих є масивний протоевропейський (племена доби неоліту, частина племен доби енеоліту-бронзи та грацильний середземноморський, деякі племена доби мезоліту, населення трипільської культури тощо). З'ясовано, що найдавніші витoki деяких антропологічних рис українського народу простежуються з доби неоліту. У формуванні антропологічного складу українського народу брали участь не лише слов'янський, а й інші морфологічні компоненти (іранський, фракійський, тюркський), «сліди» котрих простежуються в деяких регіонах України. Також, за підсумками досліджень, які базувались на археологічних методиках, з'ясовано, що перші індоєвропейці були скотарями. Володіючи новою, ефективною скотарською економікою і першими приручивши коня, вони швидко розселилися на гігантських лісостепових та степових регіонах Європи, а геополітичне становище України на карті первісного світу обумовило появу скотарства саме на її території. Саме тому, вченими було зроблено висновок, що Україна була прабатьківщиною індоєвропейців. Щодо етногенезу слов'ян, то науковцями було з'ясовано, що прабатьківщина слов'ян територіально майже повністю співпадає з корінними етнічними землями українців (Середня Наддніпрянщина, Волинь, Полісся). Вчені наполягають на тому, що на вказаних територіях півтори тисячі років тому «росло» проукраїнське етнічне дерево, від якого з часом відгалужувалися інші слов'янські етноси: VI-VII – прасерби, прахорвати, прасловаки, прачехи, праполяки, праободрити, VIII-IX ст. – прабілоруси, прановгородці, X-XII ст. – праросіяни. Результати проведених досліджень були узагальнені в опублікованих і підготовлених до друку статтях і наукових працях, також співробітники відділу взяли участь в роботі міжнародних та національних конференцій. Отже, за підсумками виконання такої науково-дослідної роботи відділом української етнології в 1992-1993 рр. були висвітлені важливі аспекти етногенезу, етнічної історії та етнопсихології українського народу, а отримані результати використовувалися на лекційних і семінарських заняттях зі студентами та на курсах післявузівської перепідготовки фахівців¹.

Також завідувачем відділу етнології Інституту українознавства С.П. Сегедою і провідним науковим співробітником цього ж відділу Л.Л. Залізником був підготовлений курс лекцій «Етногенез та етнічна історія українського

¹ Звіт про науково-дослідну роботу відділу етнології за 1993 рік. Напрямок: Етногенез і етнічна історія українського народу. – Рукопис. – С. 1.-10. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

народу». А саме такі лекції: «Найдавніші етноси та території України» (Л.Л. Залізняк) – 2 год., «Україна та проблема індоєвропейської прабатьківщини» (Л.Л. Залізняк) – 2 год., «Сучасна наука про походження слов'ян» (Л.Л. Залізняк) – 2 год., «Етнічна історія давнього населення України в світлі даних антропології» (С.П. Середа) – 2 год., «Витоки матеріальної та духовної культури українського народу в світлі даних антропології» (С.П. Середа) – 2 год¹.

Серед багаточисельних публікацій, які були підготовлені і здійснені співробітниками відділу в 1992-1993 рр., ми хочемо виділити одну, проте найбільш яскраву і показову, а саме навчальний посібник Леоніда Залізняка «Нариси стародавньої історії України». Хоча він був надрукований у київському видавництві «Абрис» і побачив світ вже в наступному 1994 р., але автор закінчив його редагування і підготовку до друку в другій половині 1993 р. На наш погляд, ця монографія на той час була справжнім проривом не тільки в історії та етнології, але і для вітчизняної гуманітарної науки. Згадаймо ті часи, Україна тільки-тільки здобула незалежність, над громадянами незалежної держави взагалі й над українськими вченими зокрема, ще продовжував нависати дамокловим мечем важкий тягар тоталітарної спадщини Радянського Союзу, а прокрустове ложе марксистсько-ленінських догматів ще не було повністю знищене. Саме тому книга Леоніда Залізняка стала однією з перших цеглин у розбудові як вітчизняної українознавчої науки так і Самостійної Соборної Української Держави.

Перший період діяльності відділу української етнології завершився в кінці 1993 р., коли його перший завідувач Сергій Петрович Сегеда звільнився за власним бажанням як з займаної посади так і з Інституту українознавства.

Підсумовуючи роботу відділу в 1992–1993 рр., ми прийшли до таких висновків: По-перше, в Україні був створений перший науковий підрозділ, який почав професійно займатися і досліджувати етнологічну проблематику в українознавстві, і в цьому, безумовно, є велика заслуга як директора Інституту – Петра Петровича Кононенка, так і наукових співробітників відділу. По-друге, під керівництвом завідувача відділу Сергія Петровича Сегеди, вчені-українознавці почали виконувати науково-дослідну роботу «Етногенез і етнічна історія українського народу». По-третє, співробітники відділу написали та надрукували цілу низку наукових досліджень, окремо ми б хотіли виділити монографію Леоніда Львовича Залізняка «Нариси стародавньої історії України». – К.: Абрис, 1994. – 225 с., яка на нашу думку стала подією в житті тогочасної вітчизняної гуманітарної науки.

Другий етап науково-дослідної діяльності відділу етнології був вже безпосередньо пов'язаний з нього новим керівником – доктором історичних наук, професором членом-кореспондентом НАН України Володимиром Даниловичем Бараном, який близько десяти років, а саме з початку 1994 по 31 грудня 2003 р. очолював цей, безсумнівно, один з провідних підрозділів Інституту українознавства Київського університету імені Тараса Григоровича Шевченка.

Отже, другий етап функціонування відділу розпочався на початку 1994 р., зміною керівництва, і завершився влітку 2000 р., коли Інститут українознавства вийшов із підпорядкування Київського національного університету імені Тараса Шевченка і відправився в самостійне плавання, отримавши статус науково-дослідного інституту в системі Міністерства освіти і науки України. В цей час у відділі працювали такі фахівці: доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Леонід Львович Залізняк, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Тетяна Сергіївна Воропаєва, кандидат історичних наук,

¹ Програма курсу «Етногенез та етнічна історія українського народу (14 год.)» (С.П. Середа, Л.Л.Залізняк). – Машинопис. – С. 1. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

молодший науковий співробітник Сергій Вікторович Конча, молодші наукові співробітники Станіслав Ігоревич Шанайда та Олександр Анатолійович Хоменко, лаборанти – Л.А. Антонова та Христина Олександрівна Костенко.

В 1994 р. відділ продовжував працювати над науково-дослідною роботою: «Етногенез та етнічна історія українського народу», її характер – теоретико-прикладний. Зокрема, Баран В.Д. і Залізняк Л.Л. опрацьовували тему «Етнокультурні процеси на території України», Воропаєва Т.С. розробляла програму досліджень етнопсихологічних рис українського народу, Гудим-Левкович О.М. завершив роботу над кандидатською дисертацією: «Демографічна реконструкція населення лісостепової України у III-IV ст. н. е. Шанайда С.І. опрацював бібліографію по темі «Антропологія населення Полісся». В 1994 р. Леонід Залізняк написав, підготував і видав книгу «Україна в Російській імперії». – К.: ПБП Фотовідеосервіс, 1994. – 128 с. Також ми хочемо наголосити, що протягом 1994 р. Леонід Львович Залізняк прочитав на українському радіо два курси лекцій: «Україна та Росія: історичні долі», «Маловідомі сторінки історії України» (всього 15 радіобесід загальним обсягом більше 200 ст. Важливо те, що ці радіо бесіди були дуже добре сприйняті слухачами, отримали велику кількість позитивних відгуків і посприяли вихованню в громадян незалежної України поваги до своєї минувшини, історії, культури та народних традицій і врешті-решт до молодшої Української держави. Все це посприяло тому, що Леонід Залізняк продовжив вести цикл українознавчих передач на державному радіо і в наступні роки з тим же успіхом у громадян України¹.

В 1995-1996 рр. відділ працював над науково-дослідною роботою «Етнічна історія українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її у середній школі». Мета дослідження: створення наукової концепції походження українського народу. Головним об'єктом дослідження була первісна історія України як підґрунтя формування українського етносу, та найдавніші сторінки історії українців. Головними завданнями дослідження були: По-перше, зробити аналіз методології та методів дослідження етнічної історії українського народу; По-друге, провести наукове вивчення основних етапів етнічної історії українського народу; По-третє, ліквідувати «білі плями» в етногенезі українців, встановити об'єктивну картину у фальсифікованих ділянках етнічної історії українського народу; По-четверте, підготувати ряд навчально-методичних матеріалів для вивчення етнічної історії українців у середній та вищій школі; По-п'яте, підготувати до друку і видати навчальний посібник «Походження українського народу» для студентів історичних факультетів вузів України. Основними гіпотезами дослідження слугували положення про те, що формування українського етносу – це завершальний етап складних історичних, соціальних, етнокультурних процесів, що протікали на території України в доісторичну епоху, а культурно-історична спадщина скіфів, сарматів, східних германців, фракійців, балтів – складові національної культури українців. Співробітники відділу етнології були переконані, що в доленосний час формування української державності проблема походження українського народу є однією з основних в українській історії. Значною мірою вона складає стрижень української національної історії, без якого неможливо формування етнічної самосвідомості українців. Отже, вирішення цієї проблеми є нагальною необхідністю при розбудові української національної держави. Саме тому, розробка наукової концепції етнічної історії українського народу на основі узагальнення цілого комплексу даних: археологічних, історичних, антропологічних, культурологічних, демографічних, історико-психологічних та інших, безумовно, повинна сприяти розвитку і доповненню вже існуючих

¹ Звіт про науково-дослідну роботу відділу етнології за I-III квартал 1994 р. – Машинопис – С. 1-6 // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

етнологічних концепцій, ліквідації «білих плям» в українській етнології та українознавстві, поширенню об'єктивної, науково перевіреної інформації про минуле і сучасне України, популяризації історико-етнологічних знань серед громадян України та інших держав. Виходячи з цих засадничих положень, В.Д. Баран на базі археологічних матеріалів розробляв проблему формування слов'янства взагалі та українського народу зокрема; Л.Л. Залізняк досліджував проблеми передісторії етногенезу українців, зокрема походження та прабатьківщини індоєвропейської сім'ї народів; Т.С. Воропаєва на основі системного підходу до вивчення української нації виявляла і проаналізувала основні етнопсихологічні характеристики українців – ментальність, етнічна свідомість і самосвідомість, етнічні стереотипи, відчуття психологічної спільності та інше; О.М. Гудим-Левкович охарактеризував основні палеодемографічні проблеми українського народу; С.І. Шанайда працював над проблемою антропологія Полісся взагалі, і вивчав антропологічний тип населення Українського Полісся зокрема. В результаті цих досліджень стало зрозумілим, що нагальною є потреба в уточненні і доповненні усього комплексу зібраних матеріалів з досліджуваної проблематики новими археологічними, історико-архівними даними, а також необхідність створення науково-методичного та навчально-методичного фундаменту для вивчення етнічної історії українського народу в середній та вищій школі¹.

Головними підсумком виконання науково-дослідної роботи «Етнічна історія українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі» в 1995-1996 рр. було написання, підготовка та друкування Леонідом Залізником навчального посібника для старшокласників та студентів історичних факультетів вузів «Походження українського народу» (К.: Фотовідеосервіс, 1996. – 80 с.) Ми цілком погоджуємося з автором, що проблема походження будь-якого народу належить до числа найважливіших в його історії, тому без її об'єктивного наукового вирішення неможливо побудувати міцний фундамент національної державності, отже, історична пам'ять є важливою складовою самосвідомості етносу, а ця книга є актуальною спробою додаткової аргументації новими археологічними фактами поглядів М. Грушевського, А. Кримського, О. Шахматова на походження українців. У своїй науковій праці Леонід Львович Залізняк наголошує: «У наш доленосний для України час питання історичних коренів українського народу набуло небувалої актуальності. Адже народ, який не знає свого минулого і забуває свою історію, не має майбутнього, тобто приречений зійти з її арени. Це спонукає звернутися до складного питання формування українського етносу. Не маючи ілюзій щодо остаточного його вирішення, зупинимось лише на вузлових моментах проблем, у розв'язанні яких історична наука досягла певних успіхів².

Автор аргументовано і фахово виокремлює і характеризує чотири головні концепції етногенезу українців: пізньосередньовічну, київоруську, ранньослов'янську і трипільсько-арійську. Професійно проаналізувавши ці провідні наукові гіпотези, Л. Залізняк приходить до висновку, що найбільш переконливою і життєздатною є саме ранньослов'янська концепція походження українського народу. Саме тому, він стверджує у своїй науковій праці: «Отже, історичні корені українського народу сягають середини I тис. н.е. Багато слов'янських народів фактично є відгалуженнями від праукраїнського дерева, яке протягом останніх 1,5 тис. років розвивалося між Прип'яттю, Східними Карпатами та Київським Подністров'ям. Безперервний історичний розвиток, або етногенез,

¹ Обґрунтування програми дослідження відділу етнології – Машинопис. – С. 1-5. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

² Залізняк Л.Л. Походження українського народу. – К.: ПБП Фотовідеосервіс, 1996. – С. 2-3.

українців розпочався на землях Волині, Поділля, Прикарпаття наприкінці V ст. з формуванням тут празької археологічної культури. У VIII-IX ст. остання трансформувалася в культуру Лука-райковецьку, пам'ятки якої належать пращурам українців – літописним деревлянам, полянам, уличам, тиверцям, білим хорватам, волинянам. Саме вони були підґрунтям першої української держави – Київської Русі. Як імперія ранньосередньовічного типу Русь підкорила інші народи: прабілорусів, псково-новгородців, праросіян, різні балтські, угро-фінські, тюркські племена. Після падіння Київської держави під ударами татар український етнос продовжував розвиток на своїх споконвічних землях Південної Русі в несприятливих політичних умовах. Знесилений безкінечною кривавою боротьбою з войовничими степовиками, він був поневолений агресивними сусідами, а його етнічні землі загарбані татарами, Угорщиною, Польщею, Литвою, Московським князівством. Останні сім століть української історії були безперервною національно-визвольною боротьбою проти поневолювачів за побудову самостійної Української держави»¹.

Таким чином, вчені-українознавці відділу української етнології успішно працювали в 1995-1996 рр., а результати їх фахових досліджень були відображені в низці публікацій, статей, виступах на Міжнародних наукових конгресах, конференціях та у навчальному посібнику Л.Л. Залізняка «Походження українського народу».

В 1997-2000 рр. відділ етнології працював над науково-дослідною роботою «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі». Головним об'єктом досліджень була проблема етногенезу та етнічної історії українського народу в рамках програми Інституту українознавства «Україна-Етнос» і на підставі широкого комплексу даних історії, археології, антропології, палеодемографії, етнопсихології.

Метою науково-дослідної роботи було створення науково-обґрунтованої концепції етногенезу українців, висвітлення вузлових питань етнічної історії українського народу. Співробітники відділу етнології твердо переконані, що повноцінний розвиток сучасного українознавства неможливий без вирішення проблеми етногенезу та етнічної історії українського народу. Постійний інтерес науковців, політичних діячів, педагогів, студентів, журналістів до етнологічної проблематики в системі українознавства є безперечним підтвердженням актуальності цих проблем. Саме тому проблема походження українського народу є надзвичайно складною і багатоаспектною, адже українство формувалося на перетині середньоевропейської, візантійської, середземноморської цивілізацій, отже, Україна є унікальним регіоном слов'янських, германських, романських, тюркських, семітських взаємовпливів, а також тісних і неоднозначних взаємин православ'я з католицизмом, з ісламом та іудаїзмом. Впродовж сторіч український етнос перебував у польсько-литовській державі Речі Посполитій, Османській та Російській імперіях, у складі Австро-Угорщини, а в новітню добу – у складі першої Чехословацької та другої Польської республік, Радянського Союзу, Румунії, Угорщини тощо. Українську націю було знекровлено геноцидом і етноцидом, разом із середньоевропейськими, придунайськими, балканськими, прибалтійськими та іншими народами було залучено до спільного табору «розвиненого соціалізму». Проблема етногенезу та етнічної історії українського народу та його місця в етногенезі східнослов'янських народів, утворення його етнічної території, формування матеріальної та духовної культури, мовних особливостей, ментального типу, національної самосвідомості, тощо. Саме тому, аналіз сучасного стану української етнології свідчить про наявність серйозних

¹ Залізняк Л.Л. Походження українського народу. – К.: ПБП Фотовідеосервіс, 1996. – С. 75-76.

проблем у самовизначенні української етнологічної науки як самостійної наукової дисципліни серед інших гуманітарних наук. Строкатість і різноплановість досліджень українознавчого спрямування, часто виконаних не професійно, тільки підтверджує той факт, що структурна перебудова дескриптивної (описової) етнографії в аналітичну українську етнологію відбувається дуже повільно. Звичайно, далася в знаки надмірна заідеологізованість та заполітезованість українознавчої та етнологічної наукової проблематики, ідеологічно зумовлений суб'єктивізм, який дуже довго панував у галузі наукового тлумачення українців як своєрідної етнічної групи серед кола східнослов'янських народів, призвели до циркулювання етнологічних міфів про українців як «зрусифікованих поляків», або ж «полонізованих росіян». Усі ці обставини і зумовили вибір напрямку наукових досліджень відділу етнології протягом 1997-2000 рр.¹

А тепер ми хочемо більш детально проаналізувати науковий доробок співробітників відділу за ці роки. Так протягом 1997 р. продовжувалося опрацювання етнологічної проблематики по усім розділам науково-дослідної роботи, і було зокрема здійснене комплексне наукове осмислення механізмів творення українського етносу, специфіки етногенезу українського народу, а також висвітлення історичних, соціальних, демографічних, психологічних передумов формування української нації, зроблено значний внесок у створення цілісної концепції походження українського народу та вперше традиційні питання української етнології досліджувались як у синхронному так і діахронному аспектах. Основним завданням наукових досліджень відділу етнології у 1997 році було висвітлення етногенетичної проблематики з урахуванням даних широкого комплексу етногенетичних дисциплін – археології, історії, антропології, лінгвістики, фольклористики, демографії та етнопсихології, дослідження вузлових проблем стародавньої історії України; вивчення процесів зародження, формування і розвитку українського ментального типу; розробка методологічної стратегії етнопсихологічних досліджень національної самосвідомості. Вирішення поставлених завдань вимагало від співробітників відділу етнології ґрунтовної розробки джерельної бази, дослідження проблем етнокультурного, соціально-економічного, суспільно-політичного розвитку стародавніх суспільств, нових упереджень, поєднання нетрадиційних наукових підходів з традиційними, постановки й вирішення багатьох конкретно-історичних проблем. Такий підхід дає змогу комплексного вивчення етногенезу і етнічної історії українського народу. У межах основного напрямку науково-дослідної роботи у відділі етнології розроблялися такі наукові теми: «Передісторія та найдавніший період формування українського етносу», «Етногенез і ранні етапи історії слов'ян-українців», «Демографічні процеси найдавніших етапів слов'ян-українців», «Етнічна та національна самосвідомість українського народу», «Українська ментальність». Протягом 1997 року відділу української етнології зосередив свою увагу на вивченні головних проблем етногенезу українців та слов'ян (В.Д. Баран); основних етнопсихологічних характеристик українського народу (Т.С. Воронаєва), палеодемографічних проблем українців (О.М. Гудим-Левкович); історії української літератури ХХ ст. (О.А. Хоменко). Треба відзначити, що О.М. Гудим-Левкович підготував і захистив дисертацію на здобуття науково-дослідного ступеня кандидата історичних наук на тему: «Демографічна реконструкція черняхівського населення України у III-V ст. н.е.» Основні результати науково-дослідної роботи відділу етнології були узагальнені в опублікованих монографіях (Залізняк Л.П. Найдавніше минуле України. – К.: Наукова думка, 1997. – 82 с.; Залізняк Л.П. *Mezolithic Forest Hunters in Ukrainian Polesseye*. – *British Archaeology Reports* № 659. – Oxford, 1997. – 205 p.),

¹ Звіт про науково-дослідну роботу відділу етнології за 1997 рік. – Машинопис. – С. 3-5. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

навчальних посібниках (Залізняк Л.Л. Від склавів до української нації. – К.: ПБП Фотовідеосервіс, 1997. – 256 с., Воропаєва Т.С., Іванченко С.М., Сеґеда С.П., Таланчук О.М. Етнічна психологія. – К.: Вища школа, 1997. – 415 с.), а також в опублікованих і підготовлених до друку статтях і повідомленнях та міжрегіональних конференціях і конгресах, на загально університетських конференціях та семінарах¹. Також Залізняк Л.Л. підготував і прочитав на Українському радіо дев'ять лекцій на тему: «Сучасні проблеми націотворення в Україні».

В низці цих важливих наукових публікацій, ми хочемо виділити працю Леоніда Залізняка «Від склавів до української нації». Цей навчальний посібник з етнології українців для студентів та викладачів гуманітарних факультетів, був підготовлений в Інституті українознавства КНУ імені Тараса Шевченка в рамках програми «Україна в системі освіти, науки і культури» і безсумнівно став визначною подією в українській етнополітичній науці. Автор у своїй книзі з сучасних наукових позицій проаналізував ключові моменти української історії, що визначили драматизм історичної долі українців та їхньої держави, а до них належать: своєрідність геополітичної позиції України на карті Євразії, проблеми походження українського народу та його східнослов'янських сусідів, історичної спадщини Київської Русі, устрою імперій взагалі та Російської зокрема. Особливу увагу вчений приділив фатальним наслідкам перебування України у складі останньої, сучасним проблемам будівництва незалежної України, її майбутній долі та місцю у світовій історії².

Протягом наступного 1998 р. відділ етнології продовжував досліджувати етнічну історію українського народу та забезпечувати її науково-методичне вивчення в середній та вищій школі. Одержані результати за своєю новизною та актуальністю дають ключ до розуміння можливості досягнення найважливіших етногенетичних процесів на території України, закономірностей вивчення надзвичайно складної і багатоаспектної проблеми походження українського народу, усвідомлення найголовніших етапів формування національної ідеї, етнічної та національної самосвідомості. Загальновідомо, що оцінка сучасності, передбачення майбутнього передусім базується на міцному фундаменті наукового пізнання і розуміння минулого, а це можливо лише за умови, коли історичний процес буде відображено правдиво в усьому його багатстві, розмаїтті, складності та протиріччях. Вченим-українознавцям безумовно треба ліквідувати ті упущення, викривлення, а то й перекручення, якими, на превеликий жаль, грішили, «дослідження» радянських часів. Відобразити достовірну правду історії ми зможемо тільки на ниві професійного наукового використання фактів. Насамперед, йдеться про визначення пріоритетної тематики з огляду на наявність численних лакун, а також про необхідність нових підходів до багатьох неадекватно описаних проблем; про стимулювання альтернативних розробок; про співвідносність із світовими науковими та методологічними критеріями і відповідну змагальність; про включення у світову культуру та наукову комунікацію; про сприяння новаторським публікаціям та методикам. Під керівництвом Володимира Барана співробітники відділу етнології – Леонід Залізняк, Тетяна Воропаєва, Олександр Гудим-Левкович, Олександр Хоменко продовжували успішно вивчати заявлену вище проблематику. Найважливіші результати їх професійної науково-дослідної роботи були підсумовані в надрукованих монографіях: Баран В.Д. Давні слов'яни. Україна крізь віки. – К., 1998. – 336 с., Залізняк Л.Л. Передісторія України X-V тис. н.е. – К., 1998. – 305 с., в опублікованих і підготовлених до друку статтях і повідомленнях, висвітлени у

¹ Звіт про науково-дослідну роботу відділу української етнології за 1997 р. – Машинопис. – С. 5-12. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

² Залізняк Л.Л. Від склавів до української нації. – С. 2.

виступах і доповідях українознавців на міжнародних і всеукраїнських конгресах і конференціях, а також Залізняка Л.Л. прочитав курс лекцій як офіцерам українського флоту та армії у Севастополі, Сімферополі та Євпаторії (12 лекцій на тему «Історія української державності»), так і студентам Києво-Могилянської Академії (52 години з етнології)¹

Науково-дослідна робота у 1999 році співробітниками відділу етнології – старшим науковим співробітником, доктором історичних наук Залізняком Леонідом Львовичем; старшим науковим співробітником, кандидатом психологічних наук Воропаєвою Тетяною Сергіївною науковим співробітником, кандидатом історичних наук Гудим-Левковичем Олександром Миколайовичем; молодшим науковим співробітником, кандидатом історичних наук Кончею Сергієм Вікторовичем продовжувала виконуватись в межах вищезазначеного наукового напрямку під керівництвом завідувача відділом етнології, провідного наукового співробітника, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Барана Володимира Даниловича. Протягом цього року вчені-українознавці професійно вивчали етнологічну проблематику по усім розділам науково-дослідної роботи «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її у вищій школі». Характеризуючи основні наукові результати, які були отримані у відділі в 1999 року, треба зазначити, що проблема етнічної історії та походження українського народу є однією з найбільш складних, заплутаних і навіть викривлених серед багатьох українознавчих проблем. Імперські та тоталітарні сили завжди відмовляли поневоленим народам в їхній цілісності, їхній індивідуальності, їхній самобутності та їхньому самовизначенні. Сьогодні такі спроби подавлення українського народу, його історії, культури, свідомості й неповторність проявляються як рецидиви доживаючого свій вік колоніалізму (наприклад, позиція О. Солженіцина викладена ним у статті «Как нам обустроить Россию»). Проте, самобутність, цілісність і суверенність українського народу фундаментально обґрунтовується археологічними, лінгвістичними, писемними джерелами. З огляду на це головними завданнями наукових досліджень відділу етнології у 1999 р. було висвітлення проблеми україногенезу з урахуванням даних широкого комплексу етногенетичних дисциплін – археології, історії, антропології, лінгвістики, фольклористики, демографії та етнопсихології. Все це вимагало від співробітників відділу ґрунтовної розробки джерельної бази, нових теоретико-методологічних підходів, подолання стійких історіографічних упереджень, поєднання нетрадиційних наукових концепцій із загальноновизнаними, постановка і вирішення багатьох конкретно-історичних проблем, а також впровадження наукових здобутків у навчальний процес. Так результати досліджень відділу етнології широко використовувалися в навчальному процесі (на лекційних і семінарських заняттях зі студентами Київського університету імені Тараса Шевченка, Києво-Могилянської Академії, Ніжинського державного педагогічного університету, на курсах після вузівської перепідготовки фахівців), вченими-українознавцями надавалася кваліфікована допомога працівникам освіти, викладачам вищих учбових закладів. Співробітниками відділу проводилася широка навчально-пропагандистська робота – читання лекцій для населення, виступи на радії, у засобах масової інформації тощо. У зв'язку з цим, ми хочемо наголосити на позитивний і вагомий внесок у цей процес Леоніда Львовича Залізняка. Провідною темою його наукових досліджень – було дослідження походження українського народу, яке фахово висвітлювалося у численних публікаціях та публічних лекціях. Так Л.Л. Залізняка керував лекторієм з українознавства Міністерства Оборони України та товариства «Знання» –

¹ Звіт про науково-дослідну роботу відділу етнології за 1998 рік. – Машинопис. – С. 1-15. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

«Історія української державності» (для офіцерів Збройних Сил України). Ним проведено 20 лекцій у військових гарнізонах Севастополя, Сімферополя, Євпаторії, Дніпропетровська, Новомосковська, Києва, Кривого Рогу, Харкова; тематика лекцій була такою: «Походження українського народу», «Київська Русь – українська держава», «Історичні етапи формування української нації», «Україна в системі світових цивілізацій». Також він вів курс лекцій на курсах підвищення кваліфікації наукових кадрів з українознавства Міністерства Освіти та товариства «Знання», прочитав 6 лекцій в Чернігові та Харкові (тематика – «Актуальні проблеми історії України та українства», «Актуальні проблеми етнічної історії українців», «Історія української державності» тощо) і 5 лекцій з українознавства перед громадськістю Києва. Разом з тим Леонід Залізняк продовжував вести курс етнологічних лекцій в Національному Університеті «Києво-Могилянська Академія» (НАУКМА) – «Актуальні проблеми етнічної історії українців» (20 лекцій). Ми хочемо відзначити, що в 1999 р. аспіранти відділу успішно захистили кандидатські дисертації під час публічного захисту на засіданні Спеціалізованої Вченої Ради по захистам кандидатських та докторських дисертацій зі спеціальністю українознавство. Так, 28 квітня 1999 р. Конча Сергій Вікторович (навчався в аспірантурі Інституту українознавства в 1995-1998 рр.) захистив кандидатську дисертацію на тему «Проблема походження індоєвропейців (аналіз концепцій)», а 5 жовтня того ж року фігурний Юрій Степанович (навчався в аспірантурі Інституту українознавства в 1993-1996 рр.) – «Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства». Всі вони отримали ступінь кандидата історичних наук за спеціальності – «українознавство», а так як їх науковим керівником був доктор історичних наук Леонід Львович Залізняк, то за добру і ґрунтовну підготовку молодих наукових кадрів та активну співпрацю зі студентською молоддю й аспірантами, він був визнаний найкращими науковим керівником 1999 року¹.

Основні підсумки науково-дослідної роботи відділу етнології були узагальнені в опублікованих і підготовлених до друку наукових працях та у виступах вчених-українознавців на міжнародних і всеукраїнських конференціях і конгресах. Особливо ми хочемо виділити навчальний посібник Залізняка Л.Л. для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти «Первісна історія України» (К.: Вища школа, 1999. – 263 с.) Важливо те, що ця дуже потрібна праця була підготовлена у відділі етнології Інституту українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка в рамках програми «Україна в системі освіти, науки і культури». Автором у книзі було висвітлено маловідомі, проте надзвичайно актуальні проблеми стародавньої історії нашої Батьківщини на широкому тлі історії Європи: від появи найдавніших людських істот на теренах України до постання держави Київська Русь. Також значну увагу Леонід Залізняк приділив проблемам походження людини, способу життя прильодовикових мисливців, ролі трипільської культури в передісторії України, етногенезу та розселенню індоєвропейських народів, витокам слов'янства та історії формування українського народу, етнічним процесам у Київській Русі, культурно-історичному місці України в історії Європи².

Автор наголошує: «Обов'язковою передумовою успішної розбудови самостійної Української держави є висока самосвідомість нації. А це глибоке знання національної культури, географії, історії та культури, популяризації цих знань, у тому числі підготовка нових підручників, навчальних посібників. Особливо слід наголосити на поширенні саме об'єктивної, науково вивіреної

¹ Звіт про науково-дослідну роботу відділу етнології за 1999 рік. – Машинопис. – С. 1-17. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

² Залізняк Л.Л. Первісна історія України: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1999. – С. 4.

інформації, адже численні аматорські праці з історії та культури України присвячені, на нашу думку, історичній міфотворчості. Користь від таких «суперпатріотичних» творів для молодшої Української держави сумнівна, шкода очевидна. По-перше, вони дезінформують і дезорієнтують її громадян, по-друге, дискредитують українську науку в боротьбі з ідеологічними противниками самостійної України»¹.

В 2000 р. співробітники відділу продовжували опрацьовувати широкий загал етнологічної проблематики по усім розділам науково-дослідної роботи «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі». Так, В.Д. Баран займався уточненням головних питань етногенезу українців і слов'ян та узагальнював артефакти, виявлені під час археологічних експедицій, що стосуються етногенезу українців та ранньої історії слов'ян; Л.Л. Залізняк досліджував вузлові проблеми етнічної історії українського народу і видав книгу «Україна серед світових цивілізацій»; Т.С. Воропаєва вивчала етнопсихологічні характеристики та головні етапи етнопсихогенезу українського народу; О.М. Гудим-Левкович досліджував палеодемографічні проблеми українців; С.В. Конча аналізував основні концепції проблеми походження індоєвропейців. Всі співробітники відділу були активно задіяні в навчальному процесі читання лекцій, проведення семінарів, круглих столів на факультеті підвищення кваліфікації Інституту українознавства, на курсах підвищення кваліфікації вітчизняних педагогічних кадрів з українознавства, та для студентів і населення з етнологічної та українознавчої проблематики.

Зокрема, Баран В.Д. прочитав курс лекцій у Львівському національному університеті імені Івана Франка на тему «Походження українського народу»; Залізняк Л.Л. читав лекції в гарнізонах різних міст України перед офіцерами Збройних сил на тему: «Історія української державності», Воропаєва Т.С. читала спецкурси «Українська етнічна психологія» та «Етнонаціональні особливості реклами» для студентів тощо².

За підсумками науково-дослідних робіт відділу етнології у 1997-2000 рр. по темі «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі» вченими-українознавцями було висвітлено важливі аспекти етногенезу, етнічної історії та етнопсихології українського народу. Ними було з'ясовано: По-перше: Український народ є спадкоємцем прадавнього слов'янського населення півдня Східної Європи. По-друге: Праукраїнське «етнічне дерево» протягом останніх 1,5 тис. років розвивалося між Прип'яттю, Східними Карпатами та Київським Подніпров'ям, саме ці землі стали вихідною територією великого розселення слов'ян. Так, з цих лісостепових областей України анти розпочали розселення у Нижнє і Середнє Подніпров'я та на Балканський півострів, а склавини – у Середнє і Верхнє Подунав'я і межириччя Ельби та Заале. Велике розселення слов'ян у V-VIII ст. н.е. зумовило її поділ на три основні групи: південну, західну і східну. В свою черг, інтеграція слов'янських переселенців з місцевим населенням на нових землях, поступове поглинання ним чужих субстратів приводить, врешті-решт, до кардинальних культурно-етнічних змін і зародження нових слов'янських етносів як на Балканах і Подунав'ї, так і на Дніні і на Волзі; По-третє: Етногенез українців розпочався на землях Волині, Поділля, Прикарпаття наприкінці V ст. з формуванням тут празької археологічної культури, яка у VIII-IX ст. трансформувалася в культуру лука-райковецьку, пам'ятки якої, безсумнівно, належать пращурам українців, т.з. літописним східнослов'янським племенам –

¹ Залізняк Л.Л. Первісна історія України... – С. 5.

² План роботи [відділу етнології] на 2000 рік. – Машинопис. – С. 1-6. // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

полянам, сіверянам, древлянам, волинянам, тиверцям, уличам, білим хорватам тощо. Також проаналізовано фактичні дані, відповідно з якими більшість населення – носіїв празько-корчацької та пенківської культури, залишилися на старих місцях, поступово перетворюючись на окремі етномовні одиниці – відповідно – праукраїнців та праполяків. По-четверте: витоки етнографічних та діалектологічних рис українського етносу слід шукати в Наддніпрянщині, Поліссі та Прикарпатті, де напередодні утворення Київської Русі мешкали вищеназвані літописні східнослов'янські племена. Разом з тим, ними доведено, що ні писемні, ні лінгвістичні, ні антропологічні матеріали не підтверджують положення про існування на території Середнього Подніпров'я до другої половини IX ст. племінного утворення слов'янських русів, які нібито поглинули всі східнослов'янські племена, згадані літописом, і створили єдину східнослов'янську етнічну спільність. По-п'яте: Перераховані літописні східнослов'янські племена утворили міцне підґрунтя для утворення першої української держави на терені нашої Батьківщини – Київської Русі. Саме «Руська земля» (тобто ті регіони Середньої Наддніпрянщини, які згодом увійшли до складу Київського, Чернігівського та Переяславського князівств) на рубежі IX-X ст. стала тим територіальним і політичним ядром, навколо якого зростала давньоруська держава. По-шосте, семантика етноніма «Україна» пов'язана зі значенням – відрізок, шматок землі, «територія племені», «князівства» (для порівняння Сербська Країна); цей етнонім вперше зустрічається в Київському літописі під 1187 роком у зв'язку з Переяславським князівством, а під 1189 роком літописець називає «Україною» також і частину Галицького князівств, розташовану між Південним Бугом і Дністром; протягом наступних століть етнонім «Україна», що тривалий час вживався паралельно з терміном «Русь», поступово поширився в усіх інших історичних українських землях. По-сьоме: Спростування декретованого ЦК КПРС у 1954 році міфу про давньоруську народність, що є типовим витвором кремлівських ідеологів та радянської модифікацією імперського міфу про «Москву як третій Рим». Неоімперська концепція про давньоруську народність є науковою, вона сформувалася лише в середині XX ст., тобто про існування окремого давньоруського етносу навіть не підозрювали класики історичної науки, саме тому міф про давньоруську народність є останньою трансформацією імперських претензій на києво-руську спадщину шляхом заперечення прямого генетичного зв'язку українців з південними русичами X-XIII ст. По-восьме: Процес формування українського етносу, що мав місце у X-XIII ст., протікав у дуже складних історичних умовах, хронологічно він співпав з періодом феодалної подрібненості Київської Русі, чим скористалися іноземні загарбники, які посилили тиск на українські землі (захоплення угорських феодалів, постійні напади кочових тюркських племен, татаро-монгольська навала, перебування у складі Великого князівства Литовського, польської держави, Російської імперії, залежність від Московського князівства, Османської імперії, грабіжницькі утиски з боку Кримського ханства тощо). По-дев'яте: Після падіння Київської Русі під ударами монголо-татарських орд український етнос продовжував свій неперервний розвиток на своїх споконвічних землях у вельми несприятливих політичних умовах і хоча роздрібненість ареалу проживання українців і гальмувала, проте аж ніяк не могла зупинити процес його невідворотної консолідації, який врешті-решт склався на основі двох середньовічних груп – полісько-київської та галицько-волинської. По-десяте: Вже починаючи з XIII-XIV ст. про український етнос можна говорити як про окрему сформовану історичну спільноту з власною мовою, що включала кілька діалектів, з власною етнічною територією, із самобутньою культурою, коріння якої сягало віддалених історичних періодів (середини I тис. н.е.), із специфічним психічним складом. По-одинадцять: Подальша консолідація українського етносу відбувалася в умовах бездержавності і безперервної національно-визвольної боротьби проти поневолювачів. На консолідаційні процеси вплинуло створення

Запорозької Січі – своєрідного лицарського ордену українських козаків з демократичним соціальним устроєм, але жорсткою військовою дисципліною. Саме завдяки запорожцям, після заснування Січі, етнічні межі України просунулися на південь. По-дванадцяте: Національно-визвольна війна, яку очолив видатний полководець Богдан Хмельницький зумовила переростання етнічної самосвідомості українців у національну. В свою чергу, головними носіями національних традицій, звичаїв та мови були козаки та селяни, а також деякі представники національної еліти. Отже, козацьке самоврядування, права і вольності, боротьба за побудову самостійної Української держави сприяли виникненню і поширенню як ідеї національної єдності, так і ідеї державної самостійності України, які пізніше зумовили процеси націєтворення в нашій Батьківщині. По-тринадцяте: Багатовікова кровопролитна боротьба з войовничими кочовиками, з агресивними сусідами (Угорщиною, Польщею, Литвою, Московією, Османською Портою, Російською імперією), а також інші історичні, природні, соціально-економічні та культурні фактори вплинули на формування українського ментального типу та ґенезу української самосвідомості. По-чотирнадцяте: Простежено розвиток української етнопсихології з XVII ст., коли з'являються перші наукові розвідки, в яких порушувались етнопсихологічні проблеми до кінця XX ст. Також розпочато соціально-психологічне дослідження основних чинників формування загальнонаціональної самосвідомості та регіональних відмінностей цього процесу, комплексне вивчення ідей, соціальних ідеалів і духовних пріоритетів, які є найбільш прийнятними для українського суспільства, й які можуть згуртувати та об'єднати громадян України, дослідження потенціалу українського ментального типу у сфері формування демократичних цінностей, національного відродження та самоствердження української нації, виявлення соціально-психологічного підґрунтя для становлення сучасної загальнонаціональної ідеї. По-п'ятнадцяте: Доведено рейнсько-дніпровську гіпотезу походження індоєвропейців: носії культур кола маглемозе-постмаглемозе (VII-V тис. до н.е.) повинні розглядатися не як генетичні попередники («підоснова») індоєвропейців, а як власне індоєвропейці, носії ж скотарсько-землеробських культур кінця V – початку III тис. до н. е., що були генетично пов'язані з першими, повинні визначатися не стільки як власне індоєвропейці, скільки як найбільш їм нащадки. Таким чином, підсумовуючи все вище написане ось тут, ми вважаємо, що найважливішими науковими результатами співробітників відділу етнології в 1997-2000 рр. є: – фундаментально обґрунтована археологічними, лінгвістичними, історичними джерелами теза про цілість і суверенність українського народу, української нації, його героїчне минуле і достойне місце серед широкого загалу європейських народів; – науково аргументована критика найбільш реакційних спроб подавлення українського народу, його історії, культури, свідомості та самобутності, колоніальних і імперських рецидивів; – окреслена чітка схема етнокультурного розвитку праукраїнців та українців, а також народів суміжних територій, виходячи з нових археологічних матеріалів і переоцінки деяких писемних джерел, якими оперують прихильники майже споконвічної східно-слов'янської етнічної єдності і давньоруської народності, і починаючи розгляд витоків українського народу середини I тис. н. е., з тієї миті, коли слов'янська належність археологічних культур, пам'ятки яких покривають велику частину Східної і Центральної Європи, доведена писемними джерелами¹.

¹ Звіт про науково-дослідну роботу відділу етнології за 1997 р. – Машинопис. – С. 1-16 // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України; Звіт...за 1998 р. – С. 1-15...; Звіт...за 1999 р. – С. 1-17; План роботи [відділу української етнології] на 2000 р. – Машинопис. – С. 1-16 // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

Разом з тим успішна наукова діяльність відділу етнології стосовно дослідження етнічної історії українського народу та вітчизняного етнонаціонального державотворчого процесу була зупинена в 2000 р., коли не тільки фахова робота вчених, а й саме існування Інституту українознавства було поставлене під сумнів. Щоб краще зрозуміти та осягнути глибину тієї конфронтаційної прірви, ми зробимо невеликий відступ і спробуємо провести незаангажований аналіз тих подій.

Зі здобуттям Україною незалежності, в житті вітчизняної науки розпочався новий період. Здавалося, зруйнована компартійна тоталітарна система, впала облуда з очей, розбиті імперські кайдани – працюйте та творіть в ім'я Самостійної Соборної Української Держави, в ім'я молодой української нації! А зась! На жаль при владі залишилися представники старої еліти, які успішно оволоділи модерною риторикою і швидко перефарбувавшись в національні кольори розпочали побудову в Україні номенклатурно – корупційної олігархічної держави. Втрачене десятиліття, зубожіле населення, «прихватоване» народне господарство, поява купки багатів... Проте від цього дикого свавілля постраждала не тільки економіка, а й освіта та й наука. Деякі з шановних академіків і вчених, які на словах підтримували розвиток українського державотворчого процесу, реально його тихо саботували.

Яскравий приклад тому – розвиток українознавства взагалі, та важка доля Інституту українознавства при Київському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка. Так, ще 4 листопада 1991 р була прийнята ухвала Вченої ради КДУ ім. Т.Г.Шевченка «Про створення Інституту українознавства при Київському державному університеті». Зокрема в ній зазначалося: «1. Вважати за доцільне створення Інституту українознавства при Київському державному університеті. 2.Доручити ректорату підготувати і видати відповідний наказ до 31 грудня 1991 р.»¹. На превеликий жаль, ця важлива ухвала в указаний термін ректором КДУ Віктором Сколенком була не виконана й відповідні накази видані не були. Коли ж попри всі перешкоди, на початку 1992 р. Інститут українознавства при КДУ був створений і, врешті-решт, реально запрацював, деякі консервативні сили не полишали події на те щоби з часом прикрити новоутворений науково-навчальний заклад. Молода Українська Держава тільки ставала на ноги й конче потребувала як політичної, економічної так і освітянської – наукової підтримки.

Проте, в часи правління в Україні президента Леоніда Кучми, на жаль, модно стало спекулювати на патріотично-національній риторичі й притому вести війну з тими українцями, які «contra spem spero» (без надії сподіваючись) жертвово працювали в ім'я Української Незалежної Держави. Так у 2 пол. 90-х років ХХ ст., за ініціативою ректора Київського Національного університету імені Тараса Шевченка В. Сколенка та декана філологічного факультету М. Наєнка було розгорнуто активну боротьбу з українознавством взагалі та з Інститутом українознавства при Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка зокрема. Проте П. Кононенко не тільки як директор Інституту українознавства, але і як порядна людина й фаховий вчений, став на захист українознавства – українолюбства. У світоглядно-засадничій статті «Українознавство Третього Тисячоліття» він пристрасно писав: «Однак царство «кривих дзеркал» нагадало: Україна й українство мають ще раз пройти дорого випробувань, у тому числі й процес каяття та очищення: каяття за своє самовідступництво як аналога капітуляції і самознищення та очищення від монад психіки мікромалоросійства. Старий (зокрема, комуно-імперський) світ не хоче визнавати ні України як самостійної нації-держави, рівної іншим суверенним націям-державам, ні світового українства як цілісності, що творить матеріальну й духовну культуру і

¹ Науково – дослідний інститут українознавства. Довідник до 10 – річчя діяльності. – к.. 2002. – С. 33.

на терені Батьківщини, і ще в 64 країнах планети та є незамінною часткою цілісного вселюдства. Тому адепти того світу наддивно вітійствують: "Обережно: українознавство!.." Українознавство не можна пускати ні в освіту, ні в державне будівництво, ні в саму науку, бо воно, мовляв, не визначилося навіть стосовно власного предмета (!?) і методу, а замість того, щоб обмежитися елементами етнографії та фольклору, крає- (довкілля) чи народознавства, претендує на цілісну наукову систему знань про Україну й зарубіжне українство... Ще раз переконаємось: українознавство неможливо абстрагувати від політики й філософії держави, інакше запанує не українолюбство, а українофобія, волевияв не творення суверенної України, а нищення її. І аналогічно: метод і методологія не синтезу здобутків усіх галузей наук, професіоналізму й патріотизму, вітчизняного й зарубіжного досвіду, сцієнтизму й етики, а підміни пізнання й розкриття істини, цілісного образу світового українства описом окремих його елементів, зведення наук про Україну до вже здискредитованих (але потрібних адептам старого світу) фальшивих ідеологем».¹.

Все це, врешті-решт, призвело до того, що порядок денний постало питання – бути чи не бути Інституту українознавства? Бути!

21 червня 2000р Кабінет Міністрів України видав Постанову за № 1003 «Про утворення Науково – дослідницького Інституту українознавства» за підписом прем'єр – міністра Віктора Ющенка. Зокрема в ній зазначалося : «З метою організації та координації наукових досліджень з проблем українознавства, розроблення і впровадження новітніх технологій навчання та підготовки фахівців з українознавства Кабінет Міністрів України постановляє : 1. Прийняти пропозицію Міністерства Освіти і науки та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, погоджену з Міністерством фінансів, Міністерством економіки, Міністерством юстиції та Київською міською адміністрацією щодо утворення в м. Києві Науково – дослідницького Інституту українознавства на базі Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що ліквідується. Установити, що Науково – дослідницького Інституту українознавства перебуває у сфері управління Міністерством освіти і науки.»².

Вся ця гігантська й важка праця лягла на плечі Петра Кононенка. Інший би не витримав – зламався й здався на милість переможцям..., та тільки не він! Проявивши свої найкращі організаторські та управлінські якості П. Кононенко став не тільки директором новоутвореної інституції, але справжнім творцем сучасного науково – освітнього закладу, якого так потребувала Українська Держава. Тому що за Постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2000 року НДІУ МОН України було визначено чотири головні напрямки роботи: 1.Розробка історико – теоретичних, методологічних та практичних проблем українознавства. 2. Впровадження нових технологій. 3. Координація українознавчих досліджень. 4. Підготовка кадрів українознавців³.

Ось така історія, і сумна, і повчальна, і життєстверджуюча. Разом з тим, тільки ті здолають тернистий шлях осягнення Істини, хто, попри всі негаразди та перешкоди упевнено, крок за кроком, прямують до своєї Меті, і яка, врешті-решт, завдяки їх наполегливим зусиллям, стане Реальністю.

Проте влітку 2000 р. ситуація як у відділі етнології зокрема, так і в Інституті українознавства загалом була досить таки не визначена, якщо не сказати навіть дуже критична. Над усіма співробітниками наукового закладу

¹ Кононенко П.П.Українознавство ІІІтисячоліття// Українознавство. – 2001. – Ч 1. – С. 5 – 12.

² Науково – дослідний інститут українознавства. Довідник до 10– річчя діяльності: – К., 2002. – С. 73.

³ Там само – С. – 92.

нависла домокловим мечем загроза звільнення й невизначеності. Цьому стану протрації й хаосу посприяв і тогочасний (нині покійний) ректор КНУ імені Тараса Шевченка Віктор Скопенко. Саме він, щоб не здаватися клінічним україножером й українофобом, однією рукою підписував наказ про ліквідацію Інституту українознавства, а іншою – про започаткування Центру українознавства при КНУ імені Тараса Шевченка, цим самим намагаючись зберегти своє реноме й одночасно розколоти та знищити Інститут українознавства який, вислизаючи з його пітнелих рук, відправлявся у вільне плавання. Ось тут ми хочемо зауважити, що якщо остаточно ліквідувати і стерти з лиця землі Інститут українознавства панові Скопенку не вдалося, то його наступний план щодо розколу вдався цілком. Про те, щоби бути об'єктивним, треба зазначити: що як і ті науковці, які написали заяви в Центр українознавства, так і їх колеги, що зробили усвідомлений вибір і пішли за Петром Кононенком, всі вони ризикували втратити як гарну роботу, так і перспективу на майбутнє, тому що світло в тунелі тоді ще не з'явилося. Також була і третя група колишніх вчених-українознавців, переважно докторів наук, які перейшли на постійну роботу на інші факультети КНУ імені Тараса Шевченка (особливо на філологічний), чи стали працювати в різноманітних наукових та освітніх закладах міста Києва, та, врешті-решт, Бог їм суддя, тому що риба шукає де глибше, а людина де краще, хоча...

Всі ці проблеми танковими траками проїхали по відділу етнології, вщент руйнуючи його такий креативний і перспективний потенціал: хоча номінально відділ продовжував існувати, реально колектив одностороннім припинив своє існування. Так, в Центрі українознавства залишилися працювати В.Д. Баран і Л.Л. Залізняка (за сумісництвом на 0,5 ставки, як вони працювали і до того); Т.С. Воропаєва і С.В. Конча (на повну ставку штатних співробітників), О.М. Гудим-Левкович взагалі звільнився, а лаборантка Христина Костенко вступила до аспірантури того ж Центру українознавства, яку, нажаль, так і не закінчила. Через деякий час, за наказом того ж В. Скопенка, з Центру українознавства КНУ імені Шевченка всіх сумісників в тому числі і В.Д. Барана та Л.Л. Залізняка, було звільнено. На даний момент в Центрі українознавства Тетяна Воропаєва займається проблемами етнічної психології, Сергій Конча – походженням індоєвропейців. Безсумнівно, це дуже цікаві теми, але вони досить далекі до нагальних проблем української етнології, тих, які близько дев'яти років (1992-2000) досліджували співробітники відділу. І як останнє «пробач і прощай» («прости и прощай» – російською), це вихід у світ у 2004 р. другого доповненого видання монографії Леоніда Залізняка «Від склавів до української нації», яку автор видав під грифом Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, хоча він вже досить давно не був його співробітником.

Ось такий фінал цієї драми, врешті-решт, ми від щирого серця бажаємо колегам з Центру українознавства творчих і наукових здобутків і звершень, хоча на превеликий жаль, комплексна робота з етнологічної проблематики там зараз не ведеться, і ті проекти, започатковані ще разом з В.Д. Бараном і Л.Л. Залізняком в силу тих чи інших причин гальмуються, проте це вже інша історія... Лише у 2010 р. побачила світ колективна монографія «Походження, становлення та розвиток українського народу» (566 с., 45,63 ум. друк. арк.). Вона була підготовлена в Центрі українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка, і підписана до друку 20.04.2010 р. Її авторами стали: Микола Іванович Обушний (директор Центру), Володимир Данилович Баран (співробітник Центру (2000-2003 рр.)), Тетяна Сергіївна Воропаєва (старший науковий співробітник центру), Леонід Львович Залізняка (співробітник Центру в 2000-2003 рр.), Арсен Леонідович Зінченко (співробітник Центру в 2003-2006 рр.), Світлана Романівна Кагамлик (старший науковий співробітник Центру) і Сергій Вікторович Конча (старший науковий співробітник Центру). Загалом, ця монографія готувалася близько десяти років, і за цей час декілька її співавторів звільнилися

(чи були звільнені) з Центру. Позитивно оцінюючи її змістове наповнення, зауважимо лише, що відсутність в колективній монографії розділів присвячених козацькій добі, подіям національно-визвольних змагань і соціальної революції 1917-1921 рр. тощо, дуже суттєво вплинуло на її науковий рівень.

Ми хочемо подякувати Леоніду Львовичу Залізняку, який після тривалих і напружених суперечок переконав, врешті-решт, Володимира Даниловича не кидати напризволяще керований ним відділ етнології, точніше те, що від нього залишилося. А залишилося від нього зовсім небагато – п'ять папок з документацією відділу. І якщо влітку 2000 р. під час переїзду та перевезення майна новоствореного Науково-Дослідного Інституту Українознавства Міністерства Освіти і Науки України з бульвару Шевченка, 14, (т.зв. «жовтого корпусу» філологічного факультету КНУ) на вулицю 30ї Гайдай, 10/в у приміщення ЗОШ № 252 м. Києва, автором (тоді ще молодшим науковим співробітником відділу історії і теорії українознавства) разом з іншими колегами було перенесено сотні кілограм цінних вантажів, речей і матеріалів наукових підрозділів Інституту, то майже все творче надбання відділу етнології (за винятком книг і статей, які вже вийшли на той час у світ) вмістилося в ці славнозвісні п'ять папок і були спочатку збережені лаборанткою Христиною Костенко в неї вдома, а потім передані з рук в руки Володимиру Даниловичу Барану вже на Оболоні.

Проте, не це головне, а головне те, що В.Д. Баран став тим символом, тим полковим прапором, збереження якого дає повне право військовослужбовцям відновити щент знищену ворогом бойову частину. Саме завдяки Володимиру Барану, відділ етнології, немовби казкова птаха Фенікс, зумів повстати з попелу, з одного рядка в штатному розкладі й перетворитися на добре організований фаховий наукових підрозділ.

Так, приблизно з 1 вересня 2000 року розпочався і триває по цей день, третій етап наукової діяльності відділу етнології. Спочатку, майже всю осінь і початок зими йшов процес реформування, кадрового оновлення й відновлення наукового потенціалу відділу. Врешті-решт відділ почав функціонувати під керівництвом доктора історичних наук, професора, член-кореспондента НАН України Барана Володимира Даниловича у такому складі: Терпиловський Ростислав Всеволодович – провідний науковий співробітник, доктор історичних наук, Баран Ярослав Володимирович – старший науковий співробітник, кандидат історичних наук, Фігурний Юрій Степанович – науковий співробітник, кандидат історичних наук, Чирков Олег Адольфович – науковий співробітник¹.

Як зазначав В.Д. Баран у своїй статті, присвяченій відділу етнології у зв'язку з 10-річчям діяльності НДІУ МОН України, що створення відділу етнології було зумовлене потребами розвитку українознавства як наукової та навчальної дисципліни і необхідністю підготовки кадрів українознавців середньої й вищої кваліфікації – знавців давньої та середньовічної історії та культури українського народу, питомої клітини слов'янства в системі все людства. Основний науковий напрямок відділу – етногенез та етнічна історія українського народу на підставі широкого комплексу даних історії, археології, лінгвістики, антропології, географії, демографії та інших наук. Головна проблема наукових досліджень – це походження слов'ян та давня історія українського народу, його мови, матеріальна та духовна культура давніх слов'ян-предків українського народу, виникнення та історичне значення Київської держави Русі-України. Щодо визначальної мети досліджень то це, насамперед, створення науково обґрунтованої концепції етногенезу українців, висвітлення вузлових питань етнічної історії України, відтворення основних етапів формування та розвитку

¹ Довідник до 10-річчя діяльності Київського інституту українознавства. – К., 2001. – С. 89.

українського етносу, впровадження наукових розробок з питань етнології в систему національної освіти та в суспільну практику. Відділ спрямовує свої зусилля передусім на вивчення та наукове висвітлення проблем етногенезу і ранньої історії слов'янства, процесів державотворення, витоків українського козацтва, пошук історичних коренів українського народу, визначення місця давніх слов'ян – предків українців та українського народу у середньовічній Європі. Відділ, безпосередньо, бере участь в розробці наукової концепції українознавства, підготовці програм з українознавства для середніх та вищих навчальних закладів. Співробітниками відділу підготовлені наукові монографії та навчальні посібники. Зокрема, співробітники відділу взяли участь у підготовці фундаментальних праць «Українці», «Етнос та етнічна історія населення Українських Карпат», «Історія української культури».

Так, В.Д. Бараном було підготовлене до друку монографічне дослідження «Походження українського народу (історико-археологічних пошук)». Разом з тим працівники відділу займалися підготовкою та перепідготовкою кадрів українознавців, проводили фахові археологічні, історичні, етнографічні та демографічні дослідження, спрямовані на дослідження етногенезу українського народу. Так, наукові працівники відділу щорічно проводять археологічні експедиції по дослідженню пам'яток, що належали давньому населенню України, зокрема давнім слов'янам – предкам українського народу. Так, останнє десятиліття II тисячоліття (90-ті роки XX ст.) В.Д. Баран очолював археологічну експедицію по дослідженню давнього Галича, на основі матеріалів, здобутих експедицією, було реконструйовано та музеїфіковано літописну «Галичину могилу», саме тут виявлено поховання засновника Галича княжої доби. Терпиловський Р.В. брав участь в розкопках археологічних пам'яток Чернігівщини. Також треба наголосити, що керівник відділу етнології Баран В. Д. є відомим фахівцем у галузі слов'янської археології, він активно розробляє концепцію етногенезу слов'ян – українців, висвітлює питання давньої історії України. Терпиловський Р.В. є фахівцем у галузі слов'янської археології, його наукові інтереси зосереджені на проблемах формування слов'янського етносу. Баран Я.В. спеціалізується на вивченні соціальної структури слов'янського суспільства. Фігурний Ю.С. спеціалізується у вивченні військового мистецтва України – Русі та козацтва. Чирков О.А. спеціалізується в галузі етнічної демографії та етнічної географії України.¹

Отже, неупереджено проаналізувавши дослідження відділом етнології в 1992-2000 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів ми прийшли до таких висновків: 1) за цей короткий час, він пройшов шлях від структурної одиниці в рамках великого підрозділу (відділення фольклору, етнології та національної культури) до самостійного відділу, який став одним із провідних в Інституті; 2) у відділі етнології сформувалася колектив однодумців-професіоналів, які своєю наснаженою інтелектуальною працею сприяли формуванню і становленню українознавства як інтегративної науки, навчальної дисципліни і державницької ідеології, так і розбудови Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка; 3) під керівництвом, спочатку Сергія Петровича Сегеди, а потім Володимира Даниловича Барана співробітники відділу розпочали відроджувати, репресовану за доби комуно-тоталітарної доби, українську етнологію, особливо ми хочемо відзначити низку наукових і навчально-методичних праць Леоніда Львовича Заїзняка, який не тільки став одним з перших піонерів-першопроходців на цій неозорій і неораній ниві, але доклав і чимало зусиль для розвитку вітчизняної етнологічної науки; 4) під час реорганізації Інституту в НДІУ МОН України, відділ

¹ Довідник до 10-річчя діяльності Київського інституту українознавства. – К., 2001. – С. 89 – 91.

хоча й втратив більшу половину своїх співробітників (майже всіх, за винятком В.Д. Барана, якщо бути об'єктивним і чесним перед читачами), проте, зберіг свого керівника – Володимира Даниловича, який через деякий час «з нуля» зумів створити новий колектив однодумців, щоби продовжити справу попередників.

Розділ 6. Вивчення відділом етнології в 2001 – 2003 рр. етногенезу українського народу та вітчизняних етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів.

В 2001–2003 рр. відділ етнології працював над плановою інститутською науково - дослідною роботою «Дослідження етнічної історії українського народу та науково – методичне забезпечення вивчення її в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах України». Визначальним об'єктом дослідження відділу етнології був український народ. Предметно наукові дослідження відділу були зосереджені на таких центральних питаннях: 1) походження українського народу; 2) етнічної історії українського народу; 3) сучасного та можливого майбутнього етнічного розвитку українського народу. Головною метою науково – дослідної роботи відділу етнології за цей період було наступне: По-перше – Поглиблення наукових знань про формування та етнічний розвиток українського народу; По-друге – поліпшення науково – методичного забезпечення вивчення етнічної історії українців у середній та вищій школі. Співробітники відділу працювали з широким колом найрізноманітніших джерел: археологічними, історичними (літописними) статистичними, соціолінгвістичними, етнографічними тощо. Вченими – українознавцями було опрацьовано десятки наукових праць, що безпосередньо стосуються формування й розвитку українського етносу. Вони також застосовували різноманітні методи наукових досліджень, в залежності від потреби конкретних фахових розвідок.¹

Тепер ми маємо намір прискіпливо обмірковувати науковий доробок співробітників відділу за ці 3 роки. Так, протягом 2001 р. тривало дослідження етнологічної проблематики по усім темам науково – дослідної роботи, продовжувалося цілісне фахове осягнення специфіки зародження та формування українського етносу, особливостей етногенезу українців тощо. Працівники відділу етнології в 2001 р. виконували науково – дослідну та навчально – методичну роботу за двома загальноінститутськими темами та трьома темами відділу. Зокрема, за темою «Джерела та історіографія українознавства», вчені – українознавці доповнювали і готували до друку науковий бібліографічний довідник «Українознавство» у 2-х томах, 4-х частинах. В.Д. Баран протягом 2001 року очолював роботу археологічної експедиції по дослідженню давнього Галича (городище в селі Крилос в Івано-Франківській області).

У червні–вересні 2001 р. тривали розкопки великої дерев'яної будівлі з підвалами XII – XIII ст., її розташування поруч з кафедральним Успенським собором, потужний білим каменем двір, який прилягає до неї, а також деякі інші ознаки дозволяють зробити припущення, що це палац галицьких князів, побудований ще Ярославом Осмомислом, Р. В. Терпиловський досліджував етнічний розвиток слов'ян та їх взаємозв'язки з сусідніми етнічними спільнотами за археологічними матеріалами. Також він у червні – серпні 2001 р. брав участь в археологічній експедиції, зокрема в розкопках залишків Лядських воріт стародавнього Києва, пов'язаних з капітальною реконструкцією Майдану Незалежності. Баран Я.В. займався вивченням етнокультурних і соціальних

¹ Звіт про науково – дослідну роботу відділу етнології за 2001 р. – Комп'ютерний набір. – С. 3// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

процесів у слов'янському суспільстві. Наукові дослідження Фігурного Ю.С. були сконцентровані на проблемах культури українського козацтва та національного військового мистецтва, зокрема ним була зібрана бібліографія за темою «Історія та культура українського козацтва» (270 позицій) також він взяв участь у фольклорно – етнографічній експедиції, що вивчала терени Полісся в межах 30-ти кілометрової зони відчуження (грудень 2001 р.). Чирков О.А. досліджував розвиток етнічної структури населення України (в сучасних межах), працював над поліпшенням науково-методичного забезпечення вивчення етнічної історії українського народу в закладах освіти. Результати наукових досліджень відділу етнології використовувалися у навчальному процесі в середній та вищій школі.¹

В 2002 році відділ етнології продовжував активно досліджувати етнічну історію українського народу та забезпечувати її науково – методичне вивчення в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах України. Важливість науково – дослідної роботи відділу полягала у концептуальному формуванні цілісної історичної, етнічної та національної свідомості громадян України, а також у розширенні джерельної бази українознавства та у подоланні негативних масових стереотипів щодо українців. Співробітники відділу виконували науково-дослідну та навчально-методичну роботу за 2 загальноінститутськими темами та 3 відділовими темами. Так, за інститутською темою «Джерела та історіографія українознавства». Фігурний Ю. С. і Чирков О. А. взяли діяльну участь у підготовці та друкуванні наукового бібліографічного довідника «Українознавство» том I частина 1. Загальна українознавча бібліографія. – Бровари: Українська ідея, 2002. – 424 с». Зокрема, ними був підготовлений Розділ 2 Універсалії, довідники, покажчики. (с. 49–158). А саме, Фігурний Ю. С. злагодив § 1 Українська державна бібліографія (с. 49–50); § 2 Енциклопедії, енциклопедичні словники (с. 50–55); § 3 Словники, біографічні довідники, путівники, адресні книги, адрес – календарі (с. 55–60); § 4 Щорічники, альманахи та календарі довідникового характеру (с. 60–63); § 6 Персональні бібліографічні покажчики (с. 136–158), а Чирков О. А. – § 5 Бібліографічні довідники та покажчики, тематична бібліографія (с. 63–136). Укладачами було використано бібліографічні напрацювання з різних галузей українознавства книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Державної історичної бібліотеки України, наукової бібліотеки НДІУ МОН України, зарубіжних українознавчих центрів. Треба наголосити, що науковий бібліографічний довідник «Українознавство» створено з урахуванням потреб системного цілісного пізнання і самопізнання українського народу, становлення українознавства, як науки і навчальної дисципліни. У ньому вперше системно подається основний масив наукових українознавчих праць, документів, матеріалів, довідників, покажчиків, посібників, які за творчим задумом укладачів, мають активно та цілеспрямовано посприяти вирішенню вищезазначених завдань. Ми твердо переконані в тому, що це важливе і цінне бібліографічне видання допоможе усвідомити місце і роль українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та у часі в поступальному розвитку українського народу, й сприятиме ефективному розвитку науки про нього.²

За інститутською темою «Українознавство» в системі освіти, науки, культури, державотворення співробітниками відділу було написано ряд статей до термінологічного довідника «Українознавство», а саме до розділів « Етнологія» і

¹ Звіт про науково – дослідну роботу відділу етнології за 2001 р. – Комп'ютерний набір. – С. 1 - 8// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

² Українознавство. Науковий бібліографічний довідник: У 2 – томах, 4 – частинах. Том1, Частина 1 загальна українознавча бібліографія. Укладачі: Кононенко. П. П., Токар Л. К. За участю: С. І. Губського, Л. Л. Мазуки, О. М. Скларової, Ю. С. Фігурного, О. А. Чиркова. – Бровари: Українська ідея, 2002. – С. 423, 2.

«Державотворчі процеси в Україні». Баран В. Д. і Терпиловський Р. В. працювали за темою «Проблема походження українського народу (етнокультурні та соціальні процеси на території України у I тис. н. е.)». Так, Володимир Баран керував археологічною експедицією по дослідженню давнього Галича, а Ростислав Терпиловський очолював Лівобережну комплексну археологічну експедицію, що здійснювала рятувальні роботи на пам'ятках різних епох на території Київської, Чернігівської та Сумської областей. Фігурний Ю. С. продовжував опрацьовувати тему «Культура українського козацтва в контексті українознавства, зокрема він розпочав роботу над написанням монографії про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі, також він взяв участь у археологічній експедиції НАУКМА, яка досліджувала городище Пісочний Рів на Сіверщині (серпень 2002 р.), нею керував Л. Л. Залізняк. Чирков О. А. працював над темою «Розвиток етнічної структури населення України в XX ст.» Лаборант Куявець Ярослава Григорівна успішно виконувала свої штатні обов'язки, допомагаючи співробітникам в комп'ютерному наборі їх статей.¹

В 2002 році побачила світ монографія Барана В. Д. і Барана Я. В. «Походження українського народу» (406 с.). Ця праця присвячена складній проблемі походження українського та інших східнослов'янських народів. На основі аналізу археологічних матеріалів та використання писемних, лінгвістичних та інших джерел в ній розкриваються процеси становлення слов'янських народів. Особливу увагу в науковому виданні приділено розвитку етнокультурних та соціальних процесів у період Києво – Руської держави, подається критика концепції «давньоруської народності». Так автори наголошують: « Важливе місце у вивченні історії українського народу займають проблеми його витоків. Їх сьогодення актуальність зумовлена особливістю політичної долі України. Як відомо, в історичній літературі, зокрема російській, можна знайти безліч прикладів, коли східнослов'янські народи характеризуються як єдина етномовна цілісність, а Київська держава як «колиска» давньоруської народності. Провідні російські історики М. Погодін, С. Соловйов, В. Ключевський та інші розглядають історію східних слов'ян і Київської Русі як історію Росії. За м. Погодіним і О. Соболевським, українське Подніпров'я споконвіків було заселене предками росіян, яких прогнали монголо–татари. Лише в XIV ст.. їхнє місце зайняли українці з Галичини і Волині. Для Ключевського дулібівський союз племен на Західному Бузі, Волині і Прикарпатті – це початки «нашої» (російської) державності. Не менш тенденційні і новітні праці «Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья» (Москва, 1982) всім південним та західним слов'янським народам присвячені окремі розділи. Лише три східнослов'янські народи ввійшли в один розділ під назвою «Формирование этнического самосознания древнерусской народности». І вже зовсім недавно, у 1999 р. вийшла монографія В. Седова «Древнерусская народность», де за допомогою археологічних матеріалів робиться спроба поновити згадану концепцію М. Погодіна»².

Також, В.Д. Баран і Я.В. Баран стверджують: «У запропонованій нами праці на новій методологічній основі розкриваються процеси історичного розвитку слов'ян на території Східної Європи і України зокрема. Лінгвістичні, історичні і, зокрема, археологічні матеріали переконують нас в тому, що слов'яни ніколи не були єдиною етнічною спільністю, вони, як і народи іранського,

¹ Звіт про науково – дослідну роботу відділу етнології за 2002 р. – Комп'ютерний набір. – С. 1 - 8// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

² Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. – К.: ІМФЕ ім. МТ Рильського, 2002. – С. 2-6.

фракійського, іллірійського, германського, романського кореня виступали як окремі етномовні групи, об'єднані в племена і племінні союзи, що були етносоціальними одиницями. Київська Русь виникла як державне об'єднання багатьох різних слов'янських і неслов'янських племен на чолі з князями норманської династії Рюриковичів. Як і імперія Карла Великого та інші їй подібні Київська Русь вже з дня свого зародження вражена бацилою розпаду. Київські князі створили державу імперського типу, але не створили і не намагалися створити єдиної давньоруської народності. Її вигадали історики»¹.

У своїй фундаментальній, академічній праці автори фахово проаналізували етнокультурні процеси в період Києво-руської держави та прийшли до таких висновків: «За Володимира Святославина та Ярослава Мудрого Київська Русь досягає рівня територіально-політичного і правового організму з ознаками федералізму. У літературі цю державно-політичну ситуацію не рідко трактують як етнічну єдність, що веде до утворення давньоруської народності. Однак, це тільки підміна понять, що не відбиває об'єктивних реалій. Менше, ніж за сто років на величезних просторах від Вісли до Волги і від Чорного та Балтійського моря при наявності непрохідних природних бар'єрів і браку комунікацій при існуванні різних торговельно-економічних орієнтацій південної і північної частини Русі, місцеві етномовні і культурні відмінності різних східно-слов'янських племінних груп не були знівельовані. Вони залишилися і, мабуть, найбільше спричинили занепад Київської Русі. Розпад Київської Держави почався вже після смерті Ярослава Мудрого. Новоутворені князівства незважаючи на династичні зв'язки, в між удільних війнах відстоюють свої вотчини. Вони поступово групуються навколо певних культурно-економічних центрів (Полоцьк на Двині, Володимир-на-Клязьмі, Київ та Галич у Дніпрово-Дністровському межиріччі), що у географічного відношенні накладаються на колишні племінні землі. Тут найбільше збереглися свої етномовні та етнокультурні традиції, витоки яких сягають раннього середньовіччя. Вони і стають рушійними силами тих процесів, що лежать в основі утворення трьох східнослов'янських народів – білоруського, російського та українського. Їх витоки сягають доби великого переселення народів»².

Протягом 2003 р. співробітники відділу цілеспрямовано вивчали етнічну історію українського народу та забезпечували її наукове-методичне опанування в середній та вищій школі. Окрім вирішення засадничих теоретико-методологічних питань, вчені-українознавці продовжували вирішувати і нагальні практичні проблеми згідно їх наукової тематики. Так, В.Д. Баран продовжував керувати розкопками середньовічного городища біля с. Крилос Івано-Франківської області; Ростислав Терпиловський очолював Лівобережну археологічну експедицію, що здійснювали рятувальні роботи на пам'ятках різних епох на території Чернігівської та Сумської областей (липень-листопад), Юрко Фігурний спочатку брав участь з 17 липня по 1 серпня 2003 у науковій археологічній експедиції Національного Університету «Києво-Могилянська Академія» під керівництвом д.і.н. професора Л.Л. Залізняка, яка досліджувала мезолітичну стоянку Добрянка (7 тис. до н.е., Кукрекська культура) Тальнівського району Черкаської області, а потім – з 6 по 26 серпня того ж року в науковій археологічній експедиції Інституту археології НАН України під керівництвом к.і.н. Ю.В. Болтрика, яка розкопала курган «Бузок» на 265 км шосе Київ-Одеса (IV-III тис. до н.е., енеоліт, ямна культура) на Кіровоградщині, ці дослідження були безпосередньо пов'язані з будівництвом атобану Київ-Одеса. Також Фігурний Ю.С. і Чирков О.А. зробили фахове наукове наукове редагування колективної три-томної праці «Броварська минувщина». А саме: Книга 1. Праотча сторона у межиріччі Десни і Трубежа:

¹ Там само. – С. 6.

² Там само. – С. 379-380.

Нариси з історії Броварського краю від стародавніх часів і до ХХ ст. – Бровари: Водограй, 2003. – 272 с.; Книга 2. Літописна скарбниця: нариси історії Броварського краю (радянський період та доба незалежності України). – Бровари: Водограй, 2003. – 640 с.; Книга 3. Історія поселень Броварського краю: від стародавніх часів до сьогодення. – Бровари: Водограй, 2003. – 640 с.¹

Серед чисельних наукових праць, які були написані, підготовлені до друку та опубліковані співробітниками відділу етнології в 2003 р., ми хочемо розповісти про монографію Юрія Степановича Фігурного «Історичні витоки українського лицарства. Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі» (обсягом 308 сторінок). Хоча ця книга була надрукована у київському видавництві: Видавничий дім «Стилос» і з'явилася на полицях книжкових крамниць і розкладок вже у січні 2004 р., проте автор завершив її остаточне редагування і підготовку до видання ще в першій половині 2003 р. Вона знайомить читачів з історичними витоками українського лицарства – козацтва. Автор професійно досліджує проблему зародження і розвитку козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі. У книзі розглядаються стародавні елементи козацького культурного комплексу, які пов'язують його з мілітарною культурною традицією багатьох індоєвропейських народів. Окремі нариси присвячені вишколу молодих воїнів-звірів, культам коня та меч-шаблі, кобзарям, символіці червоного кольору, особливому ставленню воїна до жінки, а також побратимству, лицарському кодексу, впливові козацької культури на українське державотворення і правотворення. Фігурний Ю.С. вважає: «Українське козацтво – складне і багатогранне явище, яке відіграло важливу роль у долі України та її народу. Саме завдяки козацтву в середині XVIII ст. була створена українська держава – Гетьманщина, яка продовжила державотворчу традицію українського народу у пізньому середньовіччі. Завдяки козацтву і його впливові на українську культуру протягом бездержавного колоніального XIX ст., в ментальності українців жило прагнення до волі і свободи, а козак був уособленням українського ідеалу чоловіка-воїна. Безсмертний козацький дух і сприяв становленню української державності в ХХ ст.»².

Також Юрій Фігурний наголошує: «У незалежній Україні зрозумілий інтерес до такого яскравого феномена її історії, як козацтва разом з тим поза увагою дослідників залишається проблема генези козацької культури, зокрема тих її архаїчних елементів, які є спільними для військової культурної традиції багатьох індоєвропейських народів. Без детального дослідження цих архаїчних елементів козацької культури на широкому тлі загальноіндоєвропейського культурного – історичного процесу важко зрозуміти витоки й сам феномен козацтва, що відіграв значну роль не тільки у формуванні пізньосередньовічної української держави, а й у становленні матеріальної та духовної культури самого українського етносу.»³

Проведений автором науковий аналіз, дає йому право стверджувати: «У XVII – XVIII ст.. українське козацтво не лише виступало як національні збройні сили, а й було головним фундатором української держави. Досліджуючи його, ми не тільки збагачуємо наші історичні знання, але й певною мірою зміцнюємо науковий фундамент сучасного процесу державотворення. Народ, який має важку, але гідну власну історію, пам'ятає про своє минуле. Заслуговує на

¹ Звіт про роботу НДІУ «Відділ етнології за 2003 рік – комп'ютерний набір – С. 1-11 // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

² Фігурний Ю.С. Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – С. 2-3.

³ Фігурний Ю. С. Історичні витоки... - С. 3.

достойне майбутнє. Адже основою як етнічної, так і національної самосвідомості є, як відомо, історична пам'ять, колективні уявлення про спільний шлях, що його пройшли разом члени того чи іншого етносу... Героїчні козацькі традиції минулого повинні допомогти у будівництві сучасної національно – демократичної правової країни. Її ідеологією повинна стати українська національна ідея, а саме поєднання інтересів держави, народу і особистості. Це триєдине завдання важке, але його треба виконати, інакше нам знову загрожуватиме втрата незалежності і статус колонії. У цьому аспекті є важливою проблема пошуку Україною свого місця у системі світових цивілізацій. Тут виникає дискусійне питання, чи нам треба сліпо копіювати Захід (євро-американські цінності), чи, можливо, не мучитися і обирати Схід (російсько-єсендівський напрямок)? А чи не краще нам знайти свій так званий «третій шлях», але не в розумінні чогось такого виняткового і незбагненого-месіанського. Ні! Нам, українцям, треба залучити найкращі досягнення, найпередовіші технології і Заходу, і Сходу, і друзів, і ворогів. Опіраючись на них, створити економічну розвинену самобутню, міцну і висококультурну державу – Україну XXI ст...»¹

Також ми хочемо зауважити, що ця монографія була підготовлена і написана в рамках програми «Українознавство в системі освіти, науки і культури», яка виконувалася в Науково-дослідному інституті українознавства Міністерства Освіти і Науки України відповідно до напрямку роботи відділу етнології.

В кінці грудня 2003 року в керівництві відділу етнології відбулися суттєві зміни, так в силу низки об'єктивних і суб'єктивних причин пішов за власним бажанням з посади завідувача відділом Володимир Данилович Баран, а на його місце з 2 січня 2004 року наказом директора НДІУ МОН України професора Петра Петровича Кононенка був призначений новий керівник кандидат історичних наук Юрій Степанович Фігурний. Ми хочемо ще раз відзначити, ту надзвичайну важливу роль яку зіграв, і продовжує відігравати в науковому житті відділу етнології яскрава особистість мудрої людини, розумного вченого, досвідченого керівника-адміністратора, виваженого колеги – Володимира Барана. Ми твердо переконані, що саме завдяки його визначним здібностям організатора відділ завжди перебував на чільних позиціях як в Інституті українознавства зокрема, так і у вітчизняній науці взагалі.

Отже, фахово охарактеризувавши вивчення відділом етнології в 2001-2003 рр. етногенезу українського народу та вітчизняних етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів, ми прийшли до таких наукових висновків: 1) за ці три роки відбулася стабілізація як наукового складу співробітників підрозділу, так і розширення проблематики дослідницької роботи; 2) важка реорганізація і нелегке становлення НДІУ МОН України не стали на заваді поступовому відновленню наукового потенціалу відділу та його представників; 3) публікація в 2002 р. важливої монографії В.Д. Барана і Я.В. Барана «Походження українського народу» (406 с.), вкотре засвідчила, що вчені-українознавці, співробітники відділу етнології у своїй праці не тільки сприяють поглибленню наукових знань про походження і зародження та етнічний розвиток українського народу, а й активно сприяють поліпшенню науково-методичного забезпечення вивчення етногенезу українців у середній та вищій школі; 4) співробітники відділу свої теоретичні напрацювання успішно поєднували з практичними методами (пошукові археологічні експедиції).

¹ Там само. – С. 4, 259.

Розділ 7. Дослідження відділом української етнології в 2004–2006 рр. етногенезу українців та українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів

З 1 січня 2004 р. по 31 грудня 2006 р. відділ української етнології разом з відділом порівняльних досліджень виконував державну бюджетну тему «Дослідження етнічної історії українського народу та науково–методичне забезпечення вивчення її середній та вищій школі». Керівником цієї науково–дослідної роботи був призначений Фігурний Ю. С. Головним об'єктом дослідження відділу етнології є український етнос. Визначальним предметом дослідження – походження українського народу та його етнічна історія. Основним теоретико–методологічним питанням–з'ясування об'єктивних закономірностей етнічної історії українського народу та науково–методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Найважливішим результатом науково – дослідної роботи повинна стати українознавча концепція етнічної історії науково–дослідної роботи та науково–методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Провідною метою науково–дослідної роботи відділу є професійне вивчення походження українців та їхньої багатовікової етнічної історії, фахове обґрунтування і забезпечення опанування в середній та вищій школі етногенезу українського народу та його етнічної історії. Суспільна значущість результатів роботи відділу етнології буде полягати у наступному – етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям консолідуючим чинником Української держави й української нації, вагомим елементом збереження тотожності та самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття, а вивчення етнічної історії українців, враховуючи значні здобутки і досягнення українознавства, допомагає нам здійснювати вагомий вплив на процес національного державотворення і формування в українському соціумі міцних засад громадянського суспільства. Саме тому успішне виконання даної науково–дослідної роботи допоможе вченим–українознавцям створити нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, напрацювання й розробки, підручники й посібники з етнологічних питань українознавства, розрахованих як на стаціонарне навчання, так і на дистанційне навчання в Україні та за її межами . Також важливе науково – практичне значення одержаних результатів даної науково – дослідної роботи буде полягати у тому, що отримані наукові підсумки і вироблені історико – методологічні підходи можуть бути використані та застосовані у різних сферах буття українського суспільства, зокрема у державному управлінні, в науці, в освіті та вихованні, в культурі. Залишається разом з тим, актуальним завданням створення в Україні потужної науково – технічної бази даних з етнічної історії українського народу, а саме :укладання профільних бібліографічних довідників, термінологічних словників, каталогів, картотек, відео, кіно, та фототек, комп'ютерних програм тощо.¹

Щодо переліку основних завдань які постали перед співробітниками відділу в процесі виконання держбюджетної теми то, це насамперед, нагальна потреба вирішення таких засадничих і концептуальних настанов: 1) здійснити професійний аналіз сучасної науково – дослідної та навчально – методологічної літератури за досліджувальною тематикою; 2) створити цілісну джерельну та історіографічну базу з досліджувальної проблеми; 3) фахово обґрунтовувати методологію та методику проведення даної науково – дослідної роботи; 4) розробити понятійно – термінологічний інструментарій з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства; 5)розкрити важливе значення, етнічної історії українського народу як вагомого чинника суспільного життя в

¹ Звіт відділу української етнології НДІУ про роботу в 2004 р. – комп'ютерний набір. – С.1 – 11// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

Україні; 6) визначити і проаналізувати українську етнічну історію: стан проблеми та перспективи її розвитку; 7) окреслити місце і важливу роль українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство в цивілізаційному часопросторі та у контексті дослідження етнічної історії українського народу; 8) охарактеризувати етнічну історію українців як цінну складову в концептуальній системі українознавства та яскравий феномен у загально-індоевропейському етногенезі; 9) зробити аналіз і синтез загальних закономірностей та особливостей етнічної історії українського народу на кожному історичному етапі й зокрема, в найбільш персону-поворотні, екзистанційно-наснажені миті його існування; 10) висвітлити значення української етнічної історії як відповідального чинника консолідації та розвитку національного соціуму та громадянського суспільства; 11) визначити роль і місце дослідження етнічної історії українців в системі українознавства вищої та середньої школи України та забезпечити її науково-методичне вивчення у вітчизняних закладах освіти; 12) сформувати й окреслити вплив глобалізаційних проблем на сучасні етнонацієдержавотворчі процеси в Україні та в українознавстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. Також, керівником держбюджетної теми були визначені основні робочі гіпотези науково – дослідної роботи. По – перше, етнічна історія українців є вагомим чинником згуртування та подальшого розвитку українського соціуму; По – друге, етнічна історія українського народу є однією з важливих складових українознавства як інтегральної науки та головної вітчизняної навчальної дисципліни; По – третє, етнічна історія українців є головним підґрунтям інтегративного українознавства у вищій та середній школі України; По – четверте, етнічна історія українців у комплексній системі українознавства є вирішальним чинником становлення і розвитку української політичної нації та вагомим елементом збереження національної ідентичної тотожності й самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття; По – п'яте, українознавство, як цілісну і комплексну систему інтегративних наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі й у часі, також треба вивчати і пропагувати в контексті дослідження етнічної історії українського народу.¹

Отже, протягом 2004 року співробітники відділу розпочали невтомну науково – дослідну роботу, щодо успішного вирішення поставлених перед собою професійних завдань. А саме, Баран В. Д., і Терпиловський Р. В. досліджували тему «Походження і етнічна історія українського народу», Чирков О. А. вивчав тему «Розвиток етнічної культури населення України в ХХ ст.»; Фігурний Ю. С. розробляв тему «Етнічна і політична історія українського народу», а лаборантка Куявець Я. Г. виконувала свої обов'язки. Також, співробітники відділу, окрім теоретико – методологічних розробок активно займалися і практичною діяльністю. Зокрема, Терпиловський Р. В в травні – серпні 2004 року очолював Лівобережну археологічну експедицію, що здійснювала рятувальні роботи на пам'ятках рідних епох на території Чернігівської та Сумської обл.; Баран В. Д. влітку того ж року узяв участь як консультант в археологічних, дослідженнях галицького городища в селі Крилос Івано – Франківської області; Фігурний Ю. С. брав участь в археологічній експедиції НАУКМА, яка під керівництвом професора Залізняка Л. Л. з 17 липня по 6 серпня 2004 р. досліджувала стоянки епохи кам'яної доби біля села Добрянки Тальнівського району Черкаської області. Найважливіші підсумки науково – дослідної роботи відділу української етнології

¹ Анотований звіт відділу української етнології та порівняльних досліджень про виконання держбюджетної теми «Дослідження етнічної історії українського народу та науково – методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі» за 2004 рік. – Комп'ютерний набір. С. 1 – 3// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України.

були узагальнені в опублікованих і підготовлених до друку статтях, наукових виданнях, а також висвітленні у виступах і доповідях співробітників відділу на міжнародних і всеукраїнських конференціях.¹

Зокрема, ми хочемо акцентувати увагу на монографії «Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького» (245 с.), яка побачила світ у 2004 році. У ній розкривалися основні грані та виміри наукової творчості Степана Рудницького, а його концептуальні ідеї фахово застосовувалися до аналізу розвитку культури, геополітичного положення, національної цілісності України. Так, у розділі III цієї монографії – «Простір України в геополітичних вимірах» була надрукована стаття Олега Чиркова «Втрачені землі (порівняння «національної території України», визначеної Степаном Рудницьким на початку 1920-х років, з сучасною державною та етнічною українською територією, а у розділі IV «Український простір нації-усвідомлення та державотворення» - стаття Юрія Фігурного «Проблеми українського державотворення в працях Степана Рудницького». Важливість наукового вивчення творчої спадщини видатного вченого полягає в тому, що його особливу увагу привертала проблема освоєння українських автохтонних земель, які з часом стали усвідомлюватися українцями як «своя земля», саме на прикладі України Степан Рудницький розкрив, яким способом на природно – географічній основі у ході етнічної консолідації визріває ідея «своїх земель» як етнічної залюдненої та культурно трансформованої, котра стає природно – соціальною цілісною, що має виразні географічні кордони.²

У 2005 році співробітники відділу, а саме Фігурний Ю. С., Баран В. Д., Ятченко В. Ф., Чирков О. А., Лебедєва О. В., Шостак М. В., Мосійчук (дівоче прізвище Куявець) Я. Г. продовжували успішно досліджувати етнічну історію українського народу та забезпечувати її науково – методичне вивчення в середній та вищій школі. Так, доктор історичних наук, професор, член – кореспондент НАН України провідний науковий співробітник Володимир Данилович Баран розробляв у своїх працях тему: «Походження українського народу і розвиток його етнічної історії». Зокрема ним у співавторстві з Ярославом Володимировичем Бараном в 2005 році була надрукована монографія «Історичні витоки українського народу» (208 с.) У книжці висвітлюються складні проблеми слов'янського етногенезу і походження українського та інших східнослов'янських народів. Особливу увагу приділено розвитку етнокультурних і соціальних процесів, Великому розселенню слов'ян, що привели до зародження в ранньому середньовіччі всіх слов'янських народів. Важливе місце в ній займають питання утворення Києво-Руської держави і критика концепції «давньоруської народності». У своїй монографії автори пишуть: «У минулому столітті, зокрема після Другої світової війни, відбулися значні зрушення в археологічних дослідженнях слов'янських пам'яток, які поновили та потроїли джерелознавчу базу. Вдалося закрити хронологічні лакуни, що істотно ускладнювало порівняльне вивчення археологічних культур I тис. н.е. на території лісостепової України. Це, у свою чергу, дало змогу побудувати типологічно-хронологічні колонки безперервного етнокультурного розвитку давнього населення України. Застосування природничо-математичних методів у вивченні матеріальної культури значно посилює її інформативні можливості, розширило межі археологічного пошуку. Усе це відкрило нові можливості

¹ Звіт відділу української етнології НДІУ про роботу в 2004 р. – комп'ютерний набір. – С.1 – 11// Архів відділу української етнології НДІУ МОН України

² Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. – К.: Українська видавнича Спілка, 2003. – С. 2 – 7.

історичних реконструкцій етнокультурного та соціально-економічного розвитку давнього населення України, у тому числі предків українського народу»¹.

Також вони наголошують: «Етноісторичний процес будь-якого народу, зокрема слов'янського, конкретно українського, не можна звести до простого біологічного відтворення поколінь одного етносу. Уже від самого початку свого зародження українці були частиною слов'янства, як їхні предки – частиною індоєвропейського світу. Їхній розвиток відбувся у безпосередніх контактах і взаємовпливах із сусідніми, такими ж етноісторичними, спільнотами. Поряд з процесами диференціації, виділення та самоусвідомлення окремих етнічних груп і народів мали місце процеси інтеграції, коли в результаті змішування різних племінних груп утворювались нові народи. Ця закономірність притаманна насамперед тим слов'янським утворенням, які в процесі розселення осідали на чужих територіях і змішувались із субстратним населенням»².

Саме тому, автори стверджують: «Усі ці процеси суворо регламентовані, прив'язані до певних природних та географічних зон і визначені часово. Тобто зародження слов'янських народів відбувалося у рамках певних географічних регіонів, певного етносоціального та етнографічного середовища і на певному історичному етапі. Етноісторична схема, розроблена лінгвістами, істориками-медієвістами, археологами, зведена до декількох ієрархічно-історичних етапів: індоєвропейці, або староевропейці, германо-балто-слов'яни, праслов'яни, слов'яни, слов'янські народи. Кожна з цих етноісторичних категорій повинна була пройти тривалий історичний шлях від зародження та розвитку до утворення нових етносоціальних спільнот, які б усвідомили свою етнокультурну окремішність. Зрозуміло, що це зайняло століття та тисячоліття. При цьому формування кожного європейського етносу відбувалося в конкретних історичних умовах, які в різних регіонах Європи мали свої особливості, залежно від географічного положення та природного середовища. Наприклад, найбільш сприятливою для етнонаціонального та культурного розвитку в Європі була Середземноморська зона. Там з'являються перші європейські народи, перші європейські цивілізації. Звідси впливає, що ми не можемо довільно встановити час виникнення слов'янських народів, наприклад з палеоліту чи енеоліту. Вони, у тому числі й український народ, не могли утворитись раніше, поки їхні предки не пройшли визначені історичні події свого розвитку»³.

Таким чином, автори доводять, що процеси розселення слов'янських племен з лісостепової сучасної України на південь у Подунав'я і на Балкани, а з Верхнього Подніпров'я – на північний схід у верхів'я Волги в ранньому середньовіччі характеризуються однаковими історичними закономірностями. Слов'яни як у Подунав'ї і на Балканах, так і на Дніні і на Волзі поглинали чужі субстрати, само змінювалися, творили свої окремі культури і мови. Так, фактично формувалися нові етнічні групи, а слов'янські племена, що залишилися на своїй корінній території (пограниччя Лісу і Лісостепу України), утворили свою групу, що дала початок українському народові⁴.

Кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології Юрій Степанович Фігурний досліджував тему: «Етнічна історія українського народу та державотворчий процес». Окрім теоретичних з цієї тематики він брав участь в археологічній експедиції НАУКМА, яка під керівництвом доктора історичних наук, професора Леоніда Львовича Залізняка з 18 липня по 14 серпня 2005 р. у кількості 40 осіб вивчала стоянки доби каменю біля села Добрянки на Черкащині.

¹ Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005. – С. 2–3.

² Там само. – С. 3.

³ Там само. – С. 3–4.

⁴ Там само. – С. 190–194.

Доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Володимир Феодосійович Ятченко успішно працював над темою: «Давня історія духовної культури українського етносу». Зокрема, він досліджує основні етапи розвитку давньої історії та української духовної культури, а саме висвітлює проблеми формування світоглядних і морально-засадничих підвалин прадавнього вітчизняного етнічного культурного комплексу. Науковий співробітник Олег Адольфович Чирков продовжував досліджувати тему: «Розвиток етнічної структури населення України в XX ст.». Молодший науковий співробітник Ольга Владиславівна Лебедева розробляла тему: «Проблема походження українського народу в історіографії XIX-XX століть», це є проблематикою її майбутньої кандидатської дисертації. Аспірантка відділу Маргарита Василівна Шостак досліджувала тему «Утворення Києво-Руської держави в українській історіографії XX ст.», це є тематика її кандидатської дисертації. Лаборант Ярослава Григорівна Мосійчук в 2005 р. друкувала статті співробітників відділу української етнології і допомагала в організаційному забезпеченні держбюджетної теми. В 2005 р. відділ української етнології та його співробітники мали робочі зв'язки з такими українознавчими центрами: Інститутом археології НАН України; Інститутом мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М.Т. Рильського НАН України; Інститутом сходознавства ім. А. Кримського НАН України; Національним університетом «Києво-Могилянська Академія» – з магістерською програмою «Археологія та давня історія України»; Київським Національним університетом імені Тараса Шевченка (а саме: з Центром українознавства, з кафедрою археології та музеєзнавства історичного факультету, з кафедрою краєзнавства і туризму географічного факультету); Інститутом досліджень діаспори; Українською Всесвітньою Координаційною Радою; Міжнародною Асоціацією Україністів та Державним комітетом статистики України. Головні наукові результати роботи відділу упродовж 2005 р. відображено в публікаціях, доповідях та поданих до друку працях. Так, у цьому році вийшов друком науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна-етнос» (202 с.). Його укладали співробітники відділу української етнології Фігурний Ю.С. і Чирков О.А. У довіднику зібрано бібліографічний опис найрізноманітніших видань з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства (понад 6 тисяч публікацій), що відповідає потребі комплексного, системного пізнання і самопізнання українського етносу, сприяє становленню українознавства як цілісної навчальної дисципліни з етнологічною складовою на чільному місці. До довідника внесено книжкові видання, періодичні видання, статті зі збірників, періодичних видань, матеріали конференцій, брошури, автореферати та інші публікації з етнологічних проблем українознавства. В передмові упорядники зазначили, що науковий бібліографічний довідник не є вичерпним виданням, добір літератури було закінчено в листопаді 2005 р. Це видання є результатом виконання співробітниками відділу української етнології планової державної бюджетної теми «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі» (2004-2006 рр.), а саме створення джерельної та історіографічної бази з даної проблеми¹.

У 2006 році відділ української етнології вдало і результативно досліджував і вивчав етнічну історію українців та забезпечував її науково-методичне наповнення і засвоєння в середній та вищій школі. Зокрема, провідний науковий співробітник Баран В.Д. і молодший науковий співробітник Лебедева О.В. розробляли підтему «Походження українського народу» і початок

¹ Україна–Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем з українознавства / Укладачі: Фігурний Ю.С., Чирков О.А. – К., 2005. – С. 2, 4.

його етнічної історії; завідувач відділу Ю. Фігурний, молодші наукові співробітники Данилюк-Кульчицька О.П. і Шостак М.В. опрацьовували підтему «Етнічна історія українського народу та етнаціональний державотворчий процес», науковий співробітник Чирков О.А. досліджував підтему «Розвиток етнічної структури населення України в ХХ ст., провідний науковий співробітник Ятченко В.Ф. вивчав підтему «Давня історія духовної культури українського народу», а лаборант Мартинова В.А. добросовісно виконувала свої штатні обов'язки.

Так, співробітниками відділу української етнології в 2006 р. був підготовлений і тиражований науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна-Етнос» (224 с.) Ця праця розроблена з урахуванням комплексних потреб системного і цілісного пізнання і самопізнання українського етносу, формування європейської української політичної нації, становлення українознавства як навчальної дисципліни, системи інтегративних наукових знань та ідеології Української Самостійної Соборної Держави. У передмові авторів зазначено, що головною метою досліджень відділу української етнології є створення науково обґрунтованої концепції етногенезу українців, висвітлення найважливіших питань етнічної історії України, відтворення основних етапів формування та розвитку українського етносу, впровадження наукових досліджень з питань етнології в систему національної освіти та в систему національної освіти та в суспільно-політичну практику. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник, на превеликий жаль не охоплює всіх понять і термінів, що стосуються концентру «Україна-Етнос», тому як неможливо досягнути Всесвіт. У ньому вміщено головні етнологічні терміни та інші важливі поняття і дефініції (всього 251 визначень), що стосуються вивчення етнологічних проблем українознавства. Разом з тим, автори розуміють, що представлені в даній праці тлумачення певних понять і термінів не завжди є усталеними, а окремі з них навіть викликають бурхливі дискусії. Ми хочемо наголосити, що це, без сумніву, вагоме українознавче видання було підготовлене і тиражоване співробітниками відділу української етнології НДІУ МОН України на виконання державної бюджетної теми «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі (2004-2006 рр.)», а саме розроблення понятійно-термінологічного інструментарія з даної проблеми¹.

Також, співробітники відділу в цьому році підготували до друку і видали власними зусиллями збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна-Етнос» (240 с.) Це видання є результатом аналітичних підсумкових досліджень працівників відділу української етнології НДІУ МОН України з науково-дослідної роботи «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі (2004-2006 рр.)», а саме здійснення аналізу сучасних науково-дослідної та навчально-методичної літератури за досліджувальною тематикою; обґрунтування методології та методики проведення даної науково-дослідної роботи; розкриття значення етнічної історії українського народу як важливого чинника суспільно-політичного життя в Україні; означення й охарактеризування стану проблеми та перспективи розвитку професійного вивчення української етнічної історії, окреслення парадигмальної ролі українознавства в контексті дослідження етнічної історії українського народу; усвідомлення етнічної історії

¹ Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / НДІУ. Авт: Фігурний Ю.С. (керівник авт.кол.), Чирков О.А. (координатор), Баран В.Д., Баран Я.В., Данилюк-Кульчицька О.П., Лебедева О.В., Мартинова В.А., Терпиловський Р.В., Шостак М.В. Ятченко В.Ф. — К., 2006. — С. 2-5.

українців як важливої складової в інтегративній системі українознавства та яскравий феномен у загальноєвропейському етногенезі; часткове проведення аналізу і синтезу основних закономірностей та особливостей етнічної історії українського народу на кожному історичному етапі; висвітлення значення української етнічної історії як вагомого чинника консолідації та розвитку національного соціуму та громадянського суспільства; визначення ролі й місця дослідження етнічної історії українців у навчально-освітній системі українознавства вищої та середньої школи України та забезпечення її науково-методичного вивчення і наповнення у вітчизняних закладах освіти; формування основних категорій впливу глобалізаційних проблем на сучасні етнонаціодержавотворчі процеси в Україні та в українознавстві кінця XX – початку XXI ст.

Ми хочемо зазначити, що спочатку цю наукову працю планувалося видати у форматі колективної монографії. Проте, через низку об'єктивних і суб'єктивних причин, а саме через виробничий конфлікт і незнаходження консенсусу (спільної мови) поміж завідувачем відділу, кандидатом історичних наук Фігурним Ю.С. і провідним науковим співробітником, доктором історичних наук, професором, член-кореспондентом НАН України Бараном В.Д. це видання побачило світ як збірник наукових праць. Хоча на наше тверде переконання як за фаховим рівнем наукових матеріалів, опублікованих у цьому виданні та і за широтою (кількістю та якістю) охоплення етнічних та дотичних до них проблем українознавства ця аналітична праця могла би отримати статус колективної монографії, проте не склалося як гадалося, а жаль...

У своєму вступному слові керівник авторського колективу Ю. Фігурний зазначив: «Етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником Української Самостійної Соборної держави та української нації, вагомим чинником збереження тотожності й самодостатності українського народу в глобалізації них процесах третього тисячоліття. Вивчення етнічної історії українців, враховуючи здобутки і досягнення українознавства, як комплексної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство в просторі і часі, впливає на процес національного державотворення і формування української політичної нації та сучасного громадянського суспільства»¹.

Тепер ми хочемо дещо докладніше охарактеризувати зміст збірника наукових праць. Так, у розділі I аналізувалися теоретико-методологічні засади української етнології, зокрема, це стаття Юрія Фігурного «Український етнос як один із важливих центрів українознавства, і праця Ольги Лебедевої «Теоретичні основи проблеми етногенезу у монографії М.Брайчевського «Походження Русі». У розділі II досліджувалася передісторія українського етносу, в статтях Володимира Барана «Сучасний стан наукових досліджень з археології та давньої історії України», «Дослідження слов'янських поселень черняхівської культури в басейні Гнилої Липи», «Ранньосередньовічні слов'янські поселення біля села Рашкова на Середньому Дністрі і розвідках Юрка Фігурного «Археологічні дослідження в басейні річки Вись в українознавчому вимірі» й «Дослідження кукрекських стоянок біля села Добрянки на Черкащині в 2001, 2003-2006 рр. археолого-етнологічний аспект». У розділі III розглядалися важливі проблеми походження українського народу, зокрема в таких дослідженнях Володимира Барана як: «Проблема походження українського народу (археологічний пошук)», «Археологія та лінгвістика про етнокультурний розвиток давніх слов'ян», «Прабатьківщина слов'ян за писемними та археологічними

¹ Україна-Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / НДІУ. Авт.: Фігурний Ю.С. (керівник авт.кол.), Баран В.Д., Данилюк-Кульчицька О.П., Лебедева О.В., Чирков О.А., Шостак М.В., Ятченко В.Ф. – К., 2006. – С. 5.

джерелами (огляд основних версій)», «Найдавніші писемні звістки про слов'ян, «Походження слов'ян», «Велике розселення слов'ян і початки утворення слов'янських народів», «Племінні і державотворчі процеси на території України у VIII-X ст., «Етнічні процеси в період Київської держави». У розділі IV, присвяченому українській мові як одній з головних ознак українського етносу, були опубліковані так статті Ю.Фігурного: «Українська мова як важливий фактор етнічної самосвідомості українців», «Мовні та культурні чинники в українському етнонаціональному державотворчому процесі», «Щастя – доля рідної мови історичному розвитку України, Української Самостійної Соборної Держави та українського народу», «Сучасний стан і перспективи розвитку української мови на теренах України у XXI ст.» У розділі V вивчалася етнічна будова людності України та її територіальних частин. Ці питання підіймалися в таких дослідженнях Олега Чиркова як: «Зміст поняття «етнічна будова людності України», його місце в системі термінів українознавства та внесок відділу української етнології НДІУ в дослідження розвитку впродовж XX ст. етнічної будови української людності», «Головні риси розвитку етнічної будови української нації від кінця XIX до початку XXI ст.», «Зміна питомої ваги українців у населенні України (в сучасних її межах) від кінця XIX ст. до початку XXI ст.», «Зросійщення – найбільша загроза існуванню українського народу», «Періодизація розвитку етнічної структури населення України упродовж XX ст.», «Найважливіші зміни етнічної будови людності Києва, що відбувалися від кінця XVIII ст. до сьогодні», «Центр ваги поросійщених мас пересувається на Донбас. (Російщення українців Донецької і Луганської областей за 13 років – від початку 1989 р. до кінця 2001 р. за статистичними даними)», «Сучасні та можливі майбутні зміни етнічної будови людності кримського півострова» тощо. У розділі VI були проаналізовані деякі аспекти української традиційної культури. Це було зроблено в статтях Володимира Ятченка: «Шаманізм і шаманство в українців: вигадка чи реальність», «Нові соціальні ролі традиційної духовної культури в житті українського села», «Про методологічні передумови вивчення духовної культури сільського населення Українського Полісся» і Юрка Фігурного «Козацька культура як полі етнічний синтез традицій Сходу – Заходу і автентичної української спільноти». У розділі VII вивчалися здобутки вітчизняної освіти в етнанацидержавотворчому процесі. Ці питання підіймалися у дослідженнях Ольги Лебедевої «Проблема генези українського народу в українській освіті XXI ст.», Юрія Фігурного «Теоретичні та практичні засади підготовки та проведення курсів підвищення кваліфікації вітчизняних педагогічних кадрів в контексті етнонаціонального державотворчого процесу», «Роль української козацької культури в сучасній системі виховання молоді», «Видатний український етнопедagog Василь Сухомлинський», Маргарити Шостак «Важливість утворення Києво-Руської держави для національної культури та необхідність осягнення цих етнонаціональних процесів в українській освіті». У розділі VIII досліджувалася етнічна і національна само ідентифікація українського народу. Зокрема, це було зроблено у статтях Ольги Лебедевої «Етнічна самосвідомість як головний критерій існування етносу в етногенетичній концепції В.Г. Балушка» і Маргарити Шостак «Роль православ'я у сучасному українському етнонаціональному середовищі. У розділі IX проводився аналіз певних складових української ментальності, так, ці питання підіймав Володимир Ятченко у дослідженнях: «Філософські аспекти вивчення духовної спадщини українського Полісся» і «Обрядя як фактор людської екзистенції та консолідації соціальних груп». В останньому X розділі в статтях Оксани Данилюк-Кульчицької «Питання збереження національної ідентичності русинів-українців Східної Словаччини» і «Микола Мушинка – словацький громадянин та український патріот» осмислювалася доля української діаспори на прикладі Словаччини.

Підсумовуючи все вище написане, ми хочемо наголосити, що можливо, не у всіх статтях (загалом їх було надруковано 43) рівень викладання

аналітичного наукового дискурсу найвищий, також, поза межами збірника наукових праць залишилося, на превеликий жаль, багато надзвичайно цікавих і важливих етнологічних та дотичних до них проблем українознавства, у своє виправдання ми хочемо і можемо зацитувати мовою оригіналу культовий вираз слатетного Кузьми Пруtkова: «Нельзя объять необъятное» – таке воно наукове життя...Проте, за 15 років плідної наукової праці відділу етнології цей збірник став першим якісним фаховим колективним аналітичним продуктом, який не тільки увібрав у себе творчі здобутки всіх, підкреслимо, всіх співробітників відділу, а й продемонстрував потужний професійний потенціал як вчених-українознавців зокрема, так і відділу української етнології НДІУ МОН України загалом¹.

Також у 2006 р. Юрко Фігурний брав участь у двох наукових експедиціях. Спочатку, з 30 квітня до 10 травня в археологічній експедиції, яка під керівництвом завідувача відділом кам'яної доби Інституту археології НАН України доктора історичних наук Леоніда Залізняка здійснила комплексну археологічну розвідку пам'яток доби палеоліту, енеоліту й залізного віку в басейні річки Вись (Новомиргородський район, Кіровоградська область), а потім, з 17 липня по 13 серпня в експедиції під орудою завідувача магістерської програми «Археологія та давня історія України» НАУКМА професора Леоніда Львовича Залізняка, яка вивчала мезолітичні стоянки біля села Добрянки на Черкащині. Результати польових досліджень були проаналізовані і знайшли своє відображення у вищезгаданих публікаціях Ю.С. Фігурного, а саме в збірнику наукових праць «Україна-Етнос».

Отже, підсумовуючи виконання науково-дослідної роботи, що фінансувалася за рахунок державного бюджету в 2004-2006 рр. – «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі», ми прийшли до таких основних наукових результатів. По-перше, комплексний і системний розвиток сучасного інтегративного українознавства неможливий без професійного, поступального й інтенсивного дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Так як, українознавство – це цілісна інтегративна система наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та в часі, то фахове вивчення етнологічної проблематики допоможе вченим-українознавцям збагатити і суттєво поглибити цінні знання про нашу Батьківщину та її народ. По-друге, зацікавленість етнічною історією у вітчизняному соціумі зростає упродовж останніх п'ятнадцяти років вже з самих початків творення сучасної української незалежної держави особливого значення набувають щагальноцивілізаційні фактори, а саме значення і розуміння своєї етнічної історії та перспективи українців у майбутньому. Проте, щоби добре жити зараз і впевнен дивитися у прийдешнє, нам, українцям, треба знати – хто ми є, звідки ми, чиїх дідів-прадівів нащадки, та що нас чекає завтра. По-третє, осмислення цих і багатьох інших проблем, які вагомо впливають на формування етнонаціональної свідомості, державного патріотизму, політичного націоналізму, національної гідності й самоповаги надасть можливість нам, вченим-українознавцям, зрозуміти об'єктивні закономірності глобалізацій них процесів на початку Третього тисячоліття, та визначити в них провідну роль і вагоме місце України та українців . по-четверте, актуальність і важливість виконаної науково-дослідної роботи полягала у відновленні історичної справедливості та наукової об'єктивності, щодо упередженої за часів тоталітарно-комуністичної радянської влади, етнічної історії українського народу та її сучасне значення в системі українознавства з урахуванням нових тенденцій і його розвитку як в Україні, так і поза її межами.

¹ Україна-Етнос: Збірник наукових праць... – С. 3-4.

Практична цінність успішно завершеної держбюджетної теми полягала в тому, що в вдале здійснення даної науково-дослідної роботи дало можливість вченим-українознавцям отримати нові корисні знання, які були оприлюднені в таких основних фахових публікаціях співробітників відділу української етнології як: Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005. – 208 с.; Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Укладачі: Фігурний Ю.С., Чирков О.А. – К., 2005. – 202 с.; Україна – Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / НДІУ. Авт.: Фігурний Ю.С. (керівник авт. кол.), Чирков О.А. (координатор), Баран В.Д., Баран Я.В., Данилюк-Кульчицька О.П., Лебедева О.В., Мартинова В.А., Терпиловський Р.В., Шостак М.В., Ятченко В.Ф. – К., 2006. – 224 с.; Україна – Етнос. Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. / НДІУ. Авт.: Фігурний Ю.С. (керівник авт. кол.), Баран В.Д., Данилюк-Кульчицька О.П., Лебедева О.В., Чирков О.А., Шостак М.В., Ятченко В.Ф. – К., 2006. – 240 с. тощо. На нашу думку цей науковий доробок співробітників відділу допоможе вченим, викладачам, учителям і усім тим, хто цікавиться українознавчою етнологічною проблематикою створювати нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, підручники й посібники з питань української етнічної історії, українознавства та інших наукових досліджень і напрямів, розрахованих, насамперед, для стаціонарного та дистанційного навчання в Україні та за її межами, а також виготовлювати мультимедійні й комп'ютерні програми та інформаційні сайти які будуть користуватися підвищеним попитом як в українському сегменті, так і у світовій мережі Інтернет.

Важливе науково-практичне значення одержання результатів даної науково-дослідної роботи визначається тим, що отримані наукові підсумки і вироблені історико-методологічні підходи можуть бути задіяні та використані таким чином: по-перше, у поглибленому науковому дослідженні етнічної історії українського народу; по-друге, у створенні науково-методичного забезпечення вивчення української етнічної історії в середній та вищій школі України; по-третє, у виконанні навчальних курсів з етнічної історії українського народу у сфері українознавства; по-четверте, комплексне впровадження отриманих наукових результатів у навчально-методичну роботу навчальних закладів України всіх рівнів; по-п'яте, цілеспрямована трансформація новітніх наукових надбань з цієї проблематики у вітчизняну музейну справу та культурно-просвітницьку роботу; по-шосте, створення в Україні потужної науково-технічної бази даних з етнічної історії українського народу в контексті українознавства, а саме: укладання профільних бібліографічних каталогів, картотек, відео-, кіно-, та фонотек, мультимедійних, документальних і художніх фільмів оригінальних підручників та посібників, методичної й науково-популярної літератури, комп'ютерних ігор та програм, мультимедійного забезпечення тощо.

Всі вищезазначені факти дають нам право стверджувати, що співробітники відділу успішно виконали науково-дослідну держбюджетну тему «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її у середній та вищій школі». Спрямувавши свої головні зусилля на вивчення та наукове обґрунтування найважливіших проблем етногенезу українців та їх етнічної історії, відділ української етнології тим самим не тільки висвітлює засадничі етнонаціональні, державотворчі проблеми, а і сприяє входженню України у світовий цивілізаційний процес на правах суб'єкта (а не об'єкта, як було раніше). Ми переконані, що етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником Української Самостійної Соборної Держави та української політичної нації, вагомим фактором збереження тотожності і самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття. Саме тому дослідження етнічної історії українців, враховуючи здобутки і досягнення українознавства, допомагає вченим-

українознавцям здійснити авторитетний вплив на процес національного державотворення і формування в українському соціумі європейських засад громадянського суспільства.

Розділ 8. Вивчення відділом української етнології в 2007 – 2009 рр. етногенезу українського народу та вітчизняних етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів

У 2007-2009 рр. працівники відділу української етнології разом зі співробітниками інших наукових підрозділів НДІУ МОН України, а саме з відділами філософських та психологічних проблем українознавства, координації вітчизняних та зарубіжних центрів українознавства, науково-технічної інформації, інноваційних досліджень, сектором порівняльних досліджень відділу історичних пам'яток українознавства та з філією «Гуцульщина» виконували науково-дослідну роботу (НДР) «Український етнос у світовому часопросторі», яка фінансувалася розпочинаючи з 2007 і по 2009 рр. за рахунок видатків загального фонду державного бюджету України.

Керівник теми – доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П. Метою науково-дослідної роботи (НДР) є проведення фахового дослідження феномену українського етносу у світовому часопросторі. Головні завдання: здійснити комплексне аналітичне дослідження світоглядних, психологічних, етнічних та інноваційних чинників для вивчення та осмислення важливої ролі українського етносу у світовому часопросторі; розробити сучасну методикку проведення даного дослідження; професійно опрацювати джерельну базу з цього питання.

Очікувані результати: створити філософсько-психологічне підґрунтя осмислення розвитку українського етносу у світовому часопросторі; виробити власну концепцію українського етногенезу та етнічної історії українського народу, створити наукову парадигму збереження етнонаціональної ідентичності українського народу в Україні і світі; забезпечити планову підготовку і тиражування часопису «Українознавство», впровадити в науково-освітній процес новітні українознавчі технології; створити етнічну концепцію розвитку українців на Гуцульщині.

Актуальність роботи: НДР «Український етнос у світовому часопросторі» є злободенною і важливою темою для вітчизняної науки, її опрацювання дасть змогу вченим-українознавцям досягнути, зрозуміти і проаналізувати роль і місце українців у сучасному глобалізаційному часопросторовому розвитку цивілізації Homo Sapiens на планеті Земля.

Новизна роботи: вперше у вітчизняному українознавстві буде здійснена спроба проведення фахового наукового аналізу найважливіших концепцій щодо перспектив розвитку українського етносу у світовому часопросторі.

Практична цінність: здійснення та виконання НДР «Український етнос у світовому часопросторі» допоможе вченим-українознавцям створити нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, підручники й посібники з питань, присвячених минулому, сьогоденню та майбутньому українського народу, інтегративного українознавства та інших наукових досліджень і напрямів, розрахованих, насамперед, для стаціонарного та дистанційного навчання в Україні та за її межами, а також створення відповідних комп'ютерних програм для світової мережі «Інтернет», та інші наукові дослідження.

Цінність результатів для навчально-наукової роботи: важливе науково-практичне значення одержання результатів заявленої нами науково-дослідної роботи визначається тим, що отримані наукові підсумки і вироблені історико-методологічні підходи можуть бути задіяні та використані у поглибленому професійному дослідженні ролі і місця українського етносу у світовому

часопросторі, також ці напрацювання можна буде використовувати у створенні науково-методичного забезпечення дослідження українського етносу у світовому часопросторі, на нашу думку, напрацювання з цієї тематики можуть бути використані у навчальних курсах у сфері українознавства, у навчально-методичній роботі навчальних закладів України всіх рівнів, у вітчизняній музейній справі та національній культурно-просвітницькій роботі.

Практична реалізація завдань роботи: в процесі виконання держбюджетної теми підготувати і тиражувати такі наукові видання як: монографії (колективні та індивідуальні), які посприяють створенню на засадах наукової методології інтегративно-системного, цілісного бачення феномену буття українців у світовій цивілізації та культурі; бібліографічний довідник, що допоможе створити комплексну джерельну та історіографічну базу даної тематики; збірник аналітичних досліджень та наукових праць переможців та учасників Міжнародних конкурсів з українознавства, що допоможе впровадити українознавство як навчальну дисципліну та інтегративну науку в український соціум, а також підготувати й оприлюднити низку статей і досліджень із зазначеної проблематики, в яких буде висвітлено основні наукові результати за підсумками НДР.

Протягом 2007 року співробітники відділу української етнології розпочали фахову плідну науково-дослідну роботу, щодо успішного вирішення поставлених перед собою важливих українознавчих завдань. А саме, провідний науковий співробітник Баран В.Д. і молодший науковий співробітник Лебедева О.В. досліджували підтему «Походження українського народу і початок його етнічної історії», завідувач відділу Фігурний Ю.С. та його аспірантка Шостак М.В. розробляли підтему «Етнічна історія українського народу та етнонаціональний державотворчий процес»; науковий співробітник Чирков О.А. вивчав підтему «Розвиток етнічної структури населення України в ХХ ст.», провідний науковий співробітник Ятченко В.Ф. і старший науковий співробітник Загородній Ю.Ю. працювали над підтемою «Давня історія духовної культури українського етносу»; науковий співробітник Пасемко І.П. досліджував підтему «Українознавчі аспекти топонімії Галичини, Волині, Буковини і Закарпаття та сумісних з Україною територій (Берестейщини, Холмщини, Підляшчя, Надсяння, Лемківщини, Пряшівщини, Придністров'я)»; молодший науковий співробітник Данилюк-Кульчицька О.П. вивчала підтему «Розвиток українознавства в Словаччині», а лаборантка Цикалова А.Ю. виконувала свої обов'язки¹.

У 2007 році побачила світ важлива українознавча науково-публіцистична праця Барана В.Д. «Етногенез українського народу: Короткий нарис» (148 с.). У цій книзі видатного вченого-українознавця фахово висвітлюються проблеми походження та ранньої історії слов'ян, українського та інших споріднених українцям слов'янських народів. Також у ній послідовно і виважено розкриваються процеси їх становлення у ранньому середньовіччі та історичного розвитку, великого розселення та державотворення. Значне місце автор відводить питанням утворення Київської держави і критиці концепції т.зв. «давньоруської народності». У праці використано великий археологічний матеріал, переосмислено цілий ряд застарілих схем та оприлюднено низку вагомих і науково аргументованих думок щодо походження українського народу і першопочатків його етнічної історії. Зокрема В.Д. Баран зазначає: «В останні роки вийшли в світ нові численні статті і монографії присвячені цій проблематиці. В них дається оцінка джерел і, з урахуванням нагромаджених знань, часто з нових позицій розробляються проблеми етнокультурного, соціально-економічного і суспільного розвитку давнього населення України, зроблені

¹ Фігурний Ю.С. Звіт за 2007 рік відділу української етнології // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України. – Комп'ютерний набір. – С. 1-5.

спроби історичних реконструкцій. Особлива увага приділяється давній історії слов'ян, зокрема, предкам сучасних східнослов'янських народів. Питання їх виникнення, диференціації та місця в історії Європи, особливо Східної Європи, є одними з найбільш дискусійних. Це відноситься, і можливо в першу чергу, до слов'ян — предків Українського народу, що є предметом наших досліджень. Саме вони обжили наші землі і залишили нам яскраві і неповторні пам'ятки культури, заклали основи нашої державності. В радянські часи давня історія народів, що увійшли в Радянський союз штучно дозувалась і, не дивлячись на об'ємну базу джерельного матеріалу, мусила становити лише мізерну частку того, що відводилось для висвітлення історії більшовицького режиму та славоствора його вождів. Великий джерельний матеріал зокрема по археології давніх слов'ян здобутий у минулому столітті, зокрема після Другої світової війни і новий вимагає наукового опрацювання, публікації та осмислення, в плані історичних реконструкцій. Це, у свою чергу, дозволяє побудувати типологічні колонки безперервного етнокультурного розвитку давнього населення України. Застосування сучасних природничо-математичних методів у вивченні матеріальної культури значно посилює її інформативні можливості, розширює межі археологічного пошуку. Усе це відкриває нові можливості для розуміння і висвітлення етнокультурного та соціально-економічного розвитку давнього населення України. Етноісторичний процес, будь-якого народу, зокрема, слов'янського, конкретно українського, не можна звести до простого біологічного відтворення поколінь одного етносу. Уже від самого початку свого зародження українці були частиною слов'янства, як їхні предки — частиною індоевропейського світу. Їхній розвиток і відбувався у безпосередніх контактах і взаємовпливах із сусідніми, такими ж етноісторичними, спільнотами. Поряд з процесами диференціації, виділення та самоусвідомлення окремих етнічних груп і народів мали місце процеси інтеграції, коли в результаті змішування різних племінних груп утворювались нові народи. Ця закономірність притаманна насамперед тим слов'янським утворенням, які в процесі розселення осідали на чужих територіях і змішувались із субстратним населенням. Усі ці процеси суворо регламентовані, прив'язані до певних природних та географічних зон і визначені часово. Тобто зародження слов'янських народів відбувалось у рамках певних географічних регіонів, певного етносоціального та етнографічного середовища і на певному історичному етапі. Етноісторична схема, розроблена лінгвістами, істориками-медієвістами, археологами зведена до декількох ієрархічно-історичних етапів: індоевропейці бо староевропейці, германо-балто-слов'яни, праслов'яни, слов'яни, слов'янські народи. Кожна з цих етноісторичних категорій повинна була пройти тривалий історичний шлях від зародження до утворення нових етносоціальних спільнот, які б усвідомили свою етнокультурну окремішність. Зрозуміло, що це зайняло століття та тисячоліття. При цьому формування кожного європейського етносу відбувалося в конкретних історичних умовах, які в різних регіонах Європи мали свої особливості, залежно від географічного положення та природного середовища. Наприклад, найбільш сприятливою для етносоціального та культурного розвитку в Європі була Середземноморська зона. Там з'являються перші європейські народи, перші європейські цивілізації. Звідси випливає, що ми не можемо довільно встановити час виникнення слов'янських народів, наприклад з палеоліту, неоліту чи енеоліту. Вони, у тому числі й український народ, не могли утворитись раніше, поки їхні предки не пройшли визначені історичні стадії свого розвитку. Певна частина українського суспільства дещо болюче сприймає тезу про зародження слов'янських народів, та українців зокрема, у ранньосередньовічний час, хоч тоді народжується більшість європейських народів, їм здається це значним припізненням. Один із учасників українознавчої конференції, на противагу викладеним тезам, назвав палеолітичну стоянку Королеве на Закарпатті, якій близько мільйона років. Хіба то не наші предки? І справді, ця стоянка, як близькі

за часом стоянки Причорномор'я і Криму та середньопалеолітичні на Середньому Дністрі, відкривають історію наших земель, історію України, бо вони вказують на появу тут розумної і творчої людини в прадавні часи, у дольодовиковий період. Але це ще не етнічна історія українського, слов'янського чи навіть праслов'янського етносу, до формування якого від Королевого пройшли тисячоліття. За цей час тут безліч разів змінювалося населення. Відомо, що коли в кінці першої половини I тис. н. е. на півдні схили Карпат, де відкрита стоянка Королеве, прийшли слов'яни, вони застали там фракійське населення, германців та рештки кельтів. Так чиї предки — люди з Королевого? На сьогоднішньому рівні знань цього просто неможливо встановити. Вони ще не усвідомлювали себе якоюсь окремою етнічною групою»¹.

Аналізуючи типологічну спадкоємність або істотну відмінність різноманітних археологічних культур на території України, В.Д. Баран вважає, що всі ці культури слід вивчати конкретно, в кореляції з антропологічними та мовними явищами, зважаючи на їх особливості на кожному хронологічному етапі. Також він наголошує: «Ідучи цим шляхом крок за кроком будуть збільшуватися можливості досліджень етнокультурного розвитку давнього населення України, його генетичної спадковості. Усі, навіть найдавніші події, явища і процеси на українській землі у своїй органічній єдності складають її історію, історію України. Вони лежать в основі етнокультурного розвитку, що завершилися утворення слов'янських племен, слов'янських народів, українського народу зокрема»².

Також у цьому році з'явилася у продажу вагома українознавча книга Барана В.Д. «Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу» (63 с.) Ця праця присвячена процесам формування українського народу, утворенню Київської держави та виникненню її адміністративного, політичного, військового і культурного центра-міста Києва. Сама назва якого, а також найменування київських урочищ та однієї з річок пов'язані за Руським Літописом з полянським князем Кием, його братами Щеком і Хоривом та сестрою Либіддю. У своїй передмові автор зазначає: «У нашому нарисі через імена полянських літописних князів Кия, Щека і Хорива — перших будівничих міста Києва, «стольного града» Київської держави — подаються важливі віхи давньої історії України. Особливу увагу звернуто на проблеми походження слов'ян, утворення й становлення слов'янських народів, зокрема українського. Саме вони, наші далекі предки, в тяжкій і кривавій боротьбі з кочовим світом (за виразом літописця Нестора «поганими») відстояли й зберегли наші землі, заклали основи самобутньої культури й державності»³.

А у висновках В.Д. Баран наголошує: «Археологічні, лінгвістичні та писемні джерела засвідчують, що територія України входить у той етнокультурний простір, де відбувалася кристалізація й становлення індоевропейських, праслов'янських та слов'янських етнокультурних утворень. Усі нині відомі археологічні культури, що включають давньослов'янський культурний компонент, відкриті та території України або сягають її теренів. Саме з лісостепових і лісових регіонів Подніпров'я, Волині й Північного Прикарпаття, а також Верхнього Повіслення у середині I тис. н.е. відбулося велике розселення слов'ян. Їхні племінні потоки рушили на північ і північних схід — у Подзвіння та Поволжя, на південь — у Подунав'я та на Балкани. Інтеграція слов'янських різноплеменних переселенців з різноетнічними групами місцевого населення і поступове поглинення його привело до зародження нових слов'янських етносів, а в подальшого — їхніх держав. Слов'янські племена, що залишилися на своїй

¹ Баран В.Д. Етногенез українського народу: Короткий нарис. — К., 2007. — С. 7-9.

² Там само. — С. 5.

³ Баран В.Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. — К., 2007. — С. 5.

корінній території, також сформувалися як окремі культурно-мовні одиниці. На Середньому Дніпрі виникає східнослов'янська держава з центром у Києві, побудованому полянами. Сама назва міста й назви київських висот в його найдавнішій історичній частині та річка Либідь назавжди зберегли імена Кия, Щека й Хорива та їхньої сестри. За народними переказами, записаними в літописі, саме вони «зробили... городок на честь брата свого найстаршого й назвали його Києвом. Це величне місто Східної Європи стало політичним, економічним і культурним центром Русі-України, її столицею»¹.

У 2007 році Пасемко І.П. у харківському видавництві «Майдан» надрукував свою книгу «Моя Франкіана» (136 с.) Як зазначається в анотації, ця українознавча праця складається із низки матеріалів, що так чи інакше стосуються Івана Франка, його життя і творчості. І всі ці матеріали яскраво забарвлені непересічною особистістю автора – Івана Пасемка, його цікавими ретроспекція ми та інтерпретаціями сучасності, які прямо чи опосередковано пов'язані з постаттю Великого Каменяря². Враховуючи універсальну й інтегративну сутність українознавства та його спроможність формувати ідеали, принципи, пам'ять про минуле, передчуття майбутнього, любов до Батьківщини та її природний зв'язок з долею і недолею кожного українця, то досліджуючи життєвий і творчий шлях геніального сина України – Івана Франка, ми тим самим допомагаємо всьому українському етносу не тільки зберегти свою етнічну і національну ідентичність і не розчинитися у сучасному глобальному океані, а й успішно самоствердитися і реалізуватися у світовому часопросторі XXI століття. Саме це завдання намагається виконати І.П. Пасемко у власному українознавчому дослідженні, намагаючись відійти від обридливих стереотипів та висвітлити незаангажований образ нестримного Каменяря. Так, автор зазначає: «Готуючи до друку «Мою Франкіану», я не можу зауважити, що відзначення 150-річчя І. Франка розкрило багато таємниць й подробиць із життя і творчості Великого Каменяря, які раніше або замовчувалися або подавалися у зовсім іншому ракурсі»³. Саме тому І. Пасемко переконаний у здатності І. Франка бути своєрідним футурологом, бачити і передбачати в перспективі власне те, що ми вже спостерігаємо наяву у XXI століття, коли відверта, цілком відкрита публічна зрада інтересів українського народу, оцінюється як най модерніший прояв сучасності «цивілізованої» політики чи так дипломатії, що аж ніяк не вкладається в рамки XIX-XX століття»⁴.

У 2007 році Фігурний Ю.С. власноруч видав важливу українознавчу книгу: «Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу» (56 с.). У цій праці ним фахово проаналізовані здобутки відділу української етнології НДІУ МОН України в 1992–2006 рр. на шляху досягнення етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу. Характеризуючи науково-дослідну роботу відділу, автор акцентує увагу на знакових етапах його діяльності, а саме коли відбулося у 2000 році переформування Інституту Українознавства Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка в НДІУ МОН України.

У цьому ж році Фігурний Ю.С. самостійно оприлюднив цікаве українознавче дослідження: «Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті)» (40 с.). Зокрема автор наголошує: «Вивчення державотворчої діяльності Олени Теліги в українознавчому вимірі є дуже важливою науковою проблемою, яку вітчизняним

¹ Там само. – С. 58-59.

² Пасемко І.П. Моя Франкіана. – К., 2007. – С. 2.

³ Там само. – С. 9.

⁴ Там само. – С. 11.

вченим конче необхідно вирішувати, тому що фахове дослідження нашого героїчного минулого, дає нам впевненість як у суперечливому сьогоденні так і в загадковому майбутті... Саме тому, актуальність дослідження цієї теми полягає в тому щоби спробувати надати науково-виважену оцінку державотворчої діяльності Олени Теліги в українознавчому вимірі. Щодо новизни нашої наукової розвідки, то, насамперед, вона проявляється в недостатньому вивченні, саме державотворчих аспектів у громадсько-політичній діяльності Теліги, ось тому ми будемо намагатися в міру своїх сил і можливостей ліквідувати ці лакуни в біографії визначної української патріотки. Автор сподівається, що отримана в процесі дослідження нова аналітична інформація допоможе українцям не тільки осягнути значення непересічної особистості Олени Теліги у вітчизняному етнонацієдержавотворчому процесі, а й практично використовувати здобутки і втрати національно – визвольного руху 30-40-х років ХХ ст. у розбудові Української Самостійної Соборної Держави на початку Третього тисячоліття¹. Врешті-решт, Фігурний Ю.С. прийшов до таких висновків: «Таким чином, проаналізувавши державотворчу діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі ми прийшли до таких висновків. По-перше, все своє усвідомлене життя вона творила себе як свідому українку і переконливу патріотку, пройшовши тернистий шлях від найвної російськомовної панночки до провідного діяча ОУН (М). По-друге, розкривши в себе поетичний і публіцистичний дар, вона постійно працює над його вдосконаленням і покращенням. Головне те, що ця напружена творча діяльність здійснюється не для особистої самовтіхи і мистецтва заради мистецтва, а в ім'я збереження і творення української національної ідентичності та власної держави. По-третє, з початком Другої світової війни, коли українці нарешті отримали можливість вибороти незалежність, Олена Теліга знаходить у собі мужність і відвагу вступити до лав ОУН та практично втілювати в життя свої ідейні переконання. По-четверте, в жорстких реаліях німецької окупаційної влади О. Теліга виявила себе як здібний організатор, креативна особистість і національно-свідома українка, яка в ім'я свободи і незалежності рідної Батьківщини працювала не покладаючи рук»².

Співробітник відділу протягом 2007 р. оприлюднювали підсумки своїх наукових досліджень по НДР на сторінках періодичних видань НДІУ МОН України. Зокрема, в журналі «Українознавство» було надруковано понад 30 розробок і напрацювань, а у Збірнику наукових праць – 17. Характеризуючи навчальну-методичну роботу, треба зазначити, що керівник відділу Фігурний Ю.С. за тематикою НДР здійснював підготовку кадрів вищої кваліфікації, виконував наукове керівництво аспірантами Данилюк-Кульчицькою О.П., Лебедевою О.В., Шостак М.В. і провів для них цикл практичних і семінарських занять протягом 2007 р. Щодо впровадження нових технологій, то відділ української етнології активно співпрацював з відділом інноваційних досліджень, і поновлював інформаційне наповнення на сайті НДІУ: <http://www.rius.kiev.ua> своєї власної веб-сторінки «Відділ української етнології», а Фігурний Ю.С. брав участь у роботі дистанційних курсів з українознавства. Аналізуючи науково-організаційну роботу відділу з проблематикою НДР, ми хочемо відзначити дієву участь співробітників у підготовці та проведенні І Міжнародного конкурсу з українознавства (26-27 квітня 2007 р.), зокрема ними було прорецензовано близько 30 конкурсних робіт. Також треба наголосити на активній участі співробітників відділу в організації та проведенні Другого Міжнародного Конгресу «Українська освіта у світовому часопросторі» (25-27 жовтня 2007 р.), де вони

¹ Фігурний Ю.С. Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.:НДІУ, 2007. – С. 3-4.

² Фігурний Ю.С. Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.:НДІУ, 2007. – С. 35-36.

виступили з низкою цікавих доповідей і повідомлень, а Фігурний Ю.С. був задіяний у тиражуванні Програми та Матеріалів Другого Міжнародного Конгресу («Українська освіта в світовому часопросторі: Матеріали Другого Міжнародного конгресу (м. Київ) (25-27 жовтня 2007 р.)» (К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. – Кн. 1. – 592 с.)). Щодо організаційного забезпечення, тиражування і розповсюдження друкованої наукової продукції НДІУ МОН України, то співробітники відділу здійснювали під керівництвом О.Ярошинського вичитку статей, друкування та розповсюдження серед авторів та по бібліотеках Збірника наукових праць НДІУ – Томи XIII (572 с.), XIV (562 с.), XV (512 с.), XVI (512 с.), XVII (512 с.), XVIII (628 с.), загальним накладом 600 примірників і тиражування та розповсюдження по бібліотеках України вагомих українознавчих праць Калакури Я.С. «Історичні засади українознавства» (К., 2007. – 308 с., накладом 100 примірників) і Шевченка В.І. «Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії (Теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у ВНЗ)» (К., 2007. – 248 с., накладом 100 примірників). Також Фігурний Ю.С. був задіяний у технічному забезпеченні тиражування таких українознавчих праць: «Науково-дослідний інститут українознавства: Довідник до 15-річчя діяльності / Упорядник О.Б. Ярошинський» (К.: НДІУ, 2007. – 216 с.); «Бібліографічний показник праць наукових співробітників та аспірантів Науково-дослідного інституту українознавства (2000-2006 рр.) / Упорядник О.Б. Ярошинський» (К.: НДІУ, 2007. – 234 с.); «Науковий доробок учених Науково-дослідного інституту українознавства: бібліографічний показник праць (2000-2006 рр.) / Упорядник О.Б. Ярошинський» (К.: НДІУ, 2007. – 192 с.)¹.

У 2008 році співробітники відділу, а саме Фігурний Ю.С., Баран В.Д., Ятченко В.Ф., Завгородній Ю.Ю., Нечеп В.Г., Ковпик С.І., Чирков О.А., Лебедева О.В., Шостак М.В., Єщенко М.Ю. (Данилюк-Кульчицька О.П. і Мосійчук Я.Г. у 2008 р. перебували у декретній відпустці по догляду за дитиною) продовжували успішно працювати над НДР «Український етнос у світовому часопросторі» під керівництвом Кононенка П.П.²

Зокрема, провідний науковий співробітник, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Баран В.Д. і молодший науковий співробітник Лебедева О.В. продовжували розробляти підтему «Походження українського народу і початок його етнічної історії»; завідувач відділу, кандидат історичних наук Фігурний Ю.С. і молодший науковий співробітник Шостак М.В. опрацьовували підтему «Етнічна історія українського народу та етнонаціональний державотворчий процес»; науковий співробітник Чирков О.А. досліджував підтему «Розвиток етнічної структури населення України в XX – поч. XXI ст.»; провідний науковий співробітник, доктор філософських наук, професор Ятченко В.Ф., старший науковий співробітник, кандидат філософських наук Завгородній Ю.Ю., старший науковий співробітник Нечеп В.Г., старший науковий співробітник, кандидат філологічних наук, доцент Ковпик С.І. вивчали підтему «Давня історія духовної культури українського етносу», а старший лаборант Єщенко М.Ю. добросовісно виконувала свої штатні обов'язки³.

У січні 2008 року вийшла друком важлива українознавча праця відомого вітчизняного вченого, доктора історичних наук, професора, член-кореспондента НАН України, видатного археолога, етнолог, провідного наукового співробітника

¹ Фігурний Ю.С. Звіт за 2007 рік відділу української етнології // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України. – Комп'ютерний набір. – С. 5-6.

² Фігурний Ю.С. Коротка інформаційна довідка про відділ української етнології НДІУ МОН України // Баран В.Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., 2008. – С. 135–137.

³ Фігурний Ю.С. Звіт відділу української етнології за 2008 рік // Архів відділу української етнології НДІУ МОН України. – Комп'ютерний набір. – С. 1-5.

відділу української етнології НДІУ Барана В.Д. «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» (К.: НДІУ, 2008. – 138 с.). У цій монографії досліджується поселення біля с. Теремці – одна із визначальних пам'яток на Дністрі, матеріали яких відображають важливі процеси суспільного розвитку давнього населення України у середині I тис. н.е. Своєрідність та непересічна наукова цінність поселення у Теремцях проявляється в тому, що це є перехідна слов'янська пам'ятка від багатоетнічної Черняхівської до Празько-Корчацької культури – від венедів до склавинів та антів, матеріальна культура яких набирає своїх власних рис, притаманних слов'янським поселенням цього часу. Так у першому розділі автор досліджує житла, господарські споруди та ями для господарських потреб, у другому – кераміку та інші вироби з глини, у третьому – вироби з металу, кістки та каменю, у четвертому – проводиться опис об'єктів з поселення в Теремцях, у п'ятому – характеризується досліджувана пам'ятка і проблема формування слов'янських ранньосередньовічних культур, у шостому – аналізується проблема походження ранньосередньовічних слов'янських культур в археологічній літературі. Також в монографії є цілий ілюстративний блок з малюнками і фотографіями знахідок. Дослідивши поселення в Теремцях і проаналізувавши проблему формування ранньосередньовічних слов'янських культур, автор прийшов до таких висновків: «Таким чином, заповнивши лакуну в археологічних дослідженнях, вдалося створити досить виразну хронологічну схему послідовного розвитку всіх археологічних культур I тис. н.е. на території України. В результаті виявлено й висвітлено ті основні тенденції розвитку матеріальної культури корінного населення Південно-Східної Європи, які зароджуються на рубежі та в перших століттях I тис. н.е., і через Волино-Подільську та Пізнєозарубинецьку групи доходять двома лініями до Черняхівської та Київської культур. У наступному періоді вони знаходять своє продовження у слов'янських ранньосередньовічних пам'ятках. Немає сумніву в тому, що ядро населення межиріччя Верхнього і Середнього Дніпра і верхів'я Вісли вже в першій половині I тис. н.е. становили слов'яни-венеди. Саме тут на рубежі IV – V ст.. виникли слов'янські селища склавинів та антів, що відкривають вже нову середньовічну сторінку в історії тієї частини східних слов'ян, які стали безпосередніми предками українського народу»¹. Треба зазначити, що монографія В. Барана «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» була підготовлена до друку у відділі української етнології НДІУ в рамках виконання науково-дослідної роботи: «Український етнос у світовому часопросторі», що фінансується за рахунок державного бюджету, а її керівником є доктор філологічних наук, професор П.П. Кононенко. У підготовці праці В. Барана до тиражування взяли участь: співробітники відділу української етнології НДІУ – О. Лебедева і М. Шостак, які здійснили комп'ютерний набір і правку тексту; співробітник відділу геополітики – О. Ярошинський, який здійснив комп'ютерну верстку і макетування книги; завідувач відділу науково-технічної інформації – О. Мельниченко, яка розтиражувала монографію.

У середині травня 2008 року вийшла друком монографія Фігурного Ю.С. і Ярошинського О.Б. «Світочі українознавства» (К., 2008. – 146 с.). У своєму вступі автори зазначають: «Наше наукове дослідження познайомить читачів з життєвим шляхом і науковим доробком видатних вітчизняних вчених-українознавців: Петра Кононенка, Володимира Барана, Ярослава Калакури, Світлани Єрмоленко і Володимира Шевченка. Праці цих науковців, на наш погляд, стали вагомим внеском до скарбниці української науково-освітньої думки і потребують прискিপного фахового вивчення і популяризації. Ця монографія була

¹ Барана В.Д. «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі». – К.: НДІУ, 2008. – С. 51.

підготовлена в рамках виконання науково-дослідної роботи «Український етнос у світовому часопросторі», що фінансується за рахунок державного бюджету, і виконується в Науково-дослідному інституті українознавства Міністерства освіти і науки України відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології. Книга була написана у відділах української етнології і геополітики та етостратегії¹. А підсумовуючи власне українознавче дослідження співавтори наголошують: «Український етнос повинен стати активним і важливим суб'єктом світового політичного процесу III тисячоліття. Ми – не сироти, не безбаченки, не байстрюки, ми – українці! В нас пульсує кров індоаріїв та скіфів. Саме на наших теренах зароджувалося і формувалося слов'янство. Наші прапращури брали участь у війнах з Римом і Візантією. Наша Київська Русь була однією з наймогутніших східноєвропейських держав. Наші козаки – були знані в Європі і стали надійними захисниками християнського світу. Наші партизани – вояки УПА мужньо і самовіддано боролися з Соборну Україну. А наші сучасники, вчені-українознавці Петро Кононенко, Володимир Баран, Ярослав Калакура, Світлана Єрмоленко і Володимир Шевченко вивчали і вивчають Україну, українців і світове українство у світовому часопросторі, щоби не тільки в майбутньому, але і в реальному сьогоденні ми – український народ, могли постати поміж світовою спільнотою міцною, високорозвинутою, цілісною, поважною і заможною Українською Самостійною Соборною Державою»².

У кінці травня 2008 року побачила світ важлива українознавча бібліографічна праця, яку уклали і підготували до друку співробітники відділу української етнології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України О. Чирков і Ю. Фігурний. У цьому довіднику зібрано бібліографічний опис найрізноманітніших видань 2005–2008 рр., що безпосередньо стосуються життя і буття українського етносу. У зв'язку з цим, ми хочемо наголосити, що професійна систематизація і фахове вивчення різноманітних українознавчих джерел відповідає нагальній потребі комплексного, інтегративного і системного пізнання і самопізнання українського етносу та сприяє поступальному розвитку українознавства з етнологічною складовою на чільному місці. Ця вагома бібліографічна праця містить важливі етнологічні, історичні, філософсько-світоглядні, економічні, юридичні, філологічні, природничі, культурно-освітні та інші дотичні до буття українства публікації 2005–2008 років. За свідченням укладачів, довідник є частиною зробленого працівниками відділу на виконання бюджетної наукової теми «Український етнос у світовому часопросторі» (2007–2009 рр.), керівником якої є доктор філологічних наук, професор П. Кононенко. Як зазначають укладачі, до наукового бібліографічного довідника ними внесено книжкові і періодичні видання, статті зі збірників і періодичних видань, матеріали конференцій, брошури, автореферати та інші публікації з етнологічних проблем українознавства, які становлять вагомую частину джерельної бази українознавства, опрацьованої за період від кінця 2005 р. до початку 2008 р. За своєю сукупністю вміщені в довіднику українознавчі праці охоплюють у просторі і часі все українство, а тематично стосуються широкого спектра буття українського етносу³.

У липні 2008 року побачила світ монографія Фігурного Ю.С. «Український гетьман Пилип Орлик» (К.: НДІУ, 2008. – 124 с.). Вона була підготована в рамках НДР «Український етнос у світовому часопросторі», що фінансується за рахунок державного бюджету. У ній аналізується державотворча діяльність П.Орлика в українознавчому вимірі. Автор переконаний, що все своє свідоме життя П.Орлик

¹ Фігурний Ю.С., Ярошинський О.Б. Світочі українознавства. – К., 2008. – С. 7.

² Там само. – С. 136.

³ Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / Укладачі: Чирков О.А., Фігурний Ю.С. – К., 2008. – С. 4–6.

присвятив боротьбі за незалежність і суверенність України. Проаналізувавши життєвий шлях та державотворчі здобутки і прорахунки українського гетьмана, Фігурний Ю.С. прийшов до таких остаточних висновків: «До здобутків П. Орлика на тернистій ниві вітчизняного етнонаціонального державотворення треба віднести: по-перше, те, що він дав згоду на обрання гетьманом України і тим самим очолив національно-визвольний рух, який після смерті І. Мазепи перебував у жалюгідному стані; по-друге, гетьман став творцем дуже важливого державотворчого та юридичного документу, який увійшов в історичні анали під назвою «Конституція П. Орлика»; по-третє, брав активну участь у військовій кампанії 1711 р., намагаючись визволити Правобережжя; по-четверте, близько 30 років вів напружену дипломатичну боротьбу за повне визволення України з лабет російського царату, також він виховав сина, який став активним продовжувачем і спадкоємцем батьківської справи. Щодо його прорахунків, то, на нашу думку, це: по-перше, вирішивши очолити український визвольний рух, П. Орлик задля цього мав сконсолідувати всі наявні в нього можливості й ресурси – людські, матеріальні, військові, фінансові тощо, але він дав змогу А. Войнаровському оволодіти грошима і цінностями покійного І. Мазепи, тим самим не забезпечивши достойне фінансування українського визвольного руху; по-друге, гетьман у 1712 р. втратив реальну можливість оволодіти Правобережною Україною, тим самим не здобувши собі плацдарм у майбутній війні за визволення Лівобережжя від царських військ і об'єднання всіх етнічних українських земель в єдину Українську гетьмансько-козацьку державу, бо для цього йому треба було ризикувати і шукати щастя не в кабінетах дипломатичних місій, а на полях битв (на превеликий жаль, П. Орлик не був геніальним полководцем, і йому, на нашу думку, так не вистачало здорового авантюризму); по-третє, П. Орлику не вдалося вчасно улагодити конфлікт між ним і Костем Гордієнком, який представляв інтереси запорожців, тим самим не було досягнуто єдності в середовищі українського визвольного руху у вирішальній для нього момент (нагадаємо, що сила Б. Хмельницького як державного діяча була і в тому, що він зумів контролювати запорозьку вольницю і направляти її енергію в корисне для Української держави русло); по-четверте, політика багатовекторності, яку проводив П. Орлик стосовно своїх союзників, замість того, щоб посилити його позиції в міждержавних стосунках, врешті-решт перетворила гетьмана на маріонетку (шведську, турецьку тощо), в свою чергу, ми переконані, що тільки орієнтація і оперття на українську націю дали би змогу нашим співвітчизникам вибороти свободу і незалежність для власної Батьківщини. Разом з тим, цей лаконічний аналітичний підсумок не може знецінити ту самовіддану боротьбу, яку вів П. Орлик протягом усього свого свідомого життя за визволення України й українців від царського ярма. Ми твердо переконані, що попри всі невдачі, він був, є і буде визначним державотворцем, а ті помилки, які здійснював гетьман, нам, сучасним українцям, треба більше не повторювати. У тому і полягає справжнє завдання інтегративного українознавства, щоби вивчати та аналізувати досвід і уроки вітчизняного етнонаціонального державотворчого процесу і враховувати їх у розбудові і творенні в ХХІ ст. Української Самостійної Соборної Держави!»¹.

На початку серпня 2008 року була надрукована цікава і дискусійна українознавча книга Фігурного Ю.С. «Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938-1939 рр.)» (К.: НДІУ, 2008. – 56 с.). У праці досліджуються закономірності українського етнонаціонального державотворчого руху в Закарпатській Україні та участь у ньому ОУН напередодні Другої світової війни. Автор переконаний, що політична і збройна боротьба за Карпатську Україну

¹ Фігурний Ю.С. Український гетьман Пилип Орлик. – К.: НДІУ, 2008. – С. 87–89.

показала неготовність ОУН перед початком Другої світової війни вибороти Українську Самостійну Соборну Державу, мобілізувавши і згуртувавши для цього навколо себе всіх свідомих українських патріотів. Наукове дослідження «Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.)» було підготовлене в рамках науково-дослідної роботи «Український етнос у світовому часопросторі», що фінансується за рахунок державного бюджету. Її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П. П. Вона виконується в НДІУ МОН України відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Здійснивши комплексний і системний українознавчий аналіз заявленої проблематики Фігурний Ю.С. прийшов до таких висновків: «Таким чином, український етнонаціональний державотворчий рух у Закарпатській Україні у 20–30-х рр. ХХ ст. показав, що навіть цей найменш розвинений у політичному, економічному, соціальному й культурному відношенні регіон за сприятливої міжнародної геополітичної ситуації та активізації місцевого, проукраїнські налаштованого люду, перетворив його на форпост вітчизняного державотворення. Карпатська Україна за своє піврічне існування у форматі автономії у складі федеративної держави ЧСР, дводенне буття як незалежна держава сприяла не тільки перетворенню переважної частини етнічних русинів й особливо молоді на національно свідомих патріотичних українців. Разом з тим, збройна і політична боротьба за Карпатську Україну показали, що ОУН не готова до змагань за відновлення Української держави. Не було єдиної стратегії і тактики в діях націоналістів. ПУН, керований А. Мельником, сподівався, що А. Гітлер створить для них українську державність, і тому не хотіли за Карпатську Україну конфліктувати з нацистами. Молоді галичанські радикали (майбутні бандерівці) намагалися самі бути господарями власної долі, тому їх політика щодо Німеччини була більш прагматичною. У боях за Карпато-Українську державу вони намагалися використати німців для своїх завдань, але ті зробили геополітичну ставку на Угорщину, подарувавши останні закарпатські землі майбутньому спільнику в європейській війні. Отже, там де немає єдності, там ніколи не буде перемог, а тільки одні поразки. Допоки українці будуть взаємно поборювати один одного, наші вороги будуть святкувати, а ми – плакати і жалітися на неволю. Тільки єдність і згуртованість допоможуть українцям стати європейською нацією і розбудувати Українську Самостійну Соборну Державу!»¹.

На початку грудня 2008 року була тиражована надзвичайно важлива колективна українознавча монографія «Українці у світовій цивілізації і культурі» (К.: НДІУ, 2008. – 400с.). Це наукове, фундаментальне, професійне й українознавче дослідження підготував авторський колектив у складі: Кононенко П.П. (керівник проекту), Баран В.Д., Борисенко В.К., Єрмоленко С.Я., Калакура Я.С., Кононенко Т.П., Сніжко В.В., Фігурний Ю.С., Пасемко І.П., Хоменко О.А. У цій праці на засадах наукової методології досліджується та системно висвітлюється яскравий феномен буття українців у світовій цивілізації та культурі. Автори колективної монографії фахово вивчають найголовніші центри українознавства: Україна – методологія, природа, праісторія, етнос, мова, культура, література, ментальність, доля, Україна в міжнародних відносинах, Україна і світове українство – історична місія. Співробітники відділу української етнології теж активно долучилися до написання цієї вагомий українознавчої праці. Так, Баран В.Д. підготував розділ IV «Археологія як складова частина українознавства» (С. 109-126), а Фігурний Ю.С. – розділ V «Україна – етнос» (С.

¹ Фігурний Ю.С. «Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938-1939 рр.)». – К.: НДІУ, 2008. – С. 43-44.

127-155)¹. У своїх розділах вони професійно систематизували величезний кількісний фактичний матеріал і зробили обґрунтовано-визажені аналітичні висновки. Також, ми хочемо наголосити, що колективна монографія «Українці у світовій цивілізації і культурі» була підготовлена в рамках НДР «Український етнос у світовому часопросторі», яка фінансується за кошти Державного бюджету України, а її керівником є Кононенко П.П.²

У середині грудня 2008 року у книжковому видавництві «Твім інтер» був надрукований колективом авторів у складі: Козлов А.В., Козлов Р.А., Ковпик С.І. (співробітник відділу української етнології) навчально-методичний посібник «Писемність давньої України до XIX ст.» (К.: Твім інтер, 2008. – 200 с.). Він являє собою своєрідний навчально-методичний комплекс, до складу якого введено робочу програму, плани й конспекти лекційних і практичних занять. У ньому також подаються найважливіші висновки, щодо здобутків літератури та літературознавства України давнього періоду (до XIX ст.).³

У другій половині грудня 2008 року книжковим видавництвом «Міленіум» було тиражовано перші примірники неординарної монографії Ятченка В.Ф. «Боги і люди в українській казці» (К., 2008. – 156 с.). Її автор, доктор філософських наук, використовуючи величезний масив українських казок, намагається проаналізувати сакральні елементи міфологічного світобачення українського народу та їх тісну взаємодію як у духовній, так і в матеріальній сфері людської життєдіяльності. Ятченко В.Ф. переконаний, що українська казка, як важлива частина вітчизняного фольклору, відіграла надзвичайно важливу роль у давній історії духовної культури українського етносу та його етногенезу.

У кінці грудня 2008 року була надрукована монографія Фігурного Ю.С. «Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі» (К., 2008. – 128 с.). Вона була підготовлена в рамках НДР «Український етнос у світовому часопросторі», яка фінансується за рахунок держбюджету, а її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П. У вступі автор, зокрема, зазначає: «Ми, українці, полюбляємо скаржитися на долю, недолю, воріженьків клятих, нападників підступних і те, що у сусіда хата біла. А от визнати свою амбіційність, розрізненість, недалекоглядність, неспроможність об'єднатися в ім'я України в критичні для неї часи – зась! 90 років тому, 29 квітня 1918 року в стольному златоверхому Києві 44-річний Павло Скоропадський, нащадок славного козацького роду Скоропадських, звалив на свої плечі, як пізніше виявилось, непосильну ношу, ставши правителем ним же і проголошеної Української Гетьманської Держави (УГД). З того моменту істини в житті України, українців і світового українства відбулося безліч трагедій і звершень, але події того далекого 1918 р., який, на превеликий жаль, так і не став доленосним для українського народу та його країни ще й досі залишаються предметом суперечок і дискусій як у середовищі вчених, так і серед пересічних громадян. Саме тому, у пропонованому читачам науковому дослідженні ми намагатимемося, в міру своїх сил і можливостей, зрозуміти й осягнути ті часи і політичних діячів тієї героїчної

¹ Українці у світовій цивілізації і культурі: колективна українознавча монографія. – К.: НДІУ, 2008. – С. 2-3.

² [Фігурний Ю.С.] Інформація про монографію // Українознавство. – 2008. – № 4. – С. 243.

³ Писемність давньої України (до XIX ст.): Навчально-методичний посібник для студентів філологів / А.В. Козлов, Р.А. Козлов, С.І. Ковпик. – К.: Твім інтер, 2008. – С. 2.

добі, щоби не повторювати їх помилки (вкотре наступаючи на одні й ті ж самі граблі), у сучасній незалежній Україні на початку Третього тисячоліття»¹.

У підсумках свого актуального наукового дослідження Фігурний Ю.С. наголошує: «Таким чином, підсумовуючи вивчення державотворчої діяльності гетьмана П. Скоропадського в українознавчому вимірі, ми прийшли до таких висновків: до здобутків і досягнень очільника УГД треба віднести: 1) П. Скоропадський здійснивши військовий переворот і очоливши Українську Державність у скрутний для неї час, вберіг Україну від справжньої окупації іноземними військами (кайзерівської Німеччини та цісарської Австро-Угорщини); 2) він приклав чимало особистих зусиль, щоби на європейській карті з'явилася Українська Держава, яка протягом 7,5 місяців була регіоном стабільності в океані революційних катаклізмів і потрясінь на теренах колишньої Російської імперії, та окрім того УГД стала справжнім суб'єктом міжнародної дипломатії і права (у ній було акредитовано послів та представників дипломатичних місій від 30-ти держав, які визнали її «де-юре» або «де-факто», у свою чергу вона мала свої дипломатичні представництва у 23-х державах світу); 3) гетьман дуже сприяв українській націєтворчій діяльності, розвитку освіти, науки та культури в Україні (травень-грудень 1918р.); 4) П. Скоропадський в еміграції продовжував підтримувати українській національно-визвольний рух, і намагався його консолидувати в ім'я відновлення Української державності. Щодо помилок, невдач, прорахунків та не доопрацювань на державотворчій ниві П. Скоропадського, то це, на нашу думку: 1) він не зміг об'єднати тогочасне українське суспільство, розколоте на соціалістів, самостійників, монархістів та анархістів в ім'я збереження не тільки Гетьманату, але і Української державності; 2) гетьман не зміг створити у тогочасному соціумі собі міцного опертя, по великому рахунку він тримався на іноземних багнетах, а великі поміщики, підприємці, фінансисти, заможні селяни, не стали, на жаль, тим підґрунтям на якому можна було б розбудувати міцну і потужну УГД; 3) гетьман гальмував із створенням власних боєздатних військ, які у критичний момент захистили б його владу від ворожих зазіхань; 4) він підписав 14.11.1918 р. фатальну як для нього, так і для Української державності "Грамоту", де зобов'язувався об'єднати Україну з майбутньою не більшовицької Росією, та відновити велич і могутність єдиної Російської Держави. Попри всі здобутки і прорахунки П. Скоропадського як чільного вітчизняного державотворця, ми переконані, що його ім'я навіки залишиться на скрижалях Книги Буття українського народу»².

Впродовж 2008 року співробітники відділу оприлюднили підсумки власних наукових досліджень по НДР «Український етнос у світовому часопросторі» переважно на сторінках періодичних і неперіодичних видань НДІУ МОН України. Зокрема, в журналі «Українознавство» було надруковано 20 публікацій, а у «Збірнику наукових праць НДІУ» – 12. Аналізуючи навчально-методичну роботу відділу у 2008 р. треба відзначити, що Фігурним Ю.С. були проведені з аспірантами лекції й семінарські заняття. Упродовж року Шостак М.В. (аспірантка денної форми навчання 2005-2008 рр.) успішно завершила кандидатську дисертацію на тему «Утворення Києво-Руської держави в українознавчих дослідженнях ХХ–ХХІ ст.» і на засіданні відділу 16 грудня 2008 р. вона була рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.12 – українознавство (історичні науки).

¹ Фігурний Ю.С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К.: НДІУ, 2008. – С. 4-5.

² Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К., НДІУ. – 2008. – С. 83–84.

Данилюк-Кульчицька О.П. (аспірантка заочної форми навчання 2004–2008 рр.), яка зараз перебуває у декретній відпустці по догляду за дитиною, завершує написання дисертаційного дослідження «Розвиток українознавства в Словаччині». Лебедева О.В. (аспірантка заочної форми навчання 2005-2009 рр.) успішно працювала над кандидатською дисертацією «Проблема походження українського народу в українознавчих дослідженнях XX – поч. XXI ст.». Так нею написаний II розділ «Проблема походження українського народу в українознавчих дослідженнях вчених поч. XX – кінця 80-х рр. XX ст.» і підготовлено чотири підрозділи III розділу «Проблема походження українського народу в українознавчих дослідженнях доби незалежності». Стосовно розвитку історії, теорії та методології українознавства, то Лебедева О.В. брала участь у розробці «Проекту програми з українознавства для 9 класу загальноосвітніх шкіл». Щодо впровадження нових технологій, то співробітники відділу вчасно поновлювали інформаційний контент на сайті НДІУ: <http://www.rius.kiev.ua>. своєї веб-сторінки. Співробітники відділу української етнології співпрацювали з відділом інноваційних досліджень у проведенні дистанційних курсів з українознавства. Також вони брали участь в Інтернет-чатах: Баран В.Д. (2 чати), Чирков О.А. (2), Фігурний Ю.С. (1). Два з них увійшли до шістки найцікавіших чатів 2008 року: 26.06.2008 р. «Українська звукова книга» (Чирков О.А.) і 30.10.2008р. «Українські інтегральні націоналісти та Українська повстанська армія – історична проблема нашого сьогодення» (Фігурний Ю.С.). Характеризуючи науково-організаційну роботу відділу за проблематикою НДР, ми хочемо наголосити на активній участі його працівників у організації та проведенні II Міжнародного конкурсу з українознавства (Київ, 26-28 березня 2008 р.), зокрема ними було прорецензовано понад 30 конкурсних учнівських робіт. Фігурний Ю.С. був у складі комісії по відборі претендентів для участі у другому турі МКУ, у складі комісії по перевірці конкурсних письмових робіт з українознавства для учнів 11 класу та у складі комісії по захисту науково-дослідних робіт для учнів 11 класу. Чирков О.А. і Лебедева О.В. були задіяні в перевірці конкурсних письмових робіт з українознавства для учнів 9 класу, Шостак М.В. – секретар комісії з перевірки конкурсних письмових робіт з українознавства у 8 класі, а Баран В.Д. був головою апеляційної комісії. Також , ми хочемо відзначити фахову участь співробітників відділу у підготовці та проведенні Міжнародної науково-практичної конференції «Українознавство XXI ст.: Нові вимоги, проблеми та методологія розвитку» (Київ, 21-22 жовтня 2008 р.). Баран В.Д. і Фігурний Ю.С. були співголовами секції II «Українознавство і проблеми етнонаціогенезу в незалежній Україні» та виступили з доповідями: Баран В.Д. «Українознавство й етногенез українського народу», Фігурний Ю.С. «Проблеми дослідження етнічної історії в контексті українознавства». Лебедева О.В. і Шостак М.В. реєстрували учасників конференції, були секретарями секції II, де виступили з доповідями: Лебедева О.В. «Проблема українського етногенезу в вітчизняній історіографії XX-XXI ст.», Шостак М.В. «Основні концепції походження Києво-Руської держави в українській історіографії XX-XXI ст.» На цій же секції були оприлюднені доповіді Ятченка В.Ф. «Ментальність українського народу: особливості дослідження проблеми на сучасному етапі», Завгороднього Ю.Ю. «Філософське осмислення українського етнонаціогенезу», Нечепи В.Г. «Кобзарська пісня у відтворенні особливостей українського етнонаціогенезу» і Чиркова О.А. «Значення загальних рис сучасної етнічної будови української людності в загально історичному розвитку української нації». Стосовно організаційного забезпечення, тиражування і розповсюдження друкованої наукової продукції НДІУ МОН України, то співробітники відділу (Лебедева О.В., Шостак М.В., Єщенко М.Ю.) здійснювали під керівництвом Ярошинського О.Б. вичитку статей та розповсюдження по бібліотекам та серед авторів «Збірника наукових праць НДІУ» – томи XIX (512 с.), XX (512 с.), XXI (512 с.) загальним накладом 300 примірників. Фігурний Ю.С., Лебедева О.В., Шостак М.В. взяли

участь у підготовці та тиражуванні монографії Барана В.Д. «Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі» (К.: НДІУ, 2008 – 138 с.). Фігурний Ю.С. організував друк наукових монографій – Коротя-Ковальська В. «Українська народно-пісенна творчість в українознавстві» (К.: НДІУ, 2008. – 254 с.) і Кононенко П.П. «Українська національна ідея: проблема методології» (К.: НДІУ, 2008. – 152 с.). Також він брав участь в організаційному та технічному забезпеченні тиражуванні таких наукових праць: «Українська освіта в світовому часопросторі: Матеріали Другого Міжнародного конгресу (м. Київ) (25-27 жовтня 2007 р.)» (К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. – Кн. 2. – 220 с.); Хоменко О.А. «Національне письменство як художнє українознавство: ідеї, постаті, естетичні практики» (К.: НДІУ, 2008. – 528 с.); Печеранський І.П. «Павло Тихомиров: життєвий шлях та філософська спадщина» (К.: «Рада», 2008. – 128 с.); Печеранський І.П. «Релігійно-філософські погляди І.М. Сковорцова (Досвід реконструкції)» (К.: «Рада», 2008. – 128 с.). Фігурний Ю.С. є організаційним секретарем п'ятитомного видання «Українська земля і люди. Українці у світовій цивілізації і культурі». Ним було підготовлено, упорядковано і передано до видавництва Том I: «Від найдавніших часів до XIV ст.». Проте через низку об'єктивних і суб'єктивних причин його друкування перенесено на 2010 рік¹.

У 2009 році відділ української етнології продовжив виконання НДР «Український етнос у світовому часопросторі». Зокрема, провідний науковий співробітник Баран В.Д. і молодший науковий співробітник Лебедева О.В. досліджували підтему «Походження українського народу і початок його етнічної історії»; завідувач відділу Фігурний Ю.С. та молодший науковий співробітник Шостак М.В. опрацювали підтему «Етнічна історія українського народу та етнонаціональний державотворчий процес»; науковий співробітник Чирков О.А. розробляв підтему «Розвиток етнічної структури населення України в ХХ ст.»; провідний науковий співробітник Ятченко В.Ф. і старший науковий співробітник Ковлік С.І. вивчали підтему «Давня історія духовної культури українського етносу», а старший лаборант Кухар В.В. старанно виконувала свої посадові обов'язки.

У середині березня 2009 р. була тиражована важлива українознавча праця «Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців та учасників II МКУ / Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік» (К.: НДІУ, 2009. – 336 с.). У цьому науковому збірнику вперше зібрані й оприлюднені дослідження, присвячені підготовці проведенню і підсумком міжнародних конкурсів з українознавства (МКУ) та його найважливіші документи, а також оприлюднені праці переможців та найкращі конкурсні науково-дослідні роботи II МКУ (26-28 березня 2008 р.). Саме поєднання в одному виданні праць конкурсантів, аналітичних напрацювань вчених-українознавців і документів МКУ (організаційних і методичних) не тільки виокремлює його серед багатьох подібних йому, а і на наше тверде переконання своєю оригінальністю і важливістю висуває цей збірник на перші позиції українознавчих досліджень. Ми хочемо наголосити, що він був підготовлений співробітниками НДІУ в рамках НДР «Український етнос у світовому часопросторі» (2007-2009рр.), що фінансується за рахунок Державного бюджету України, а її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П.

Завідувач відділу української етнології Фігурний Ю.С., який не тільки став ініціатором цього вагомго українознавчого видання, створивши його концепцію і формат, а і приклав багато зусиль, щоби втілити свої задуми в життя та

¹ Фігурний Ю.С. Звіт відділу української етнології за 2008 рік... С. 5–7.

реалізувати їх, зокрема, наголошує: «Автор-упорядник хоче виразити свою повагу керівництву НДІУ в особі його директора П.Кононенка, зам. директора Т.Кононенка, вченого-секретаря Н.Істомінї, які активно посприяли в друкуванні цієї українознавчої праці. Також він щиро вдячний зав. відділом філософії освіти та освітніх технологій Л.Касян й усім її співробітникам, а особливо Л.Нестеренко і О.Фесік за проведену титанічну і надзвичайно важливу працю щодо упорядкування й підготовки до друку учнівських науково-дослідних робіт (розділ 2). Разом з тим над збірником працювали майже всі підрозділи НДІУ, особливо ми хочемо подякувати членам редакційної колегії П.Кононенку, Т.Кононенку, Н.Істомінї, Л.Касян, І.Пасемку, А.Пономаренко, Т.Присяжній, Т.Варзар, якими було відібрано 76 кращих конкурсних робіт; О.Твердохліб, яка всі їх вичитала; О.Мельниченко, яка зробила повну електронну верстку збірника (оригінал-макет); Т.Ренке, яка координувала співпрацю з видавництвом; О.Лебедеві, яка упорядковувала розділ 1 збірника; Ю.Лебедеві, яка вела перемовини зі спонсорами; Р.Варзар, який сканував близько 40 конкурсних робіт, що не мали електронної версії; Я.Муляві, який розробив дизайн обкладинки і підготував світлини з ІІ МКУ, а також всім науковим співробітникам НДІУ, які здійснювали комп'ютерне корегування цих робіт. Попри всі політичні, економічні, банківські негаразди і глобальну світову економічну кризу, поява цієї важливої українознавчої праці ще раз засвідчує те, що коли українці об'єднуються навколо важливої справи, вони можуть звернути гори і здійснити неможливе, а якщо починають між собою ворогувати, то на превеликий жаль їх чекає чергова поразка, яких було так багато в минулому і сьогодні. Отже, українці – єдині! Бо коли ми єдині і згуртовані – то ми непереможні і врешті-решт побудуємо демократичну, правову, заможну і потужну Українську Самостійну Соборну Державу»¹.

У кінці березня 2009 р. побачило світ актуальне і необхідне науково-методичне видання Чиркова О.А. «Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства» (К., 2009. – 26 с.). У праці наведено методичні рекомендації щодо виконання конкурсної науково-дослідної учнівської роботи та підготовка до її публічного захисту, зокрема, дії, спрямовані на уникнення найпоширеніших недоліків. У вступі свого дослідження Чирков О.А. наголошує: «Міжнародний конкурс з українознавства, головним організатором якого є Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України, став невід'ємною ланкою українознавчої освіти і науки. Щорічна практика автора в перевірці поданих на конкурс учнівських науково-дослідних робіт з українознавства, а також спілкування з членами конкурсних комісій, з конкурсантами, їхніми науковими керівниками, вчителями і батьками, спонукали до розробки цих методичних рекомендацій. Початкуючі українознавці та їхні наукові керівники знайдуть у цьому виданні чимале коло питань, пов'язаних із виконанням і захистом конкурсної науково-дослідної учнівської роботи з українознавства. З'ясування конкурсантами та їхніми керівниками проблемних чи складних питань

¹ Фігурний Ю.С. Інформація про важливе українознавче дослідження «Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців та учасників ІІ МКУ» // «Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців та учасників ІІ МКУ» – К.: НДІУ, 2008. – С. 93.

поліпшить якість поданих на конкурс робіт, полегшить, і, можливо, прискорить їх виконання, допоможе добре підготуватися до захисту»¹.

6 травня 2009 р. була підписана до друку, а через деякий час оперативно розтиражована цінна українознавча монографія доктора філософських наук, професора кафедри політології та соціології Національного Університету Біоресурсів і Природокористування України, провідного наукового співробітника відділу української етнології ННДІУ Володимира Феодосійовича Ятченка – «Боги і люди в українській казці». До речі, це вже друге, доповнене і перероблене видання важливого наукового дослідження (перше побачило світ у 2008 р.). У ньому фахово розглядаються метафізичні та екзистенціальні виміри прадавнього українського світогляду, а саме, світоглядні засади української народної казки. Автор робить спробу виділити в їх текстах способи постановки та розв'язання болючих проблем смерті та безсмертя людини, її відношення до божественного начала, до визначення свого місця в світі. Весь професійний аналіз здійснюється в контексті світової міфологічної спадщини у нерозривному зв'язку з українськими казками.

Ця праця складається з передмови, чотирьох розділів і списку використаної літератури. Так, у своїй передмові («Переднє слово до читача») вчений-українознавець, характеризуючи казку як важливе джерело осягнення прадавнього прадавнього світогляду, наголошує: «Глибока мудрість віків захована і в народних казках, а точніше – в блискітках-уламках давніх священних текстів, які ми зараз називаємо казками. В чому причина живучості численних релігій і міфологій? Бо їх осердя складають відгуки на людську спраглисть до здобуття істини в болючих питаннях: чому існує смерть і що після неї? Чому існують хвороби, страждання, старість? Як стати щасливим і що воно таке, оте щастя? В чому причина такої стійкої життєздатності казок, незважаючи на стрімкі протинання всіх орбіт нашого життя технічними і науковими новаціями, соціальними зрушеннями? Бо в казках різних народів світу по-своєму сконденсований досвід тисяч поколінь у вирішенні тих же самих питань. Протягом десятиліть, а чи й століть зусилля багатьох дослідників казок традиційно зосереджувалися на висвітленні своєрідностей, неповторностей продуктів духовної діяльності того або іншого народу. Це потрібна й благородна справа. Але описування й відтворення міфотворчої, релігійної, естетичної унікальності власного етносу задля ствердження своєї національної ідентичності – лише одна сторона справи. Не менш важливе й інше – виявити й показати в продуктах фольклору доглибний зв'язок розвитку свого етносу з стрижневими рисами розвитку людини як універсальної істоти; розкрити роль свого етносу в збагаченні світового культурного досвіду»².

Саме тому, В. Ятченко стверджує: «Отож і в казках мерехтливими вогниками проблискують сліди-знаки граничного напруження духовних сил задля опромінення глибинних підстав людського буття. І достойне місце в цих пошуках і здобутках посідає й українська казка. Я спробував виявити й розглянути в текстах українських народних казок кілька парадигм світопереживального й світоглядного плану: проблему смерті й безсмертя, трансцендентальний прорив з метою наближення людини до божественного начала, втрата людиною опіки богів і прагнення до повторного прилучення до них. Українська народна казка надає в цьому плані оригінальний матеріал, грандіозний в своїй глибині й актуальності для сьогодення. Ця книга є своєрідним продовженням дослідження

¹ Чирков О.А. Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства. – К., 2009. – С. 1.

² Ятченко В.Ф. Боги і люди в українській казці (Видання другу, доповнене і перероблене). – К., 2009. – С. 3-4.

метафізичних та екзистенціальних вимірів буття давньоукраїнської міфології, розпочато в монографіях «Про розвиток духовності українського етносу дохристиянської доби» (К.: ВІПОЛ, 1998) та «Історія духовної культури українського етносу» (К.: Міленіум, 2004). Але з боку тих проблем, які в ній поставлені та підходів до їх розв'язання, дана книга постає як окреме, цілком самостійне дослідження»¹.

У першому розділі «Українська міфологічна [парадигма – Ю.Ф.], про смерть і безсмертя в світлі метафізичних прагнень людини» вчений-українознавець фахово аналізує уявлення про межі людської діяльності в міфології, неупереджено вивчає безсмертя і смерть в українських казках, професійно досліджує боротьбу за безсмертя в українських казках, перемоги й поразки особистості на цьому тернистому шляху. Зокрема, В. Ятченко зазначає: «Знання про ставлення в українських казках до безсмертя не просто розкривають нам ще одну грань міфологічних уявлень наших предків. Надто важливо тут і те, що виявлені знання ніби компас вказують на ті домагання, на ті цінності й сподівання, котрі в часи створення цих текстів вважалися найвагомішими для досягнення найвищої мети життя. Скажімо, оцінки в деяких українських казках безсмертя як від'ємного явища можуть, як вже сказано, мати метафізичний вимір і свідчити про культурну роботу людини над собою. Але ці ж оцінки, взяті в розрізі суто соціального досвіду авторів таких казок, спонукають і до роздумів про вплив суспільних факторів на ідеали і навіть розуміння людиною своїх екзистенційних проблем. Ось, наприклад, якщо спосіб життя особистості й соціуму убогий і безбарвний, якщо головним мірилом цінності людини, її морального самопочуття виступає працездатність, робота, матеріальна насиченість, то з втратою здатності до праці і подальшого збагачення старій людині і безсмертя стає непотрібним»².

У другому розділі «Парадигма прилучення людини до бога в давньоукраїнській міфології» науковець, спочатку, виклавши на папері загальні зауваження цієї проблематики, потім досить детально і фахово аналізує такі її аспекти як: наближення до Абсолюту і тотемізм, безсмертя і прилучення до богів та парадигму прилучення до богів в умовах трансформації язичницького світогляду в християнській. З цього приводу В. Ятченко підкреслює: «Феномен прилучення становить собою істотний чинник готовності людини до продукування філософських і релігійних поглядів, до формування моральної свідомості в її трансцендентальному вимірі. Це – один із універсальних способів самореалізації людини, її прагнення й руху до втілення своїх сутнісних сил. Від миті «прозирання» у вічність в моменти здійснення ритуальної дії або через подвиги міфічного героя аж до позачасового прориву через образ реальної, схожої на себе людини (бідняка, наймита) до вічного, до священного. Адже якщо герой казки переміг того, хто брав собі в жертву людей і прирікав усе місто на загибель; покарав тих, хто є ошуканцем; винагородив за терпіння й вірність та благородство інших; шляхом сумнівів і помилок навчився довіряти й остерігатися надмірної довірливості, встановлює свій «режим влади» на цих підставах, то він цим самим задає певну систему морально-правових координат суспільства, систему відповідних норм і цінностей»³.

У третьому розділі «Парадигма втрати людиною бога в українських казках» вчений-українознавець, спершу неупереджено характеризує світоглядні парадигми заявленої проблематики, а потім аналізує причини того, що бог покидає людей і трагізм їхнього життя в знебоженому світі. Зокрема, дослідник

¹ Там само. – С. 4-5.

² Ятченко В.Ф. Боги і люди в українській казці (Видання другу, доповнене і перероблене). – К., 2009. – С 56-57.

³ Там само. – С. 9.

зауважує: «Пафос багатьох казок – це пафос пошуку світлих промінчиків шляху до спасіння. Досвід, здобутий людством в цих пошуках, захоче зустрічі й конфронтації цивілізацій, спокуси й здари різних культур, синтези й розлами способів думань і переживань. Тематичні обрії казок вихлюпуються за межі берегів повсякденного, суспільно-політичного спілкування й існування і навіть за межі осмислення досвіду безсмертя й наближення до бога. З-поміж розложистої сукупності тем, охоплених сюжетами казок, настала черга виокремити ту, яка в найбільш зримий спосіб відтворила конденсацію морального й екзистенційного досвіду людства в історичні моменти драматичних зламів світоглядних орієнтирів, девальвацій і зміни ціннісних орієнтацій. Цю тему – яка виступала одночасно і як світоглядна парадигма – можна позначити так: втрата людиною бога внаслідок порушення нею якихось умов співіснування з богом. Такі буттєвісні епізоди життя суспільства, що втратило милість бога (або в деяких культурах навіть і самого бога), у всі епохи сприймалися людьми як трагічна втрата сенсу існування, зловісний обвал не просто звичних, але смислоутворюючих норм життя, як загальна знедуховленість, що веде людину «в череву апокаліптичного звіра»... Дослідження в цьому ключі українських казок цінне не лише тим, що спроможне вказати, модифікації конкретного вияву культурного феномену світоглядної кризи (що й саме по собі важливе), але ще й тим, що допомагає пізнати витоки нашої ментальності, адже казки виникали в той період, коли закладалися підвалини етнічних традицій, почувань, переживань, уявлень. Та й знову-таки і через цю проблему українська ілюстрованим чином маніфестує буття людини в трансцендентальному вимірі, в її стосунках з Абсолютом»¹.

У четвертому розділі «Повторне віднайдення бога людиною» В. Ятченко вивчає процес пошуку людиною втраченого бога і повторне прилучення до нього. Спочатку він характеризує шлях примирення з богами, а потім аналізує феномен перетворення як засіб наближення до бога в українських казках і осмислює процес повернення бога до людини і засадничу сутність одкровення в давньоукраїнській міфології. Підсумовуючи опрацьований матеріал вчений наголошує: «Отже, аналіз текстів українських замовлянь, обрядових пісень, казок дає підстави говорити про історично вироблений етносом шлях активної діяльності в спробах повернення втраченого бога, пошуку нових шляхів трансцендентної єдності зі священним, головню з божественним... Ото ж бо бачимо на численних прикладах українських народних казок специфічний сплав і певного числа спільних для всієї міфологічної думки людства проблем та спроб їх розв'язання, і спроб на матеріалі власних традицій та вироблених етносом мислительних засобів ці проблеми подолати. Надається, зокрема, досвід того, що в дохристиянській міфології, коли людина постає перед явищем спустошеності, самотності в чужому світі, і коли звичні архетипічні образи вже безсилі цю ворожнечу заповнити, вона використовує як «підручний будівельний матеріал» для пошуку шляхів виходу з кризи контамінацію міфів про освоення світу, про виникнення й функціонування соціальних структур, про виникнення самого світу. Але всі ті образи, мотиви й сюжетні ходи постійно переосмислюються й переоцінюються в ракурсі виявлення причин втрати людиною бога, його віднаходження і повернення до стану єдності з ним»².

А наостанок, формулюючи висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку вчений-українознавець зазначає: «Ми розглянули лише кілька парадигм метафізично-екзистенційного характеру в текстах одного з різновидів української міфологічної спадщини – української

¹ Ятченко В.Ф. Боги і люди в українській казці (Видання друге, доповнене і перероблене). – К., 2009. – С. 95-96.

² Там само. – С. 144-145.

казки. Цим, безперечно, далеко не вичерпується дослідження в світоглядних вимірів цього дивного й багатогранного явища, однієї з всіх польоту людського духу до осягнення таємниць буття. Потрібні нові й нові зусилля для освоєння велетенського огрому текстів українських казок, нових методів їх вивчення, розкриття в них прихованих змістів і смислів»¹. Також, автор наводить список опрацьованої літератури до своєї книги, який нараховує 77 праць, які, на нашу думку, повинні допомогти зацікавленим читачам поглибити і розширити власні знання та уявлення з цієї проблематики.

Ми переконані, що важлива наукова праця В. Ятченка «Боги і люди в українській казці», яка, передусім, розрахована на фахівців, студентів та аспірантів гуманітарних спеціальностей, а також, на всіх тих, кого цікавлять проблеми духовної культури знайде свого вдячного читача, посприє українцям у пошуках свого місця у світовому цивілізаційному процесі та допоможе цілеспрямованій розбудові освіченої, демократичної, правової й заможної Української Самостійної Соборної Держави!

14 грудня 2009 р. була підписана до друку вагома українознавча колективна монографія «Українознавство ХХІ ст.: виміри розвитку. Українознавство 2007-2009» (432 с.). Вона включає в себе матеріали таких досліджень: український етнос у світовому часопросторі; ранньомодерне суспільство України крізь призму джерел: соціальні та правові практики тогочасного соціуму; створення комплексу комп'ютерних технологій для здійснення сертифікації рівнів володіння українською мовою та українознавством; українознавчий зміст підручників з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів; українознавство в побудові громадянського суспільства в Україні; психоетнічне та природно-естетичне «дерево» українознавства – основа концепції національного здоров'я; Україна як геополітична реальність.

У вступі «Слово про Україну і світове українство в системі наукового українознавства» головний редактор колективної монографії П. Кононенко наголошує: «Авторські колективи всіх тем {як і підтем} орієнтувалися на концепційні принципи Національного науково-дослідного Інституту українознавства. По-перше, на теоретико-філософський принцип: Світ – єдиний і цілісний, а та цілісність зумовлюється безмежною різноманітністю. Цілісним безмежною різноманітністю етнонацій є і вселюдство. Цілісним феноменом є в світобудові і Україна та світове українство. А в руслі природної єдності різноманітних частин є українознавство - інтегративна система, цілісність якої складають автономні і водночас взаємозалежні центри: Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова, художня словесність; Україна – нація і держава; Україна – культура (матеріальна, духовна і духовна); Україна у міжнародних відносинах; Україна (українці) – ментальність і доля; Україна – історична роль і місія. А розглядаються всі центри в усій часопросторовій повноті та в єдності: теорії і практики; вітчизняного і зарубіжного досвіду; на ґрунті як вивіреної джерельної бази, доказової реальності фактів (подій, процесів, діяльності історичних осіб), так і наукових гіпотез та прогностичних теорій. Достатньо логічним та підставовим був вибір кожної з тем. У тому числі й по-своєму генеруючої – етногенетичної. Кожен народ мудро керується в своїй сучасній життєдіяльності знанням генезису та уроками всебічної історичної пам'яті, а тому прагне йти дорогою осмислення пережитого, починаючи з пошуку відповіді на інтегральні питання: що є життя і що є смерть?; добро і зло?; правда і кривда?; краса і потворність?; тимчасове і вічне?.. А в українців на питання, сформульовані ще літописцями, які хотіли пізнати і розповісти «звідки пішла руська земля, хто в ній першим почав урядувати, як руська земля постала є», та

¹ Там само. – С. 145.

Т.Шевченком, котрий заповідав: кінче необхідно пізнати правду своєї історії та усвідомити: «хто ми, чиї, яких батьків діти» та «нащо нас мати привела: чи для добра, чи то для зла? Нащо живем? Чого жадаєм?..». Носієм питомих рис феномену України є етнос (людина, рід, плем'я); час і умови його появи визначає Природа: етнос (нація) і Терен є нероздільними. Рід і природа породжують мову: її лад («мова – душа народу»), семантику, стилістику, багатство чи відповідну природі одноманітність; природа зумовлює спосіб життя; природа, етнос, мова – культуру, освіту, науку, мистецтво. Місцезнаходження Терену на планеті зумовлює характер взаємин з іншими етносами, геополітику і геостратегію. Все разом визначає особливості суспільного ладу, державного управління, Конституції, а в комплексі всі чинники зумовлюють ментальність і долю, роль та історичну місію. Спочатку тип і долю людини (роду, етносу, нації), закономірності суспільно-політичні, економічні, правові, державотворчі, культурологічні визначає Природа, – а в плінні віків людина все більше осягає дію на себе як суспільних умов, так і трансцендентних енергій, і, за теорією Ноосфери великого вченого Володимира Вернадського, усе вагомішу роль у розвитку та долі навіть Природи відіграє інтелект людини. Тому особливої ваги й набувають пізнання та самопізнання, мораль і етика, творення й самотворення, характер і міра ідеалу, мета і принципи та шляхи її досягнення»¹.

Ми хочемо зазначити, що автором I розділу «Український етнос у світовому часопросторі», цієї важливої українознавчої праці є Ю. Фігурний. Він оприлюднив на його сторінках своє дослідження: «Український етнос у світовому часопросторі» (2007-2009 рр.) та перспективи її подальшого дослідження на 2010-2012 рр.». Зокрема, дослідник зазначає: «... Чому українського етноцівту так рясно (нині – в межах 30 млн. майже у 100 зарубіжних країнах!) по всьому світу? А водночас: чому в самій Україні населення зменшилось до 46 із 52 мільйонів?.. В Україні неначе б причини очевидні: погіршення... А в США і Канаді? В Словаччині і Польщі?.. А головне: що стоїть за кількісними показниками! Та – які перспективи...»²

Загалом, ця українознавча колективна монографія робить вагомий внесок у пізнання і самопізнання України, українців та світового українознавства. Тому що, навіть за умов розвитку України як суверенної держави свідомість сучасників нерідко перебуває в ситемі шаблонів і стереотипів, – і ми не знаємо справжньої України та її минулого. Саме тому, у XXI ст. на передову позицію в системі української освіти і науки було актуалізовано проблему нової парадигми мислення, а тим самим – дослідження аналізу, синтезу, оцінки, визначення перспектив. З огляду на все це, науковим колективом ННДІУ було визначено перспективними вивчення українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство в контексті новітньої теорії та методології.

22 грудні 2009 р. було підписано до друку важливу наукову працю Фігурного Ю. С.: «Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. – К., ННДІУ. – 2009. – 520 с.» Книга знайомить читачів з українознавчими дослідженнями присвяченими вивченню етнічних, державотворчих та націєтворчих процесів в Україні. Автор фахово і неупереджено аналізує засадничі аспекти буття і життєдіяльності українського етносу у просторі й часі в українознавчому вимірі. У своїй передмові

¹ Кононенко П. Вступ «Слово про Україну і світове українство в системі наукового українознавства» / Українознавство XXI ст.: виміри розвитку. Українознавство 2007-2009. – К., ННДІУ. – 2009. – С. 4.

² Фігурний Ю. Розділ 1.Український етнос у світовому часопросторі / Українознавство XXI ст.: виміри розвитку. Українознавство 2007-2009. – К., ННДІУ. – 2009. – С. 62.

до книги, вчений-українознавець зокрема зазначає: «У 2007-2009 рр. автор цієї книги, під керівництвом доктора філологічних наук, професора Кононенка П.П., працював над виконанням держбюджетної науково-дослідної теми: «Український етнос у світовому часопросторі». Результатом цієї напруженої, плідної, аналітичної, інтелектуальної праці стала ціла низка досліджень, оприлюднених ним як самостійно, так і у співавторстві на сторінках періодичних видань ННДІУ (журнал «Українознавство» і «Збірник наукових праць НДІУ») та виданих монографій, книг та брошур. Разом з тим багато українознавчих досліджень в силу тих, чи інших причин залишились неопублікованими. Саме тому, у Ю. Фігурного виникла ідея видати ці, ще не оприлюднені праці окремою книгою, долучивши до них найбільш цікаві, актуальні, фахові й резонансні розробки з українознавчої проблематики, які на його думку викличуть жвавий інтерес у зацікавленого читача. Разом з тим, автор хоче наголосити, що всі раніше надруковані дослідження (за 2007-2009 рр.), у цій книзі публікуються, виключно, в авторській редакції, тому що, на його тверде переконання, не завжди літературне й наукове редагування, покращувало їх якісні і емоційне сприйняття читачами. Деякі праці за звітний період, були написані Ю. Фігурним у співавторстві з іншими науковцями (див. розділ 8), але у цій книзі друкуються лише ті тексти (розділи монографії, рецензії та ін.), які є виключно інтелектуальною власністю Ю. Фігурного і написані ним особисто»¹.

У 2009 р. співробітники відділу оприлюднювали результати власних досліджень за тематикою НДР «Український етнос у світовому часопросторі» у періодичних виданнях ННДІУ МОН України. Зокрема, в журналі «Українознавство» було надруковано 28 публікацій (у № 1 – 4, у № 2 – 10, у № 3 – 5, у № 4 – 9). Характеризуючи навчально-методичну роботу відділу, треба відзначити, що його керівник Фігурний Ю.С. провів з аспірантами, як відділу, так й інституту, лекційні та семінарські заняття. Зокрема, 28.02.2009 і 8.12.2009 рр. він прочитав лекції для аспірантів ННДІУ «Україна – етнос: витoki і основні етапи розвитку», а Чирков О.А. провів 9.12.2009 р. практичне заняття по цій темі. Шостак М.В. остаточно доопрацювала текст дисертаційного дослідження «Утворення Києво-Руської держави в українознавчих дослідженнях ХХ–ХХІ ст.», підготувала його автореферат і збрала пакет документів для подання до Спеціалізованої Вченої Ради по захистам дисертацій, сам захист планувався у кінці 2009 року, але через низку суб'єктивних і об'єктивних причин був перенесений на 2010 р. Лебедева О.В. завершує написання кандидатської дисертації «Проблема походження українського народу в українознавчих дослідженнях ХХ – поч. ХХІ ст.». Фігурний Ю.С. та Баран В.Д. прочитали ряд лекцій і провели семінарські заняття зі своїми аспірантами: Бондаренком А.О. та Ласкаревською Т.В. Стосовно розвитку історії, теорії та методології українознавства, то Чирков О.А. підготував і надрукував науково-методичний посібник «Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства» (К., 2009. – 26 с.). Також він координував і організував спільно з іншими співробітниками ННДІУ чотири засідання загальноінститутського методологічного семінару з українознавства, які відбулися 22.04., 27.05., 25.06. та 17.09.2009 р. Усі співробітники відділу брали участь у всеукраїнській науково-практичній конференції «Українознавство в системі освіти і науки», що відбулася 23.04.2009 р. у НДІУ МОН України. Чирков О.А. і Лебедева О.В. брали участь у методологічному семінарі, присвяченому походженню та розвитку назви «Русь», який був організований і проведений Центром українознавства філософського

¹ Фігурний Ю. С.: «Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. – К., ННДІУ. – 2009. – С. 3.

факультету Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка 26 лютого 2009 р. Фігурний Ю.С. брав участь у круглих столах, організованих Національною академією державного управління при Президентові України, зокрема: «Соборність України: історія і сучасність» (30.01.2009 р.); «Карпатоукраїнська державність та сучасні загрози національній безпеці України» (05.03.2009 р.); «Моральні засади української нації: історія і сучасність» (22.04.2009 р.), де виступив з доповідями і повідомленнями. Щодо впровадження нових технологій, то співробітники відділу брали активну участь у науково-методичному забезпеченні курсу дистанційної освіти НДІУ, зокрема були запрошені на чати, які викликали жвавий інтерес і принесли користь слухачам цих курсів. Це: чат «Розвиток етнічної будови української нації від кінця XIX ст. до нашого часу та його прогнозування», який був проведений Чирковим О.А. 05.03.2009 р. і чат «Державотворчі процеси у Закарпатській Україні 1938-1939 рр. (до 70-річчя проголошення Карпатської України)», що вів Фігурний Ю.С. 26.03.2009 р. В електронній бібліотеці (розділ сайту НДІУ «Українознавство») співробітниками відділу розміщені матеріали, які стосуються організації і проведення НДІУ Міжнародних конкурсів з українознавства для учнів ЗОШ: «Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ; 2. Чирков О.А. «Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства (К, 2009. – 26 с.) Співробітники відділу прорецензували курсові роботи випускників дистанційного курсу «Українознавство: Шостак М.В. – 2; Чирков О.А. – 2. Працівниками відділу були підготовлені анотації та ключові слова до статей журналу «Українознавство» за 2001-2005 рр. Співробітники відділу вчасно оновлювали інформаційне наповнення відділової веб-сторінки на сайті НДІУ. У червневому рейтингу «найбільш популярних авторів за весь час» електронного наукового фахового видання «Українознавство», яке поширюється в мережі Інтернет за адресою <http://www.ualogos.kiev.ua> співробітники відділу займають провідні місця у цій тридцятці (Фігурний Юрій – 4 місце, Баран Володимир – 9 місце, Чирков Олег – 15, Шостак Маргарита – 21). Стосовно популяризації українознавства, то Чирков О.А. провів дві передачі на радіо «Культура» під назвою «Свою Україну любіть». Аналізуючи науково-організаційну роботу відділу за тематикою НДР «Український етнос у світовому часопросторі», ми акцентуємо увагу на фаховій участі його співробітників (Чиркова О.А., Лебедева О.В.) щодо розробки та обґрунтування проекту НДР на 2010-2012 рр. «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі». Також працівники відділу взяли участь в організації та проведенні III Міжнародного конкурсу з українознавства (Київ, 25-28. 03.2009 р.). Вони прорецензували 26 конкурсних робіт. Також, Фігурний Ю.С. перебував у складі комісії по відбору претендентів для участі у II турі МКУ і у складі комісії по перевірці конкурсних письмових робіт з українознавства для учнів 10 класу та головою комісії по захисту конкурсних науково-дослідних робіт у 10 класі. Баран В.Д. був головою апеляційної комісії. Лебедева О.В. реєструвала учасників МКУ (8 клас), була у складі комісії по перевірці письмових конкурсних робіт у 8 класі, була секретарем комісії по захисту конкурсних науково-дослідних робіт у 10 класі. Шостак М.В. реєструвала учасників МКУ (9 клас), була секретарем комісії по перевірці конкурсних письмових робіт з українознавства у 9 класі. Чирков О.А. був задіяний у перевірці конкурсних науково-дослідних робіт у 10 класі. Співробітники відділу брали участь у Міжнародній науковій конференції «Україна, українці та українські у історичному постатті та формах культурного досвіду, якій проводив Центр українознавства філософського факультету КНУ імені Т. Шевченка (29.10.2009 року), де виступили з доповідями: Чирков О. Національна безпека України крізь призму сучасних тенденцій у розвитку етнічної будови української нації (Секція №

1); Лебедева О. Проблема утворення українського етносу в українознавчих дослідженнях кінця XIX – X ст., Шостак М. Вивчення Київської Русі як праукраїнської держави в дослідженнях українських вчених (Секція № 2); Фігурний Ю. Нищення українськості (на прикладі кінофільму В. Бортка «Тарас Бульба») (Секція № 4). Співробітники відділу брали активну участь у підготовці та проведенні Третього Міжнародного конгресу: «Українська освіта у світовому часопросторі», що відбувався 21-22 жовтня 2009 року. Зокрема, Баран В.Д. та Фігурний Ю.С. були співголовами секції № 7 «Українознавство і галузеві науки», та виступили з доповідями: Баран В.Д. «Українознавство і трансформація змісту національної освіти і виховання та проблема походження українського народу»; Фігурний Ю.С. «Українознавство і трансформація змісту національної освіти і виховання у контексті українського етнонацієдержавотворення» та виступили зі звітом керівників секції на заключному пленарному засіданні Конгресу 22.10.2009 року. Лебедева О.В., Шостак М.В. 1) реєстрували учасників Конгресу; 2) були секретарями секції № 7 «Українознавство і галузеві науки»; 3) виступили з доповідями: Лебедева О.В. «Українознавство і трансформація змісту національної освіти і виховання та проблема українського етногенезу»; Шостак М.В. «Українознавство і трансформація змісту національної освіти і виховання та проблеми українського державотворення на прикладі утворення Київської Русі». Ятченко В.Ф. виступив з доповіддю: «Інтегративне українознавство і трансформація змісту національної освіти і виховання в сучасних глобалізаційних процесах»; Чирков О.А. виступив з доповіддю: «Українознавство у трансформації уламки совєцького народу в самодостатню, самобутню, сучасну українську націю»; Калакура О.Я. виступив з доповіддю «Українознавство в обороні історичної пам'яті від спотворень і фальсифікацій»; Ковлік С.І. виступила з доповіддю «Методика викладання українознавства для студентів-філологів». Фігурний Ю.С. та співробітники відділу української етнології взяли активну участь у підготовці і проведенні I Міжнародного конкурсу для студентів та молодих учених з українознавства (грудень 2009 р.). Зокрема, вони займалися виготовленням і комплектуванням бейджиків для членів Оргкомітету, комісій, співробітників інституту, задіяних в організаціях. Також співробітники відділу були задіяні у перевірці конкурсних письмових робіт, а Чирков О.А. брав інтерв'ю у конкурсантів та разом з колегами проводив майстер-клас для них. Стосовно організаційного забезпечення, тиражування і розповсюдження друкованої наукової продукції ННДІУ МОН України, то співробітники відділу (Лебедева О.В., Шостак М.В., Кухар В.В.) виконували під керівництвом Фігурного Ю.С. комп'ютерний набір, корегування, верстку, тиражування наукової праці: «Учнівська молодь – майбутнє української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ» (К: НДІУ, 2009. – 336 с.). Фігурний Ю.С. здійснював організаційне забезпечення видання праці Чиркова О.А. «Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства» (К., 2009. – 26 с.) і власної книги «Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні» – К., НДІУ. – 2009. – 522 с. та розповсюджував по бібліотекам Києва й України періодичні і неперіодичні видання ННДІУ МОН України (журнали «Українознавство», монографії, книги, брошури, збірники тощо)¹.

Отже, підсумовуючи виконання науково-дослідної роботи, що фінансувалася за рахунок державного бюджету в 2007-2009 рр. – «Український

¹ Фігурний Ю.С. Звіт відділу української етнології. Виконання науково-дослідної теми «Український етнос у світовому часопросторі» за 2009 рр. // Архів відділу української етнології ННДІУ МОН України. Комп'ютерний набір. – С. 5-7.

етнос у світовому часопросторі», ми прийшли до таких основних наукових результатів. По-перше, комплексний і системний розвиток сучасного інтегративного українознавства неможливий без професійного, поступального й інтенсивного дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Так як, українознавство – це цілісна інтегративна система наукових знань про Україну, українців і світове українство у просторі та в часі, то фахове вивчення етнологічної проблематики допоможе вченим-українознавцям збагатити і суттєво поглибити цінні знання про нашу Батьківщину та її народ. По-друге, зацікавленість етнічною історією у вітчизняному соціумі зростає упродовж останніх вісімнадцяти років вже з самих початків творення сучасної української незалежної держави особливого значення набувають загальноцивілізаційні фактори, а саме значення і розуміння своєї етнічної історії та перспективи українців у майбутньому. Проте, щоби добре жити зараз і впевнено дивитися у прийдешнє, нам, українцям, треба знати – хто ми є, звідки ми, чийх дідів-прадідів нащадки, та що нас чекає завтра. По-третє, осмислення цих і багатьох інших проблем, які вагомо впливають на формування етнонаціональної свідомості, державного патріотизму, політичного націоналізму, національної гідності й самоповаги надасть можливість нам, вченим-українознавцям, зрозуміти об'єктивні закономірності глобалізаційних процесів на початку Третього тисячоліття, та визначити в них провідну роль і вагоме місце України та українців. По-четверте, актуальність і важливість виконаної науково-дослідної роботи полягала у відновленні історичної справедливості та наукової об'єктивності, щодо упередженості за часів тоталітарно-комуністичної радянської влади, етнічної історії українського народу та її сучасне значення в системі українознавства з урахуванням нових тенденцій і його розвитку як в Україні, так і поза її межами.

Практична цінність успішно завершеної держбюджетної теми полягає в тому, що вдале здійснення даної науково-дослідної роботи дало можливість вченим-українознавцям отримати нові корисні знання, які були оприлюднені в таких основних фахових публікаціях співробітників відділу української етнології як: «Українці у світовій цивілізації і культурі»: Колективна українознавча монографія. – К.: НДІУ, 2008. – 400 с.// **В. Д. Баран** – IV розділ «Археологія як складова частина українознавства» – С. 106-126; **Ю.С. Фігурний** V розділ «Україна - етнос» – С. 127-155; Українознавство XXI ст.: виміри розвитку. Українознавство 2007-2009. / Головний редактор П.П. Кононенко; редактори-упорядники: Т.П. Кононенко, Н.М. Істоміна, Т.П. Ренке.– К., ННДІУ.– 2009.– 432 с. // **Фігурний Ю.** Розділ 1. «Український етнос у світовому часопросторі». – С. 61-86.; Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ / Автор-упорядник і відповідальний ред. **Ю.С. Фігурний**; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: **О.В. Лебедєва**, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – 336 с; **Баран В.Д.** Етногенез українського народу. – К., 2007. – 148 с; **Баран В.Д.** Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та прарокори українського народу. – К., 2007. – 64 с; **Баран В. Д.** Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., НДІУ, 2008. – 138 с; **Фігурний Ю. С.**, Ярошинський О. Б. Світочі українознавства. – К., 2008. – 146 с.; **Фігурний Ю. С.** Український гетьман Пилип Орлик. – К., НДІУ, 2008. – 124 с.; **Фігурний Ю. С.** Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К.: НДІУ, 2008. – 130с.; **Ятченко В. Ф.** Боги і люди в українській казці. – К., 2008. – 156 с.; **Ятченко В. Ф.** Боги і люди в українській казці (видання друге, доповнене й перероблене). – К.: Міленіум, 2009. – 152 с.; **Фігурний Ю.С.** Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу. – К., 2007. – 56 с.; **Пасемко І.П.** Моя Франкіана. –

Харків, 2007. – 136 с.; **Фігурний Ю.С.** Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 pp.) – К., 2008. – 56 с.; **Фігурний Ю. С.** Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. – К., ННДІУ. – 2009. – 520 с. Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / Укладачі: **Чирков О. А., Фігурний Ю. С.** – К., 2008. – 406 с.; Козлов А.В., Козлов Р.А., **Ковпик С.І.** Писемність давньої України: навчально-методичний посібник. – К., 2008. – 170 с.; **Фігурний Ю.С.** Державотворча діяльність Олени Теліги (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.: НДІУ, 2007. – 40 с.; **Чирков О.А.** Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства. – К., 2009. – 26 с. Загалом упродовж 2007–2009 pp. у відділі вийшло друком 144 публікації, з них: Монографії: – 10 (колективних: 2, індивідуальних: 8); збірники – 1; книги – 4; довідники – 1; посібники – 1; брошури – 2; наукових статей, рецензій, повідомлень тощо – 125.

На нашу думку цей науковий доробок співробітників відділу допоможе вченим, викладачам, учителям і усім тим, хто цікавиться українознавчою етнологічною проблематикою створювати нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, підручники й посібники з питань української етнічної історії, українознавства та інших наукових досліджень і напрямів, розрахованих, насамперед, для стаціонарного та дистанційного навчання в Україні та за її межами, а також виготовлювати мультимедійні й комп'ютерні програми та інформаційні сайти які будуть користуватися підвищеним попитом як в українському сегменті, так і у світовій мережі Інтернет.

Важливе теоретико-практичне значення одержання результатів даної науково-дослідної роботи визначається тим, що отримані аналітичні підсумки і вироблені історико-методологічні підходи можуть бути задіяні та використані таким чином: по-перше, у поглибленому науковому дослідженні етнічної історії українського народу; по-друге, у створенні науково-методичного забезпечення вивчення української етнічної історії в середній та вищій школі України; по-третє, у виконанні навчальних курсів з етнічної історії українського народу у сфері українознавства; по-четверте, комплексне впровадження отриманих наукових результатів у навчально-методичну роботу навчальних закладів України всіх рівнів; по-п'яте, цілеспрямована трансформація новітніх наукових надбань з цієї проблематики у вітчизняну музейну справу та культурно-просвітницьку роботу; по-шосте, створення в Україні потужної науково-технічної бази даних щ етнічної історії українського народу в контексті українознавства, а саме: укладання профільних бібліографічних каталогів, картотек, відео-, кіно-, та фонотек, мультіплекційних, документальних і художніх фільмів оригінальних підручників та посібників, методичної й науково-популярної літератури, комп'ютерних ігор та програм, мультимедійного забезпечення тощо.

Таким чином реалізація завдань НДР «Український етнос у світовому часопросторі» посприяє створенню цілісної українознавчої концепції етнічної історії українського народу та її науково-методичне забезпечення і вивчення в середній та вищій школі. Також вона стане міцним підґрунтям у подальшій розробці і поглибленню концептуальних засад українознавства як науки (системи наукових знань) і навчальної дисципліни, аргументованому і фаховому розкриттю механізмів самореалізації засадничих наукових підвалин українознавства як науки самопізнання самоусвідомлення українського етносу, тісний взаємодії українознавства та інших наукових дисциплін про український народ та його етнічну історію, більш активному усвідомленню українознавства як одного із важливих визначальних чинників самопізнання, самотворення і самореалізації українського народу, всебічному творчому вивченню його як інтегративної системи наукових знань, головним завданням якої було є і буде розроблення теоретико-методологічних засад комплексного самопізнання народу і практична

реалізація його в таких визначальних сферах життєдіяльності і буття українського народу як наука, освіта, виховання, культура й ідеологія.

Всі вищенаведені факти дають нам право стверджувати, що співробітники відділу успішно виконали науково-дослідну держбюджетну тему «Український етнос у світовому часопросторі». Спрямувавши свої головні зусилля на вивчення та наукове обґрунтування найважливіших проблем етногенезу українців та їх етнічної історії, відділ української етнології тим самим не тільки висвітлює засадничі етнонаціональні, державотворчі проблеми, а і сприяє входженню України у світовий цивілізаційний процес на правах суб'єкта (а не об'єкта, як було раніше). Ми переконані, що етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником Української Самостійної Соборної Держави та української політичної нації, вагомим фактором збереження тотожності і самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття. Саме тому дослідження етнічної історії українців, враховуючи здобутки і досягнення українознавства, допомагає вченим-українознавцям здійснити авторитетний вплив на процес національного державотворення і формування в українському соціумі європейських засад громадянського суспільства.

Разом з тим, впродовж 2010-2012 років співробітники ННДІУ МОН України загалом, і працівники відділу української етнології зокрема, під керівництвом П. Кононенка планують виконувати науково-дослідну роботу «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», яка має фінансуватися за рахунок видатків загального фонду державного бюджету (код КПКВ 2201020 – «Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах та наукових установах», обсяг фінансування – 3060 тис. грн., зокрема на 2010 рік – 1020 тис. грн.). В дослідженні буде висвітлено еволюцію феноменів України і світового українства за концентрами цілісної наукової системи: а) історія, теорія, методологія українознавства як наукової, освітньої, культурологічної систем, як «філософії і політики держави» (В.Вернадський); б) Україна – етнос; в) Україна – природа; г) Україна – мова; д) Україна – культура; е) Україна – держава і нація; ж) Україна у міжнародних відносинах; з) Українці – ментальність і доля; і) Світова місія України і українства. Для досягнення мети будуть використані теоретичні й практичні здобутки археологів і етнологів, географів і геологів, антропологів і лінгвістів, етнографів і культурологів, філософів і релігієзнавців, демографів і істориків, а також соціологів, економістів, мистецтвознавців різних епох (від давнини до ХХІ ст.) – вітчизняних і зарубіжних. Головною метою й основними завданнями проекту – дослідження цивілізаційних процесів історичного розвитку України, українців і світового українства в їх органічному взаємозв'язку, на ґрунті засадничих принципів інтегративного українознавства як цілісної, модерної парадигми наукових знань (наукової системи), навчальної дисципліни для ЗНЗ і ВНЗ та водночас – як світоглядної ідеології, філософії й політики Української Самостійної Соборної Держави. Використовуючи історико-порівняльний аналітичний метод вчені-українознавці, в тому числі й співробітники відділу української етнології, будуть фахово досліджувати й розкривати своєму та іншим народам правдиву картину буття, свідомості, ментальності, долі, місії українського етносу на всіх етапах і на всіх часо-просторових магістралях його життя й тим самим – сприяти піднесенню національно-патріотичної, державницької свідомості українців, активізації процесу самопізнання та самореалізації, волі до творення розвинутих форм демократичного громадянського суспільства нашої країни та сприяння піднесенню іміджу України в Європі та у світі як суверенної, соборної, правової, демократичної, економічно потужної держави, що сповідує ідеали миру й співробітництва народів планети Земля, свободи і щонайвищого розквіту кожної особистості й нації в усіх сферах матеріальної і духовної культури. Саме тому працівниками ННДІУ під

головуванням П. Кононенка заплановано написати, підготувати і видати багатотомне (ймовірно, 6-8 томів) фундаментальне дослідження «Український етнос у світовому часопросторі. Українці у світовій цивілізації і культурі». Його головною метою та ідеєю є розкриття й осягнення феноменальної сутності України, українців і світового українства як у питомо неповторному значенні (етнічна тотожність, національна ідентичність, ментальність, психоемоційність, харизматичність українців тощо), так і в загальнолюдському вимірі (їх потужний і вагомий внесок у культуротворчий і цивілізаційний поступ *Homo sapiens*), і тим самим відродити і поновити взаєморозуміння і взаємодії українського етносу з всепланетарною людністю через органічний та обопільний процес пізнання і самопізнання, творення і самотворення, ідентифікації і самоідентифікації, розвитку і саморозвитку. Все це наукове, фахове осмислення має здійснюватися не тільки в межах України, а й охоплювати собою всю земну кулю, бо цивілізаційний світ єдиний, цілісний, неповторний і неосяжний як своєю багатоманітністю, так і унікальністю. Проте, попри всі економічні, політичні, військові, релігійні й соціокультурні чинники людство єдне, як його перебування і політ на космічному кораблі під назвою Земля, так і спільність загальнолюдських цінностей, а особливо, єдність мети і долі – продовження роду і передання набутих знань і навиків своїм дітям, внукам і спадкоємцям. А так, як український етнос давно вже перестав бути пересічним східноєвропейським народом, а став «українською світовою ідентичністю»¹ (більш докладніше про це йдеться у доповіді заступника директора з наукової роботи ННДІУ, кандидата філософських наук, доцента Тараса Кононенка «Теорія світових ідентичностей. Формування глобалістичної парадигми наук» виголошеної ним на III Міжнародному конгресі «Українська освіта у світовому часопросторі» на пленарному засіданні 21 жовтня 2009 р.), тому і його мова, культура, історія і державотворчий досвід став надбанням загальнолюдської цивілізації.

Об'єктом дослідження буде український етнос і світове українство в часопросторовому процесі свого розвитку від найдавніших часів до XXI століття. Предметом – Україна і світове українство як унікальні природно-соціальні концепти та суб'єкти історичного розвитку в їх внутрішній еволюції, питомій визначеності та самобутності, а також, типологічний характерності та виключності в світовий процес розвитку цивілізації людини розумної та здобутків у сфері культури, в якому визначальну роль відіграють природа й етнос в їх універсальній суті і ролі, як важливого фактора геополітичної всезагальності й реальності. Все дослідження має охоплювати генезис, стан, проблеми і майбутнє українського етносу в цілісному процесі часопросторової ретроспективи і перспективи, а саме, від початків його зародження, формування, становлення, розвитку аж до прогностичного аналізу будучини.

Таким чином, дослідження та наукове осмислення ролі і місця українського етносу у світовому часопросторі надасть реальну можливість вченим-українознавцям зрозуміти й обґрунтувати об'єктивні закономірності цивілізаційних процесів, які невідворотно охопили всю, таку багатоманітну, але разом з тим таку єдину і неповторну людську цивілізацію на земній кулі на початку Третього тисячоліття, визначити й детермінувати в перебігу цих подій і явищ гідне місце й авторитетну роль України, українців і світового українства.

Висновки

Отже, за дев'ятнадцятирічне існування відділу української етнології його співробітниками була створена науково обґрунтована фахова концепція дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і

¹ Кононенко Т. Теорія світових ідентичностей. Формування глобалістичної парадигми наук // Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 27-34.

забезпечення вивчення цього наукового напрямку в середній та вищій школі. За роки своєї наукової діяльності етнологи-українознавці працювали і працюють над такими науковими темами «Походження і формування українського народу», «Етнічна історія українського народу», «Передісторія та найдавніший період формування українського етносу», «Антропологія українського народу», «Демографічні процеси в Україні», «Етногенез і ранні етапи історії слов'ян-українців», «Етнічна самосвідомість», «Українська ментальність», «Історичні та теоретичні проблеми етнічної психології», «Розвиток етнопсихології в Україні». «Соціально-психологічний аналіз української діаспори», «Історія української літератури і етнологія ХХ ст.», «Основні проблеми походження індоєвропейців», «Проблеми стародавньої історії України», «Культура українського козацтва в контексті українознавства»,¹ «Етнокультурні та соціальні процеси на території України у I тис. н. е.», «Походження українського народу і початок його етнічної історії», «Давня історія духовної культури українського етносу», «Розвиток етнічної структури населення України в ХХІ ст.», «Національний державотворчий процес – минуле, сьогодення, майбуття - як вагомий чинник українознавства», «Етнічна і політична історія українського народу», «Етнічна історія українського народу та етнонаціональний державотворчий процес», «Проблема походження українського народу в історіографії ХІХ–ХХ століть», «Утворення Києво-Руської держави в українській історіографії ХХ ст.», «Розвиток українознавства у Словаччині», «Проблеми української діаспори в Словаччині», «Українознавчі аспекти топонімії Галичини, Волині, Буковини і Закарпаття та сумісних з Україною територій (Берестейщини, Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини, Пряшівщини, Придністров'я)» тощо.

Серед головних напрямків наукових досліджень відділу української етнології, насамперед треба виділити такі: По-перше, розробка питань теорії та методології етногенетичних процесів і зокрема етногенезу слов'ян та українського народу; По-друге, розробка наукової концепції історичного розвитку українського етносу; По-третє, пошук підходів до висвітлення етногенетичної проблематики з урахуванням даних широкого комплексу наукових дисциплін; По-четверте, висвітлення вузлових проблем стародавньої історії України за даними археології, історії, лінгвістики та ін; По-п'яте, висвітлення антропології населення України з метою вивчення його антропологічного та етнічного складу; По-шосте, висвітлення політичних та соціально-культурних зв'язків українського народу в контексті загальноєвропейських культурних процесів; По-сьоме, дослідження матеріальної та духовної культури слов'ян-українців; По-восьме, дослідження шляхів формування характерних рис давньої слов'янської та української громади за археологічними та наративними джерелами; По-дев'яте, вивчення внеску українського козацтва в мілітарну культуру Європи; По-десяте, підготовка наукових робіт, навчальних посібників та методичних матеріалів з етнологічної проблематики; По-одиннадцяте, теоретичне та практичне забезпечення викладання українознавства в середній та вищій школі, впровадження наукової концепції відділу в освітній та виховний процес навчальних закладів України².

Таким чином, за час своєї продуктивної науково-дослідної діяльності співробітники відділу української етнології допомогли вченим - українознавцям створити нові типи шкільних програм, цілу низку методичних рекомендацій, підручники й посібники з етнологічних питань українознавства розрахованих як на стаціонарне, так і на дистанційне навчання в Україні та за її межами.

Важливе науково-практичне значення одержаних результатів проведеної багатолітньої науково-дослідної роботи полягає у тому, що отримано в процесі

¹ В. Д. Баран. Відділ етнології // Науково – дослідний інститут українознавства Київ. Довідник до 10 річчя діяльності. – К., 2002. – С. 118.

² Там само. – С. 117 – 118.

фахового аналітичного дослідження наукові знання і вироблені теоретико-методологічні підходи можуть бути використані та застосовані у різних сферах буття українського суспільства, зокрема у науці, в освіті й вихованні, в культурі, в державному будівництві тощо. За цей час відділ налагодив взаємовигідні зв'язки з наступними установами: 1. Інститут археології НАН України; 2. Інститут мистецтвознавства, етнології і фольклористики ім.. М. Т. Рильського НАН України; 3. Інститут сходознавства ім.. А. Кримського НАН України; 4. Національний університет «Києво-Могилянська Академія» – магістерська програма «Археологія та давня історія України»; 5. Київський Національний Університет ім. Тараса Шевченка, зокрема, з Центром українознавства філософського факультету, кафедрою археології і музеєзнавства історичного факультету, кафедрою краєзнавства і туризму географічного факультету; 6. Інститут досліджень діаспори; 7. Державний комітет статистики України; 8. Національна академія державного управління при Президенті України; 9. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди, 10. Кримський Республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти; 11. Посольство Японії в Україні; 12. українознавчі центри США та Канади (редакція журналу «Рідна школа») та інші.

Найважливішим теоретико-методологічним питанням яке стояло перед науковцями відділу – це було з'ясування об'єктивних закономірностей етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. З цим важким і відповідальним завданням вчені-українознавці успішно впоралися. Вони провели фаховий аналіз методології та методів дослідження етнічної історії українського народу, науково обґрунтували і дослідили основні етапи етнічної історії українців, ліквідували так звані білі плями в етногенезі українського народу, встановили об'єктивну картину у раніше сфальсифікованих ділянках вітчизняної етнічної історії, підготовки навчально-методичні матеріали для вивчення етнічної історії українського народу та опублікували низку важливих наукових видань з цієї проблематики. Проте співробітники відділу української етнології не збираються зупинятися на досягнутому й почивати на лаврах, перед ними величезний обсяг запитань на які треба дати відповідь і проблем, які конче треба з'ясувати та вирішити. Автор сподівається, що усвідомлення й осмислення цих та багатьох інших питань, які визначально впливають на формування етнонаціональної гідності та самоповаги, надасть реальну можливість вченим-українознавцям зрозуміти й обґрунтувати об'єктивні закономірності глобалізаційних процесів, які відворотно охопили всю, таку багатоманітну, але разом з тим таку єдину і неповторну людську цивілізацію на земній кулі на початку Третього тисячоліття, та визначити й детермінувати в перебігу цих подій і явищ гідне місце та авторитетну роль України, українців, світового українства і Самостійної Соборної Української Держави!

Післямова

Вельмишановний читач, ось і завершений фаховий аналіз проблеми походження українців, професійного вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ в кінці XX – на початку XXI ст. Це монографічне дослідження було опубліковано мною у рамках виконання держбюджетної теми «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі» (2010-2011 рр.). Автор має надію, що питання і проблеми, які він намагався розв'язати у своїй монографії, отримали на її сторінках виважену відповідь і були достатньо ним висвітлені та роз'яснені. Ймовірно, не всі задекларовані завдання вдалося стовідсотково дослідити. Проте, ми сподіваємося й не втрачаємо віри, що у наступних своїх публікаціях нами буде продовжено їх вивчення і осмислення, тим паче, що наукова проблематика пов'язана з буттям (зародженням, формуванням,

становленням і розвитком) українського етносу є надзвичайно багатогранна і різнопланова.

Хвилює нас лише одне, але фундаментальне питання – чи буде можливість у авторів та у його колег вчених-українознавців професійно займатися своєю науковою діяльністю в ім'я розбудови, правової, демократичної, високоосвіченої, економічно розвиненої і заможної Української Самостійної Соборної Держави? У контексті останніх рішень високопосадовців (розпорядження М. Азарова й указу В. Януковича), щодо реорганізації ННДІУ в ННДІУ та всесвітньої історії – майбутнє як Інституту українознавства, так і його науковців під величезним питанням. Нехай нікого не вводять в оману термін «реорганізація» як сприяння розвитку інтегративного українознавства, навпаки – це тотальне згортання і ліквідація українознавчих досліджень і поступове перепрофілювання ННДІУ в «кишеньковий інститутик» для міністра Д. Табачника, т. зв. «запасний аеродром», куди він зміг би приземлитися після відставки з міністерської посади. А поважний статус «Національний», гарне приміщення в центрі Києва, потужна інфраструктура, добре державне фінансування тощо, забезпечить йому не тільки безбідне існування, а і допоможе в реалізації багатьох, якщо не всіх його наукових амбіційних задумів і проєктів.

Разом з тим, ми б не хотіли б «ліпити» з Д. Табачника символ «исчадия ада», на жаль, він лише виконавець. Саме так, не креатор (творець), а термінатор (руйнівник). Проте, термінатор-виконавець не на кшталт Ю. Луценка (демагога і популіста), а досвічений, розумний, підступний і цинічний супротивник, головним стратегічним завданням якого разом з командою «єдиномышленников» зробити з суверенної України – колоніальну Малоросію, а з українців – спочатку хохлів, потім малоросіян, а у підсумку «сто процентных русских». Хто керує цим диявольським україноненавистницьким планом? Двох думок тут бути не може, на думку автора, справжніми деміургами (творцями) і замовниками є російські можновладці, які мріють відновити статус Росії як наддержави, використовуючи для цього величезний політичний, економічний, інтелектуальний, військовий, людський і культурний потенціал України та українців. Щодо тактики, то це: 1) лінгвоцид української мови, спочатку обмеження її використання, потім стагнація, і нарешті, з часом – остаточна ліквідація; 2) знищення української історичної, національної й етнічної пам'ятей; 3) переписування вітчизняної історії в угоду великоросійській шовіністично-імперській парадигмальній концепції; 4) повзуча і всеохоплююча асиміляція українського етносу агресивною російською політичною нацією; 5) цілеспрямоване перетворення світової української культури у фольклорний додаток до потужної російської; 6) поступове позбавлення Україною власної політичної, економічної, військової та геополітичної самодостатності шляхом входження її до ЄЄП, Митного союзу, Ташкентського мілітарного пакту тощо; 7) невідворотна втрата Україною своєї територіальної цілісності, руйнація українського етнічного терену, через від'єднання Криму, Півдня, Сходу, Закарпаття тощо; 8) остаточна ліквідація Української державності як геополітичної та геостратегічної реальності. Зрозуміло, що всі пекельні українофобські плани не здійсняться за рік-два, вони розраховані як мінімум на десятиріччя, а як максимум і на подальшу перспективу, проте, сам факт їх існування не викликає в автора ні найменшого сумніву. Це не хвороблива конспірологічна теорія змов, це – залізна логіка прагматичного ХХІ ст., коли слабкий, не згуртований і роз'єднаний народ безжалюно поглинається і розчиняється в більш сильному, об'єднаному і консолідованому... Се ля ві (таке життя) – полюбляють говорити не тільки французи (мудра нація між іншим), а і поважні представники російського істеблішменту, для яких українці всього лиш «временно заблудшие овцы», які підсвідомо (а велика частина й свідомо) прагнуть повернутися в лоно єдиної східнослов'янської держави (РФ), церкви (РПЦ), економіки, культури тощо. І все це відбувається не тому, що Росія агресор,

асимілятор..! Ні! Просто, поліетнічна, багатонаціональна й мультикультурна Російська Федерація є останньою квазі-імперією ХХІ ст., а щоб стати справжньою потужною імперією їй конче необхідні всі, наголошуємо, всі ресурси України, а її народ повинен стати тією біомасою-каталізатором, який не тільки зупинить китайську повзучу інвазію на Далекому Сході, Сибірі, а й «перезавантажить» і посилить російську політичну націю, надавши їй цим самим, величезний імпульс для збереження, самовдосконалення й подальшого розвитку. Згадаймо нашу історію, яку прагнуть переписати і вдосконалити сучасні «реформатори і стабілізатори». Так було в середині ХVІІ ст., коли приєднання Української Козацько-Гетьманської Держави до Московського царства, так посилює останнє (й ослаблює його найголовнішого суперника Річ Посполиту), що невдовзі, у 1721 р. воно перетворилося в Російську імперію! Такі самі процеси відбувалися в 1917-1921 рр. тоді, коли спільними зусиллями російських і малоросійських більшовиків була знищена Українська Народна Республіка, а маріонеткова Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР, а з 1937 р. – УРСР) стала в 1922 р. одним із співзасновників СРСР, а її населення, саме так «народонаселение», як писали в своїх працях радянські вчені, стало тією «рабочей силой», яка не тільки збудувала більшовицьку-комуністичну імперію, а й допомагала їй виживати у скрутні часи, в тому числі й під час Другої Світової війни. І так має бути на початку Третього тисячоліття... Отже, перед Українською державною й українцями руба постає одне, але дуже важливе («архиважное» – як писав творець СРСР – В. Ленін) питання – бути чи не бути! На превеликий жаль, сучасний перебіг подій не віщує нам нічого доброго... Проте, поки що, на заваді остаточної реалізації цих діяльських антиукраїнських задумів стоять, на нашу думку лише два наріжних чинники – Президент України Віктор Янукович і народ України (українці, росіяни, кримські татари, білоруси, поляки, румуни, молдавани, угорці, євреї та інші етнічні меншини, але переважна більшість їх представників поки не дуже поспішають долучитися до РФ і влитися в лоно «Русского мира» – Поки!!!). Щодо В. Януковича, то його зовнішня і внутрішня політика, автору нагадують добу Гетьманату П. Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.), не будемо деталізувати, лише зауважимо, що цей період української історії досить непогано описаний у його монографії «Державницька та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі» (К., 2008). Загалом, політична кар'єра П. Скоропадського і його Гетьманська держава зазнала повного краху, у той же час і у подібній ситуації інший колишній царський генерал-лейтенант, етнічний прибалтійський німець Карл фон Маннергейм у тих буремних подіях, дуже швидко визначився з власними пріоритетами, створив боездатну Фінську Армію, очолив її, переміг ворога (російських і фінських більшовиків), цим самим посприявши творенню незалежної Фінської Держави. На противагу йому, П. Скоропадський, розбудовуючи Українську Гетьманську Державу, постійно марив про відновлення «Великої Росії», а у своїх мареннях, він якось забув, що він буде і для кого (для купки землевласників і капіталістів, чи для широкого українського загалу), забув про організацію регулярного війська і, врешті-решт, ганебно програв Директорії у короткочасній громадянській війні. Який шлях оберне В. Янукович, покаже час, але так хотілося, щоб він став українським Маннергеймом, а не малоросійським Скоропадським!

Щодо народу України, то ми передусім зупинимось на українській етнічній спільноті, яка на початку ХХІ ст. є провідним, титульним етносом Української держави. На жаль, українці, майже за 20 років існування суверенної України, так і не стали згуртованою нацією та не створили, об'єднавши навколо себе інші етнічні меншини – українську політичну націю. Мало того, український народ не є консолідованим у своїй етнонаціональній сутності. Він є розколотий у мовному питанні (україномовні й російськомовні), по регіональному принципу (Захід, Центр, Схід, Південний Схід, Південь, Північ, Крим, Закарпаття), за

політичними симпатіями (біло-блакитні, помаранчеві, червоні, сіро-буро-малинові тощо) та геостратегічними уподобаннями (прибічники євроінтеграції й прихильники євроазійської консолідації, на адептів і ворогів НАТО і таке інше). Здається, ще трохи і геополітичний проект під назвою «Українська Держава» буде остаточно завершений і зникне в небуття, а разом з ним на Україну, українців і світове українство чекають дуже важкі випробування... І коли ти вночі сидиш на кухні, і пишеш ці рядки, незнаючи, що чекає на тебе і на твій науково-дослідний інститут завтра, і пронизливий відчай переповнює твою душу, перед очима знову і знову постає третій день V Міжнародного конкурсу з українознавства серед учнів ЗНЗ, а саме захист науково-дослідних робіт у 9 класі, де автор був у складі комісії, то поступово безнадія поступається місцем сподіванням на відродження України, українського звитяжного Духу й українськості! Чому? Тому, що в Україні зростає нове покоління, яке народилося і формувалося в часи відновлення суверенної Української Держави, і для якого комуністично-тоталітарні ідеологічні догми це минуле, якому нема вороття. Зрозуміло, що українські державотворчі, націєтворчі, етнічні, політичні, економічні, соціальні, культурні процеси в кінці XX – початку XXI ст. характеризувалися, насамперед непослідовністю, незавершеністю, вторинністю і жорстокістю. Разом з тим наявні свободи слова, вибори, пересування, інформації, віросповідання, підприємницької діяльності тощо, зробили свою важливу справу в наближенні України до стандартів і цінностей Європейського Союзу. Невеликий екскурс у недалеке минуле. Літо 1980 року (Московська Олімпіада, Афганістан), автор тоді чотирнадцятирічний юнак, закінчив 8-й клас Жмеринської середньої школи № 1 і прагне вступити до Мінського суворовського військового училища (хоче стати офіцером-танкістом), але погано складені вступні іспити ставлять хрест на його сподіваннях. Проте, за великим, гамбурзьким рахунком, для нього це не стало трагедією, тому що він насправді мріє бути вченим-археологом. Підліток догматично вірить у комунізм, довіряє КПРС, а підручники з історії СРСР – для нього істина в останній інстанції (розповіді бабусі Софії Миронівни Довгань про Голодомор в Україні у 1932-1933 рр. він не сприймає, тому що в підручниках і книгах, про це ні слова). Знадобилося довгих 8 років, щоби у його світоглядних переконаннях розпочався кардинальний злам, і вже навчаючись у 1987-1988 рр. на вечірньому відділенні підготовчого факультету КДУ ім. Т.Г. Шевченка в період т. зв. «перестройки и гласности», отримуючи й аналізуючи різноманітну інформацію, він поступово починає розуміти всю злочинну сутність комуністичної системи. Врешті-решт, остання крапля, яка посприяла перетворенню дисциплінованого члена КПРС в антикомуніста і в «українського буржуазного націоналіста» (саме так я подумав, коли вперше у своєму житті побачив біля пам'ятника Тарасові Шевченку навпроти «Червоного» корпусу КДУ людину, на лацкані піджака якого був прицеплений значок з синьо-жовтим прапором) – бездарний номенклатурний путч «гекачепистов» у серпні 1991 р. у Москві.

З того часу промайнуло майже 20 років, і ось сучасні дев'ятикласники (чи восьмикласники по старому), 14-15-річні юнаки і дівчата під час захисту своїх науково-дослідних робіт, публічно і привселюдно демонструють не тільки свій інтелект, а і вміння вести дискусію, відстоювати свої напрацювання і переконання, аналізувати і синтезувати якісно нові знання тощо. У порівнянні з ними, 31 рік тому я був печерною істотою, зі своїми печерними комуністичними, догматичними переконаннями. Ось тому, дискутуючи з дев'ятикласниками, ставлячи їм доречні й незручні запитання, критикуючи їх за якість недопрацювання і похибки, ти раптово починаєш усвідомлювати просту і незаперечну істину, що перед тобою Майбутнє України й Української держави, наша українська Надія, наша українська Мрія! Так хочеться вірити, що ці підлітки, які з часом стануть дорослими повноправними громадянами України, не тільки збережуть українську самобутність, тотожність і неповторність, не лише

переформатують сучасну кланово-олігархічну антиукраїнську квазідержаву в модерну, цивілізовану, демократичну, правову, високотехнологічну, інноваційну, освічену, культурну і заможну Українську Самостійну Соборну Державу, а і активно посприяють остаточному формуванню української державницької нації, становленню української політичної нації, яка згуртує навколо українців і українських росіян, і українських білорусів, і кримських татар, і українських поляків, і українських угорців, і українських румун, і українських молдаван, і українських євреїв, і українських циган та представників інших етнічних меншин, які мешкають на теренах України! Це важкий і довготривалий процес, на шляху реалізації якого чимало перешкод і супротивників. Проте, разом з полум'яною патріоткою Лесею Українкою немов би заклинання повторюємо: «Contra spem spero!» – Без надії сподіваюсь!!!

25 березня 2011 р. о 24.00. м. Переяслав-Хмельницький.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балушок В.Г.* Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнотімія. – Біла церква, 2008.
2. *Баран В.Д., Баран Я.В.* Історичні витоки українського народу. – К., 2005.
3. *Баран В.Д.* Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007.
4. *Бердышев С.Н.* Древняя Русь. – М., 2007.
5. *Грушевський М.* Історія України-Руси. Том I. До початку XI віка. – Нью-Йорк, 1954.
6. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. – К., 1991. – Т.1.
7. *Дорошенко Д.* Нарис історії України (До половини XVII ст.). – Варшава, 1932. – Т.1.
8. *Жук С.М.* Киевская Русь. – М., 2007.
9. *Залізняка Л.Л.* Від склавинів до української нації. – К., 1997.
10. *Залізняка Л.* Від склавинів до української нації. Видання друге, доповнене. – К., 2004.
11. *Залізняка Л.Л.* Походження українців за даними сучасної етнології//Дзеркало тижня. - №24(653) 23 червня 2007р. – С. 22.
12. *Залізняка Л.Л.* Походження українського народу. – 1996.
13. *Залізняка Л.Л.* Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008.
14. *Ідзьо В.* Раннеслов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. – Львів, 2004.
15. *Ідзьо В.* Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів, 2004.
16. *Канигін Ю.М.* Шлях аріїв. Україна в духовній історії людства: Роман-есе. – К., 1997.
17. *Кононенко П.П.* Національна ідея, нація, націоналізм. – К., 2005.
18. *Кононенко П.П.* “Свою Україну любіть...” – К., 1996.
19. *Кононенко Т.* Теорія світових ідентичностей. Формування глобалістичної парадигми наук // Українознавство. – 2009. – № 4.– С. 27-34.
20. *Кононенко П.П.* Українознавство. – К., 1996.
21. *Кононенко П.П.* Українознавство. – К., 2006.
22. *Кононенко П.П., Кононенко Т.П.* Українознавство XXI століття: проблеми методології і шляхи їх розв'язання. – К., 2008.
23. *Кононенко П.П., Кононенко Т.П.* Український етнос: генеза і перспективи. Історичний нарис. – Обухів, 2003.
24. *Костомаров Н.И.* Исторические монографии и исследования. – Спб., 1872. – Т. I.

25. *Лашенко Р.М.* Лекції по історії українського права (Княжа доба). – Прага, 1923. – Ч. 1.
 26. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. –Відень, 1926.
 27. *Літопис Руський.* – К., 1989.
 28. *Макарчук С.А.* Етнічна історія України. – К., 2008.
 29. *Мачогій П.* Історія України. – К., 2007.
 30. *Одарченко П.* Українознавчі спостереження й фрагменти. – К., 2002.
 31. *Пастернак Я.* Археологія України. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. – Торонто, 1961.
 32. *Петров В.В.* Етногенез слов'ян. Джерела, етапи розвитку і проблематика. – К., 1972.
 33. Полное собрание русских летописей. Т. 2.: Ипатьевская летопись. – М., Л., 1962.
 34. *Прицак О.* Походження Русі: становлення скандинавських джерел (крім ісландських саг). – К., 1997. – Т. I.
 35. *Савчук Б.* Українська етнологія. – Івано-Франківськ, 2004.
 36. *Субтельний О.* Україна: історія / Пер. з англ. – 3-тє вид. перероб і доп. – К., 1993.
 37. *Тиводар М.* Етнологія. – Ужгород, 1998.
 38. *Толочко П.П.* Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. – К., 1987.
 39. *Толочко П.* Київська Русь. – К., 1996.
 40. *Томашієвський С.* Українська історія: Нарис I: Старинні і середні віки. – Львів, 1919.
 41. *Фігурний Ю.С.* Ільменські слов'яни (словени, новгородські слов'яни)/Україна – Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних даних проблем українознавства. – К., 2006. – С. 95-96.
 42. *Фігурний Ю.С.* Київ – головний державотворчий центр України, осердя формування і становлення національного війська (Від княжих часів до сьогодення)/Українознавство. Число 1(6) 2003. – С. 264-268.
 43. *Фігурний Ю.С.* Український етнос – об'єкт українознавчих досліджень/Українці: світова нація перед викликами ХІІІст. – К., 2006. – С. 194-229.
 44. *Фігурний Ю.С., Ярошинський О.Б.* Світочі українознавства. – К., 2008.
 45. *Фігурний Ю. С.* Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні.– К., ННДІУ. – 2009.
 46. *Шевчук В.П., Тараненко М.Г.* Історія української державності: Курс лекцій. – К., 1999.
 47. *Шелухін С.* Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції. З орієнтованою картою. – Прага, 1929.
 48. *Шилов Ю.О.* Джерела витоків української етнокультури ХІХ тис. до н. е. – ІІ тис. н.е. – К., 2002.
- http://uk.wikipedia.org/wiki/Етногенез_українців.

ДОДАТОК: БІБЛІОГРАФІЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ Ю. ФІГУРНОГО (1995-2011)

МОНОГРАФІЇ, КНИГИ, БРОШУРИ ТА РОЗДІЛИ В КОЛЕКТИВНИХ МОНОГРАФІЯХ

1. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Історичні витoki військової культури українського козацтва. – К.: Київське братство, 1997. – 124 с.

2. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Історичні витоки військової культури українського козацтва (2-е видання). – К.: «Бібліотека українця», 1999. – 124 с.
3. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. – 308 с.
4. **ФІГУРНИЙ Ю. С, ЯРОШИНСЬКИЙ О. Б.** Світочі українознавства. – К., 2008. – 146 с.
5. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український гетьман Пилип Орлик. – К., НДІУ, 2008. – 124 с.
6. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. – К.: НДІУ, 2008. – 130с.
7. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К., ННДІУ, 2010.– 158 с.
8. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть. – К.: ННДІУ, 2011.– 142 с.
9. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу. – К., 2007. – 56 с.
10. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державотворча діяльність Олени Теліги (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.: НДІУ, 2007. – 40 с.
11. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.) – К., 2008. – 56 с.
12. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** V Розділ «Україна-етнос» // Українці у світовій цивілізації і культурі: Колективна українознавча монографія – К.: НДІУ, 2008. – С. 127-155.
13. **Фігурний Ю.С.** Розділ 1 «Український етнос у світовому часопросторі» // Українознавство XXI ст.: Виміри розвитку. Українознавство 2007-2009.– К.: ННДІУ.– 2009.– С. 61-86.
14. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні:– К., НДІУ. – 2009. – 522 с.

СТАТТІ, ТЕЗИ, РЕЦЕНЗІЇ І ПОВІДОМЛЕННЯ В ЖУРНАЛАХ, ЗБІРНИКАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ, МАТЕРІАЛАХ КОНФЕРЕНЦІЙ

1995

1. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Організація військово-виховного процесу в українських козаків // Культура і освіта: проблеми, пошуки, творчі знахідки. – Вінниця, 1995. – Т. 1. – С. 74–75.

1996

2. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Про зміни в структурі козацького війська за доби Богдана Хмельницького. Військовий та світоглядний аспекти // Богдан Хмельницький як історична постать і літературний персонаж. – К.: Живиця, 1996. – С. 167–170.
3. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Червоний колір – колір верстви воїнів-професіоналів // Матеріали IV міжнародної археологічної конференції студентів і молодих вчених. – К.: Соборна Україна, 1996. – С. 71–72.
4. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ставлення козака-воїна до жінки як один з важливих елементів становлення української культури // Матеріали VI наукової конференції

молодих вчених «Історія науки, освіти і культури в Україні: традиції і сучасність». – Миколаїв, 1996. – С. 87–89.

1997

5. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Максимович про кобзарів, співців козацької слави // Педагог, учений, патріот. Матеріали IV науково-освітньої конференції, присвяченої М. Максимовичу (гр. 1994). – К.: Київський ун-т, 1997. – С. 68–71.

1998

6. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Внесок Федора Вовка в дослідження культури українського козацтва (до 80-ліття з дня смерті) // Українознавство: календар-щорічник. – К., 1998. – Вип. 3. – С. 86–92.

1999

7. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Підготовка молодих воїнів в українській військовій культурі // Історія України. – 1999. – № 29-30. – Серпень. – С. 7.

8. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Зв'язок битви з бенкетом в українському фольклорі // Українська мова та література. – 1999. – № 30. – Серпень. – С. 4–5.

9. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Образ козака-характерника як відгомін індоєвропейського культу воїна-звіра // Пам'ять століть. – 1999. – № 4. – Липень-серпень. – С. 57–61.

10. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українське козацтво як своєрідний прояв європейського лицарства // Науковий вісник Академії наук вищої школи України. – К., 1999. – № 21 – Березень-квітень. – С. 41–48.

11. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Боротьба січових стрільців за українську державність початку ХХ ст. як українознавча проблема (джерела і документи) // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах: Зб. наук. пр. – К., 1999. – Ч. 1. – С. 178–184.

2000

12. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відображення в українських прислів'ях та приказках козацького культурного комплексу // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Міжнародні науково-практичні читання, присвячені пам'яті українського вченого-фольклориста і етнолога Михайла Пазяка (1930-1999). – К., 2000. – С. 185–187.

13. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Пантелеймон Куліш як дослідник культури українського козацтва // Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Збірник наукових праць до 180-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша / За заг. ред. П.П. Кононенка, І.С. Плюща. – К.: МП Леся, 2000. – С. 206–210.

14. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська родина і козацьке побратимство в контексті українознавчих досліджень // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Українознавство. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 56–58.

2001

15. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Внесок українців у світове військове мистецтво // Українознавство – наука самопізнання українського народу: Матеріали X щорічної Міжнародної науково-практичної конференції 18-20 жовтня 2001 р. / Заг. ред. Кононенко П.П., наук. ред.-упорядн. Ярошинський О.Б. – К.: НДІУ, 2001. – С. 77–80.

2002

16. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Військова політика Центральної Ради у контексті українського державотворення // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К.: Українська Видавнича спілка, 2002. – С. 188–199.

17. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Діяльність гетьмана Івана Мазепи у контексті українського державотворення: досягнення і прорахунки // Українознавство. – 2002. – № 4. – С. 227–229.

18. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ГУБСЬКИЙ С.І.** До питання про походження Дня Військово-Морського флоту України // Українознавство. – 2002. – № 4. – С. 297–299.

19. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відлуння козацьких традицій в українському фольклорі // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Зб. наук. пр.: Матеріали Других Міжнародних науково-практичних читань, присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. – К., 2002. – С. 104–106.

20. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Козацькі традиції в сучасній системі виховання молоді // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Зб. наук. пр.: Матеріали Других Міжнародних науково-практичних читань, присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. – К., 2002. – С. 348–354.

21. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Новітні джерела про боротьбу УПА за незалежність і державність України // Українознавство. – 2002. – № 3. – С. 192–195.

22. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська козацька культура як державотворче явище // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Зб. наук. пр.: Матеріали Других Міжнародних науково-практичних читань, присвячених пам'яті українського фольклориста Михайла Пазяка. – К., 2002. – С. 326–330.

2003

23. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Іван Мазепа і Українська державність // Матеріали науково-практичної конференції 30 травня 2003 року. – К.: ВЦ "Просвіта", 2003. – С. 25–31; Науковий вісник Українського Університету. – М., 2005. – Т. VIII. – С. 106–109.

24. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Київ – головний державотворчий центр України, осереддя формування і становлення національного війська (від княжих часів до сьогодення) // Українознавство. – 2003. – № 1 (6). – С. 264–268; № 2–3 (7–8). – С. 261–268.

25. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Проблеми українського державотворення в працях Степана Рудницького // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Монографія. – К.: Українська видавнича спілка, 2003. – С. 158–171.

26. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українське козацтво – минуле, сьогодення і перспективи // Українознавство. – 2003. – № 4 (9). – С. 269–270.

27. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос як один із важливих концентрів українознавства // Українознавство. – 2003. – № 4 (9). – С. 118–128; Збірник наукових праць НДІУ. – К., 2003. – Т. I. – С. 341–366; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 6–18.

2004

28. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** 29 січня – свято української національної звитяги, день мужніх оборонців Батьківщини // Українознавство. – 2004. – № 1–2. – С. 394–396.

29. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Миколи Міхновського: теорія і практика, уроки минулого в контексті сучасного українського націєтворчого процесу // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2004. – Т. III. – С. 87–97.

30. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Козацька культура як синтез традицій Сходу-Заходу і автентичної української спільноти // Україна і світ: етнічні, науково-інтелектуальні та освітні виміри. Зб. наук. пр. – К.: Українська видавнича спілка, 2004. – С. 206–213.

31. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Проблема вивчення державотворчої діяльності гетьмана Івана Мазепи у закладах освіти України // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2004. – Т. II. – С. 427–436.

32. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Секція II. Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства: огляд найважливіших аспектів, що були винесені на розгляд XIII щорічної Міжнародної науково-практичної конференції "Соціально-економічні, політичні та етнонаціональні чинники буття народу в системі українознавства" // Українознавство. – 2004. – № 3–4. – С. 372–374.

33. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавчі аспекти державотворчої діяльності Івана Мазепи // Пам'ять століть. – 2004. – № 6. – С. 4–14.

34. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська повстанська армія та вітчизняні інтегральні націоналісти: дискусійні методологічні зауваження // Українознавство. – 2004. – № 3–4. – С. 349–351.

2005

35. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відображення українських козацьких традицій у народних прислів'ях і приказках // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. IV. – С. 321–323.

36. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Петра Дорошенка в контексті українознавства (до 340-річчя одержання ним гетьманської булави) // Українознавство. – 2005. – № 1. – С. 162–172.

37. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Задунайська Січ та її видатний дослідник Хведір (Федір) Бовк у контексті українського етнонацієдержавотворчого процесу // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. VII. – С. 53–62.

38. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Конституція Пилипа Орлика як важливий історичний державотворчий документ українського народу (до 295-річчя з дня створення) // Українознавство. – 2005. – № 4. – С. 274.

39. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Роль української козацької культури в сучасній системі виховання молоді // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. V. – С. 149–154; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 212–214.

40. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до розбудови збройних сил // Державник, мислитель, богослов: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 60-річчю від дня смерті Митрополита Андрея Шептицького (2 листопада 2004 р.). – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 156–164.

41. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до розбудови українських збройних сил // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2005. – Т. VI. – С. 346–349.

42. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство – наукове підґрунтя, ідеологічний стрижень Української Самостійної Соборної Держави та сучасної української політичної нації (До виходу в світ бібліографічного покажчика до журналу “Українознавство” (2001-2004 рр.), упорядники П.П. Кононенко, О.Б. Ярошинський, А.Ю. Пономаренко) // Українознавство. – 2005. – № 3. – С. 272–276.

43. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Цінна наукова праця з історії Української національної революції середини XVII ст. [Ярошинський О.Б. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. – К.: Вид. дім «Стилос», 2005. – 460 с.] // Українознавство. – 2005. – № 4. – С. 313–316.

2006

44. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Археологічні дослідження у басейні річки Вись в українознавчому вимірі // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 218–225; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 31–36.

45. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Внесок часопису «Українознавство» (2001-2006) у сучасну вітчизняну науку // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. XII. – С. 504–514.

46. **ФІГУРНИЙ Ю. С., . ПЕЧЕРАНСЬКИЙ І.** “Ізборник 1076 року” – визначна пам'ятка духовної культури Київської Русі в контексті українознавства // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 206–208.

47. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Запрошення до діалогу та співпраці (передмова до рецензії) // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 314.

48. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Мовні та культурні чинники в українському етнонаціональному державотворчому процесі // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. X. – С. 25–47; Україна – Етнос: Зб. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 97–107.

49. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ЯРОШИНСЬКИЙ О.Б.** Науковий доробок професора П.П. Кононенка на ниві українознавства (2000–2006 рр.) // 36. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. XI. – С. 36–51.

50. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** ОУН-УПА чи ОУН-М і ОУН-Б та УПА? (До питання термінології і не тільки) // Самостійна Україна. – 2006. – Ч. 3 (500). – С. 15–18.

51. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сучасний стан і перспективи розвитку української мови на теренах України у ХХІ столітті (до виходу в світ важливої українознавчої праці «Українська мова – моя мова. З творів-роздумів київських школярів і студентів. Продовження розмови через п'ять років / Укладач – Крижанівська В.П. – К.: Міленіум, 2005. – 64 с.) // Українознавство. – 2006. – № 2. – С. 153–161; Україна – Етнос: 36. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 112–120.

52. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Теоретичні та практичні засади підготовки та проведення курсів підвищення кваліфікації вітчизняних педагогічних кадрів з українознавства в контексті етнопатристичного державотворчого процесу // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 74–81; № 4. – С. 288–297; Україна – Етнос: 36. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 196–211.

53. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська мова як важливий фактор етнічної самосвідомості українців // 36. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. IX. – С. 37–46; Україна – Етнос: 36. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 93–97.

54. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос – об'єкт українознавчих досліджень // Українці: світова нація перед викликами ХХІ століття: Збірка статей конференції (20-21 січня 2005 р.). – К.: Смолоскип, 2006. – С. 194–229.

55. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Часопис «Українознавство» (2001-2006) – яскравий зразок сучасного фахового наукового, громадсько-політичного, культурно-мистецького, релігійно-філософського, педагогічного видання для вчених, освітян, студентів і всіх небайдужих громадян незалежної України // Українознавство. – 2006. – № 1. – С. 320–324.

56. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Щастя – доля рідної мови в історичному розвитку України, Української Самостійної Соборної Держави та українського народу // 36. наук. пр. НДІУ. – К., 2006. – Т. VIII. – С. 374–384; Україна – Етнос: 36. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 107–112.

57. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Видатний український етнопедagog Василь Сухомлинський // Україна – етнос: 36. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – с. 215–218.

58. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Дослідження кукрекських стоянок біля села Добрянки на Черкащині в 2001, 2003 – 2006 рр.: археолого-етнологічний аспект // Україна – Етнос: 36. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 37–47.

59. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Козацька культура як поліетнічний синтез традицій Сходу-Заходу і автентичної української спільноти // Україна – Етнос: 36. наук. пр. з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 178–182.

2007

60. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська освіта – один із вагомих чинників вітчизняного етнопатристичного державотворення // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XIII. – С. 51–63.

61. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнопатристичного державотворчого процесу // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XIV. – С. 56–107.

62. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ЯРОШИНСЬКИЙ О.Б.** Володимир Баран – видатний український учений (до 80-річчя з дня народження) // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XV. – С. 12–49.
63. **ФІГУРНИЙ Ю. С., ЯРОШИНСЬКИЙ О.Б.** Ярослав Калакура – видатний український учений (до 70-річчя з дня народження) // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVI – С. 11–22.
64. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Збройна боротьба січових стрільців за відновлення Української держави на початку XX ст. // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVII – С. 473–478.
208. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Вплив творчості Тараса Шевченка на сучасні українські етнічні, соціокультурні, освітні та державотворчі процеси // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVIII. – С. 481–491.
65. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Апполон Скальковський – визначний історик запорізького козацтва. Дослідження його життя і творчості у контексті етнонаціонального державотворення // 36. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVIII. – С. 512–513.
66. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Володимир Ісакович Шевченко – визначний національний філософ і вчений-українознавець // Шевченко В. Дружба з мудрістю або ключові проблеми української філософії (теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у ВНЗ). – К., 2007. – IV. – С. 237–243.
67. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Гетьман Іван Мазепа – один з визначних символів українського етнонаціонального державотворчого процесу (до 375 річчя від дня народження та 320-ліття отримання гетьманської булави). // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 28–37.
68. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті) // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 73–80; № 2. – С. 113–120.
69. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Відділ української етнології на шляху фахового осягнення етнічної історії України та українців // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 230–241.
70. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сутність етнології як науки та її місце в інтегративному українознавстві // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 294.
71. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Жанна Д'Арк в українській поезії (Фігурний Ю. Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті). – К.: НДІУ, 2007.– 40 с.: Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 194.
72. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Дослідження феномену Т.Г. Шевченка в контексті сучасних соціокультурних і освітніх процесів в Україні на початку третього тисячоліття // Українознавство. – 2007. – № 2. – С. 188–190.
73. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Володимир Баран – видатний дослідник української минувшини (До 80-річчя з дня народження) // Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 14–21.
74. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Богдана Хмельницького в українознавчому вимірі (до 350-річчя від дня смерті) // Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 106–114.
75. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Державотворча діяльність Пилипа Орлика в українознавчому вимірі (до 335-річчя від дня народження та 265-ліття з дня смерті) // Українознавство. – 2007. – № 4.
76. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Борці за незалежність України (до 65-річчя від дня офіційного утворення української повстанської армії (УПА)) // Українознавство. – 2007. – № 4.
77. **ФІГУРНИЙ Ю. С., Висовень О.** Вагомий здобуток українознавчої думки (Рецензія на книгу Калакури Я.С. «Історичні засади українознавства» (К., 2007.– 381 с.): Українознавство. – 2007. – № 4. – С. 264.

78. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Він дружив з мудрістю (До першої роковини від дня смерті Володимира Шевченка) // Українознавство. – 2007. – № 4. – С. 301–304.

2008

79. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сутність етнографії як науки та її місце в українознавстві // Українознавство. — 2008. — № 1. — С. 271–272.

80. **ФІГУРНИЙ Ю., ВИСОВЕНЬ О.** Пошук витоків українського етносу // Українознавство. — 2008. — № 1. — С. 317–318.

81. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Інформація про науково-дослідну роботу «Український етнос у світовому часопросторі» // Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. — К.: НДІУ, 2008. — С. 134.

82. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Коротка інформаційна довідка про відділ української етнології НДІ МОН України // Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. — К.: НДІУ, 2008. — С. 135–137.

83. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Міра науковості концепції та методології української системи національного виховання й освіти // Українська освіта у світовому часопросторі: Матеріали Другого Міжнародного конгресу (м. Київ, 25-27 жовтня 2007 р.). — К., 2008. — Кн. 2. — С. 210-211.

84. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Досягнення і перспективи діяльності НДІУ з надання освітніх послуг на теренах української держави // Українознавство. — 2008. — № 2. — С. 230-231.

85. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Вагомий внесок співробітників НДІУ МОН України в дослідженні української минувшини. // Українознавство. — 2008. — № 2. — С. 231-234.

86. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** У пошуках етнічної парадигми // Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. — К.: НДІУ, 2008. — С. 102-114.

87. **ФІГУРНИЙ Ю.С., ВИСОВЕНЬ О.** Золота скарбниця українського етносу. // Українознавство. — 2008. — № 3. — С. 186-187.

88. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державотворча діяльність гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі // Українознавство». — 2008. — № 3. — С. 22-25; № 4. — С. 117-123; 2009. — № 1. — С. 64-67.

89. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Інформація про монографію // Українознавство. — 2008. — № 4 — С. 243;

90. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Проблеми дослідження української етнічної історії в контексті українознавства // Українознавство». — 2008. — № 4 — С. 70-76;

91. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Новий і незаангажований погляд на вітчизняну етнічну історію (Рецензія на книгу Наливайка С.С. «Етнічна історія давньої України» // Українознавство». — 2008. — № 4 — С. 296-299.

92. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Титан українського національного відродження – етнонацієтворча та етнографічна діяльність Володимира Антоновича в українознавчому вимірі (до столітніх рокових його смерті) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. — К., 2008. — Т. XIX. — С. 109-137.

93. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зародження, створення і збройна боротьба Української повстанської армії за відновлення Самостійної Соборної Української Держави (міфи та реалії) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. — К., 2008. — Т. XX. — С. 374-391.

94. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Український етнонаціональний державотворчий рух у Закарпатській Україні та участь у ньому ОУН напередодні Другої світової війни. Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. — К., 2008. — Т. XXI. — С. 236-262.

95. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державотворча діяльність Євгена Коновальця в українознавчому вимірі у добу соціальної революції та національно-визвольної боротьби українського народу у 1917-1921 рр. (до 70-річчя його трагічної

загибелі). Збірник наукових праць Науково-дослідного інститут українознавства. – К., 2008. – Т. XXII. – С. 173-187.

2009

96. **ФІГУРНИЙ Ю., ВИСОВЕНЬ О.** У пошуках філологічно-екзистенційної парадигми // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 284-285.

97. **ФІГУРНИЙ Ю., ВИСОВЕНЬ О.** Українознавче осягнення мети вітчизняного етнонаціонального державотворчого процесу // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 290-294.

98. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Міжнародні конкурси з українознавства як один із важливих етапів впровадження українознавства у вітчизняний освітянський парадигмальний простір та його поступальний розвиток у контексті етнонаціонального державотворчого процесу // Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ / Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – С. 16-20.

99. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Інформація про важливе українознавче дослідження «Учнівська молодь – майбутнє Української держави...» // Учнівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників II МКУ / Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – С. 93.

100. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Роман Шухевич – визначний український державний і політичний діяч (продовження). // Українознавство. – 2007; – № 2, – С. 38-43; № 4. – С. 152; 2008.– № 1. – С. 69-70; № 3. – С. 25-26; № 4. – С. 108-111; – 2009. – № 1. – С. 60-64; № 2. – С. 32-34; №3. – С. 62-65.

101. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Етнонацієтворча діяльність гетьмана П. Скоропадського в українознавчому вимірі // Українознавство.– 2009. – № 2,– С. 26-31.

102. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Учнівська молодь – майбутнє Української Самостійної Соборної Держави. Аналітичне осмислення підготовки, проведення, підсумків та перспектив III Міжнародного конкурсу з українознавства (березень 2009 р.) // Українознавство. – 2009. – № 2 – С. 91-96.

103. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Цинічне нищення української етнічної та національної ідентичності (Роздуми вченого-українознавця над кінофільмом Володимира Бортка «Тарас Бульба» й однойменною повістю Миколи Гоголя (перша і друга редакції) // Українознавство. – 2009. – № 2 – С. 311-316.

104. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства» – дієвий і конструктивний засіб фахового осягнення професійних знань про Україну, українців і світове українство у цивілізаційному часопросторовому розвитку (до п'ятиріччя виходу в світ першого тому) // Українознавство. – 2009. – № 2 – С. 306-311; № 3. – С. 321-328.

105. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Осягнення українознавства учнями загальноосвітніх шкіл України (Резенція на працю О. Чиркова «Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на міжнародних конкурсах з українознавства» – К., 2009. – С. 26 с.) Українознавство. – 2009. – № 3 – С. 320-321.

106. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство та етнологія // Українська освіта у світовому часопросторі: Матеріали Третього Міжнародного конгресу (м. Київ, 21-22 жовтня 2009 р.). – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009. – Кн. 1. – С. 341-342.

107. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство та трансформація змісту національної освіти і виховання в контексті українського етнонацієдержавотворення. // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 55-59.

108. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство і галузеві науки на шляху реформування національної освіти України // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 168-171.

109. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська освіта вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі (рецензія на працю «Українська освіта у світовому часопросторі: Матеріали Третього Міжнародного Конгресу (м. Київ, 21-22 жовтня 2009 р.). – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009.– Кн. 1.– 400 с.») // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 316-317.

110. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Жахлива трагедія українського етносу (рецензія на книгу В.К. Борисенко «Свіча пам'яті: усна історія про геноцид українців у 1932-1933 рр.». – К.: ВД «Стилос», 2007.– 288 с.) // Українознавство. – 2009. – № 4 – С. 317-319.

2010

111. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Міжнародні конгреси «Українська освіта у світовому часопросторі» як один із важливих етапів впровадження українознавства у вітчизняний освітянський парадигмальний простір, комплексного реформування освіти і виховання в Україні та його поступальний розвиток у контексті етнонаціонального державотворчого процесу // Українознавство. – 2010.– № 1.– С. 103-111.

112. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Український етнос у світовому часопросторі // Українознавство. – 2010.– № 1.– С. 172-175.

398. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «З Україною в серці. Аналітичні роздуми про підготовку, проведення, підсумки та перспективи IV Міжнародного конкурсу з українознавства серед учнів ЗНЗ, який відбувся 24-27 березня 2010 р. у м. Києві» // Українознавство. – 2010.– № 2.– С. 113-118.

113. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «Внесок українців у світовий конституційний процес (До 300-річчя Конституції П. Орлика – важливого чинника етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні)» // Українознавство. – 2010.– № 2.– С. 57-63.

114. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** «Світова велич і могутність сфаксової доби правдивої історії України (Рецензія на монографію Григорія В.М. «Військо сфаксів (зброєння, організація, війни та воєнне мистецтво)». – Чернівці: Місто, 2009.– 296 с.) // Українознавство. – 2010.– № 2.– С. 269-271.

115. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Роздуми над українознавчим виданням «Моя Франкіана» // Самостійна Україна. – 2010.– Ч. 3/516.– С. 34-39.

116. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Основні концепції утворення Києво-Руської держави в історіографічних українознавчих дослідженнях (XX – початок XXI ст.) // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 178-185.

117. **ФІГУРНИЙ Ю.** Основні версії походження українського етносу: фаховий українознавчий аналіз // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 213-220.

118. **ФІГУРНИЙ Ю.С., ВИСОВЕНЬ О.** Проблема виникнення Київської Русі у сучасних українознавчих дослідженнях (Рецензія на працю В. Барана «Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь їх пракорені українського народу». – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2007.– 64 с.) // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 256-258.

119. **ФІГУРНИЙ Ю.С., ВИСОВЕНЬ О.** Шлях до фахового опанування англійської мови молодими вченими українознавцями (Рецензія на книгу «Навчально-методичний посібник з курсу англійської мови для аспірантів із спеціальностей українознавчого спрямування». – Автор і упорядник Семенова О.В. – Тернопіль: Джура, 2010. – 256 с.) // Українознавство. – 2010.– № 3.– С. 260-261.

120. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українознавство у сучасному вітчизняному, європейському і світовому гуманітарному просторі: стан, проблеми, перспективи

розвитку в контексті етнічних, національних і державотворчих процесів в Україні // Українознавство. – 2010. – № 4. – С. 49-57.

121. **ФІГУРНИЙ Ю.** Етнічні державотворчі й націєтворчі процеси в Україні у добу Хмельниччини (1648-1657) // Українознавство. – 2010. – № 4. – С. 274-281.

122. **ФІГУРНИЙ Ю.** Весільна обрядовість українців – шлях розвитку і трансформації (Рецензія на монографію В.К. Борисенко «Українське весілля: традиції і сучасність». – К.: ВД «Стилос», 2010. – 136 с.) // Українознавство. – 2010. – № 4. – С. 321-324.

123. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українознавчі виміри важливих культурних, мовних, історичних, етнонацієдержавотворчих проблем життєдіяльності українського народу в цивілізаційному часопросторі (Рецензія на книгу Івана Пасемка «Українознавство: світові обшири. Есеї, статті, розвідки». – Тернопіль: Джура, 2010. – 440 с.) // Українознавство. – 2010. – № 4. – С. 329-330.

124. **ФІГУРНИЙ Ю.** Нищення українськості в сучасних засобах масової культури на прикладі кінофільму В.Бортка «Тарас Бульба» // Українознавчий альманах. – Вип. 2. – К., 2010. – С. 246-249.

125. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Національна та етнічна ідентичності у системі національної безпеки України // Становлення і розвиток української державності. – Вип. 4: Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Державне управління в умовах політичної модернізації України: стан та проблеми», м. Київ, МАУП, 23 жовт. 2009 р. – 2010. – С. 231-240.

126. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнологічні дослідження Леоніда Залізняка в Інституті українознавства КНУ у 1993–2004 рр. // Кам'яна доба України. – Вип. 13. – К., 2010. – С. 315–322.

2011

127. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Передмова // Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття. – К., ННДІУ, 2011. – С. 3.

128. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Фаховий і неупереджений аналіз проблем утворення Києво-Руської держави // Шостак М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях XX – XXI століття. – К., ННДІУ, 2011. – С. 134-141.

129. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Передмова // БАРАН В.Д., БАРАН Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці. – К., ННДІУ. – 2011. – С. 3.

130. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Володимир Баран – дослідник праісторії України // БАРАН В.Д., БАРАН Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці. – К., ННДІУ. – 2011. – С. 3-6.

131. **ФІГУРНИЙ Ю.** Внесок Леоніда Залізняка в розвиток української етнології в кінці XX – на початку XXI ст. // Українознавство. – 2011. – № 1. – С. 54-59.

132. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українські етнічні, державотворчі й націєтворчі процеси в другій половині XVI ст. в українознавчому вимірі // Українознавство. – 2011. – № 1. – С. 178-184.

133. **ФІГУРНИЙ Ю., Висовень О.** Хліб і хліборобство як засадничі підґрунття матеріальної й духовної культури українського етносу у світовому часопросторі (Рецензія на збірник науко-популярних статей про хліб «Святий. Вічний. Сухий...».– Видавництво «СПД Карлук С.В.», Переяслав-Хмельницький, 2009.– Вип. 1.– 172 с. // Українознавство. – 2011. – № 1. – С. 245-246.

ПУБЛІКАЦІЇ В СЛОВНИКАХ – ДОВІДНИКАХ

1. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Азовське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 6–7.

2. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Археологія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 18.
3. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Базавлуцька Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 20.
4. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Білі Хорвати // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 21.
5. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Бузьке козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 29–30.
6. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Бужани // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 30.
7. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Варяги // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 31.
8. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Велика Вітчизняна війна // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 32.
9. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Великий князь // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 32–33.
10. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Великодержавність // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 33.
11. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Волиняни // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 37.
12. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Вольності війська Запорозького низового // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 37–38.
13. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Володимиро-Волинське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 38–39.
14. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** В'ятичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 39.
15. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Галицько-Волинське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 40–43.
16. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Галицьке князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 43–44.
17. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна військова канцелярія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 44–45.
18. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна військова рада (генеральна рада) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 45.
19. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна скарбова канцелярія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 45.

20. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральна старшина // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 46.
21. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний Бунчужний // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 46.
22. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний обозний // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 47.
23. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний осавул // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 47.
24. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний Писар // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 47–48.
25. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний підскарбій // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 48.
26. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний суддя // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 48-49.
27. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Генеральний хорунжий // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 49.
28. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Геноцид // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 49-50.
29. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьман (Гетьман, Г. наказний, Г. великий короний, Г. польний) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 53-54.
30. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьманство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 54.
31. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьманські клейноди // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 54-55.
32. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Гетьманські столиці // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 55-56.
33. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Головний військовий штаб УПА (ГВШ УПА) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 58-60.
34. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Депортація // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 64.
35. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державна символіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 64.
36. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Державний прапор // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 64-65.
37. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дивізія «Галичина» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 65.

38. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Друга Світова війна 1939-1945 рр. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 65-66.
39. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Древліани // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 66-67.
40. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дреговичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 67.
41. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дунайське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 68.
42. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Дуліби // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 69.
43. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етногенез // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 81-83.
44. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнографія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 86-87.
45. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Етнологія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 87-88.
46. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Задунайська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 89.
47. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Запорозька Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 90-91.
48. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Запорозьке військо (Військо Запорізьке, Військо Запорозьке) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 91.
49. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Запорозькі козаки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 91-92.
50. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зарубинецька культура // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 92.
51. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зборівська битва 1649 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 93.
52. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Зборівський договір 1649 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 93-94.
53. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Змієві вали // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 94.
54. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Ільменські слов'яни (словени, новгородські слов'яни) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 95-96.
55. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Індоевропейська спільність // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 96-97.

56. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Історія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 97.
57. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кам'янська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 97-98.
58. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Караїми // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 98.
59. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Катеринославське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 98-99.
60. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Київське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 99-100.
61. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Київська Русь // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 100-101.
62. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Клейноди // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 101.
63. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Княжа доба // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 101-102.
64. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козак // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 102.
65. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козацтво // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 102-103.
66. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козацька педагогіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 103.
67. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Козацькі літописи // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 103-104.
68. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Конституція П. Орлика // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 104-105.
69. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Корсунська битва 1648 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 105-106.
70. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Корсунська рада 1632 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 106.
71. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Корсунь-Шевченківська операція 1944 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 106-107.
72. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кошовий отаман (Кошовий) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 107.
73. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримська конференція 1945 р. (Ялтинська конференція 1945 р., Кримська конференція 1945 р.) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 108-109.

74. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримська операція 1941 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 109-110.
75. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримські походи 1687 і 1689 рр. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 110-111.
76. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кримські татари // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 111.
77. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кубанське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 111-112.
78. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кубанські козаки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 112.
79. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Кривичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 112-113.
80. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Курінний отаман // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 113.
81. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Курська битва 1943 р. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 113–114.
82. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Лицарське виховання // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 115.
83. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** «Літопис Самовидця» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 116.
84. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** «Літопис УПА» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 116-117.
85. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Мазепинство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 118-119.
86. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Микитинська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 121.
87. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Монголи // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 126-127.
88. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Наказний отаман // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 127.
89. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Народна педагогіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 127.
90. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** «Нахтігаль» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 128-129.
91. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** Нація як етносоціальний організм // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 129-130.

92. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Нова Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 134.
93. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Новоросія (Новоросійський край) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 14-135.
94. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Новосербія (Нова Сербія) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 135.
95. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ногайська орда // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 135-136.
96. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Норманська теорія (Норманізм) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 136-138.
97. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Олешківська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 139-140.
98. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Окреме Запорозьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 140.
99. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Отаман // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 140-141.
100. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Паланка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 141-142.
101. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Палеоантропология // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 142.
102. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Палеографія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 142-143.
103. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Патріотичне виховання // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 143.
104. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Переяславське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 145-146.
105. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Переяславська угода 1654 р. (Березневі статті 1654 р.) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 146-147.
106. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Перша світова війна 1914-1918 рр. // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 147-148.
107. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Печеніги // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 148.
108. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Поділля // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 151-152.
109. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Половці (кипачки, кумани) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 153-154.

110. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Полочани // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 154-155.
111. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Радимичі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 157.
112. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Родинна педагогіка // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 164.
113. **ФІГУРНИЙ Ю.С.** «Роланд» // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 168.
114. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Російська імперія // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 168-169.
115. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Руїна // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 176.
116. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Рух опору // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 180-182.
117. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сіверське князівство (Новгород-Сіверське князівство) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 183.
118. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Сіверяни // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 183-184.
119. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 184.
120. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Січові стрільці (СС-Київські) // С. 184-185.
121. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Слов'яно-Сербія (Слов'яносербія) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 188.
122. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Тиверці // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 191.
123. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Томаківська Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 192-193.
124. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Торки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 193.
125. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Трипільська культура // С. 193-195.
126. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська нація // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 201.
127. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українська повстанська армія (УПА) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 201-202
128. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українські січові стрільці (УСС, Легіон українських січових стрільців // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 202-203.

129. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Українознавство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 203-205.
130. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Уличі // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 205-206.
131. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Універсали Б. Хмельницького // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 206-207.
132. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Усть-Дунайське (Буджацьке) козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 207-208.
134. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хозари // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 210-211.
135. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хозаризм // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 211.
136. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хортиця // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 211-212.
137. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хортицька Січ // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 212.
138. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Хотинська битва 1621 // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 213.
139. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чернігівське князівство // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 214-215.
140. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чорні клобуки // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 217-218.
141. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чорноморське козацьке військо // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 218-219.
142. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Чортомлицька січ (Стара січ) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 219-220.
143. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Школа-Родина // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 220.
144. **ФІГУРНИЙ Ю. С.** Ятвяги (Судови) // Україна-Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 223.
145. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Авари // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 6-8.
146. **ФІГУРНИЙ Ю.** Азовське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 9-10.
147. **ФІГУРНИЙ Ю., АЛАНИ** // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 13-14.
148. **ФІГУРНИЙ Ю., ШОСТАК М.** Антична колонізація Північного Причорномор'я стародавніми греками // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 18-19.

149. **ФІГУРНИЙ Ю.** Антропологія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 20-22.
150. **ФІГУРНИЙ Ю.** Базавлуцька січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 26.
152. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бастарди // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 31-32.
153. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Білі хорвати (хорвати) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 38-39.
154. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бойківщина // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 44.
155. **ФІГУРНИЙ Ю.** Брацлавське воеводство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 47-48.
156. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бужани // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 51.
157. **ФІГУРНИЙ Ю.** Бузьке козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 51-52.
158. **ФІГУРНИЙ Ю.** Буковина (Північна) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 52-53.
159. **ФІГУРНИЙ Ю.** В'тичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 56.
160. **ФІГУРНИЙ Ю.** Варяги // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 61.
161. **ФІГУРНИЙ Ю.** Велика Вітчизняна війна // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 63.
162. **ФІГУРНИЙ Ю.** Велике переселення народів // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 66-68.
163. **ФІГУРНИЙ Ю., ЦИМБАЛЮК І.** «Вісла» Акція // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 85-87.
164. **ФІГУРНИЙ Ю.** Волиняни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 97-98.
165. **ФІГУРНИЙ Ю.** Володимиро-Волинське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 100-101.
166. **ФІГУРНИЙ Ю.** Всеукраїнські військові з'їзди 1917 р. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 104-105.
167. **ФІГУРНИЙ Ю., ГОРЕНКО Л.** Гадяцький полк // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 106-107.
168. **ФІГУРНИЙ Ю.** Галицьке князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 109.
169. **ФІГУРНИЙ Ю.** Галицько-Волинське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 109-110.
170. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гети // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 120-121.
172. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 121-122.
173. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманська держава (Українська гетьманська держава Павла Скоропадського) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 122-123.
174. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманські статті // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 123-124.
175. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманські столиці (резиденції) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 125-126.
176. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гетьманщина (Козацька гетьманська держава) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 128-129.
177. **ФІГУРНИЙ Ю.** Гуни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 137-138.

178. **ФІГУРНИЙ Ю.** Даки // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 142-143.
179. **ФІГУРНИЙ Ю., ТУРПАК Н.** Депортація // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 145-146.
180. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дивізія «Галичина» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 154-155.
181. **ФІГУРНИЙ Ю.** Директорія (Директорія Української Народної Республіки) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 156-157.
182. **ФІГУРНИЙ Ю.** Древліани // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 161-162.
183. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дреговичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 162.
184. **ФІГУРНИЙ Ю.** Друга світова війна 1939-1945 рр. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 162-163.
185. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дуліби // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 163-164.
186. **ФІГУРНИЙ Ю.** Дунайське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 165-166.
187. **ФІГУРНИЙ Ю.** Етногенез // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 177.
188. **ФІГУРНИЙ Ю.** Задунайська січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 190-191.
189. **ФІГУРНИЙ Ю.** Запорозька січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 197-198.
190. **ФІГУРНИЙ Ю.** Запорозьке військо (Військо Запорізьке, Військо Запорозьке) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 198-199.
191. **ФІГУРНИЙ Ю.** Західно-Українська народна Республіка, Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 203-204.
192. **ФІГУРНИЙ Ю.** Зборівська битва 1649 р. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 205.
193. **ФІГУРНИЙ Ю., КРИСАЧЕНКО В.** Зборівський договір // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 205-206.
194. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Змієві вали // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 214-215.
195. **ФІГУРНИЙ Ю.** Ільменські слов'яни (словени, новгородські слов'яни) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 221-222.
196. **ФІГУРНИЙ Ю.** Індоевропейська спільність // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 223-225.
197. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Караїми // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 232-233.
198. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кельти // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 236.
199. **ФІГУРНИЙ Ю.** Київ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 237-238.
200. **ФІГУРНИЙ Ю.** Київська Русь // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 239-240.
201. **ФІГУРНИЙ Ю.** Київське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 240-241.
202. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кіммерійці // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 244-245.
203. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Клобуки чорні // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 246-247.

204. **ФІГУРНИЙ Ю.** Княжа доба // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 247-248.
205. **ФІГУРНИЙ Ю.** Козацтво // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 248-249.
206. **ФІГУРНИЙ Ю., КРИСАЧЕНКО В.** Конституція Пилипа Орлика // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 254-256.
207. **ФІГУРНИЙ Ю.** Корсунська битва 1648 р. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 258-259.
208. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кривичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 261-262.
209. **ФІГУРНИЙ Ю.** Крим // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 262-263.
210. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кримські походи 1687 і 1689 рр. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 264-266.
211. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Кримські татари // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 266-268.
220. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кубанське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 268-269.
212. **ФІГУРНИЙ Ю.** Кубань // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 269-271.
213. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Куявія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 272.
214. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** «Літопис Самовидця» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 280-281.
215. **ФІГУРНИЙ Ю.** «Літопис УПА» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 281-282.
216. **ФІГУРНИЙ Ю.** Мазепинство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 288-289.
217. **ФІГУРНИЙ Ю.** Малоросійська губернія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 289-290.
218. **ФІГУРНИЙ Ю.** Метрика Великого Князівства Литовського (Литовська метрика) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 293.
219. **ФІГУРНИЙ Ю.** Микитинська січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 293-295.
220. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Монголи // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 297-298.
221. **ФІГУРНИЙ Ю.** Московське Велике Князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 299-300.
222. **ФІГУРНИЙ Ю.** Московське царство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 300-302.
223. **ФІГУРНИЙ Ю.** Національний визвольний рух // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 309.
224. **ФІГУРНИЙ Ю.** Нація як етносоціальний організм // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 310.
225. **ФІГУРНИЙ Ю.** Нова Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 314-315.
226. **ФІГУРНИЙ Ю.** Новоросія (Новоросійський край) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 316-317.
227. **ФІГУРНИЙ Ю.** Новосербія (Нова Сербія) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 317-318.
228. **ФІГУРНИЙ Ю.** Ногайська орда // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 319.
229. **ФІГУРНИЙ Ю.** Норманська теорія (Норманізм) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 321-322.

230. **ФІГУРНИЙ Ю.** Окреме Запорозьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 325-326.
231. **ФІГУРНИЙ Ю.** Олешківська січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 326-327.
232. **ФІГУРНИЙ Ю.** Острогоський (Рибненський) полк // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 330-331.
233. **ФІГУРНИЙ Ю.** Паланка // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 332-333.
234. **ФІГУРНИЙ Ю.** «Партнерство заради миру» // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 334-335.
235. **ФІГУРНИЙ Ю.** Переяславське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 336-337.
236. **ФІГУРНИЙ Ю.** Перша світова війна 1914-1918 рр. // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 339.
237. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Печеніги // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 339-340.
238. **ФІГУРНИЙ Ю.** Південно-Західний край (Юго-Западный край) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 341.
239. **ФІГУРНИЙ Ю.** Поділля (Подільська земля) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 342-343.
240. **ФІГУРНИЙ Ю.** Покуття (Покуте) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 343-344.
241. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Половці (кипачки, кумани) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 346-347.
242. **ФІГУРНИЙ Ю.** Полочани // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 347-348.
243. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Польське королівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 351-354.
244. **ФІГУРНИЙ Ю.** Прикарпатська Русь (Підкарпатська Русь, Карпатська Русь, Угорська Русь, Карпатська Україна, Закарпатська Україна, Закарпаття, Срібна Земля) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 358-360.
245. **ФІГУРНИЙ Ю.** Прилуцький полк // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 360-361.
246. **ФІГУРНИЙ Ю.** Радимичі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 364-365.
247. **ФІГУРНИЙ Ю.** Річ Посполита // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 370-372.
248. **ФІГУРНИЙ Ю.** Російська імперія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 376.
249. **ФІГУРНИЙ Ю.** Руська Земля (Руське Королівство, Руське Воєводство) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 380-381.
250. **ФІГУРНИЙ Ю.** Руська Країна // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 382.
251. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Сарматія // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 385.
252. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сіверське князівство (Новгород-Сіверське князівство) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 387-388.
253. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сіверяни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 388-389.
254. **ФІГУРНИЙ Ю.** Сіраки // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 389-390.
255. **ФІГУРНИЙ Ю.** Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 390-392.

256. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О., БАРАН В.** Скіфи // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 392-393.
257. **ФІГУРНИЙ Ю., ДЯКОВА О.** Скіфія (Скитія) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 393-394.
258. **ФІГУРНИЙ Ю.** Скіфо_Македонські війни // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 394-396.
259. **ФІГУРНИЙ Ю.** Слов'яно-Сербія (Слов'яносербія) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 401-402.
260. **ФІГУРНИЙ Ю.** Тиверці // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 412-413.
261. **ФІГУРНИЙ Ю.** Томасівська Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 415-416.
262. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Торки // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 416.
263. **ФІГУРНИЙ Ю.** Трипільська культура // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 416-417.
264. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українізація // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 431-433.
265. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська Народна Республіка // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 435-436.
266. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська нація // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 438-439.
267. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська Радянська Соціалістична Республіка (Українська Народна Республіка, Українська Соціалістична Радянська Республіка) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 439-442.
268. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українська Центральна Рада // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 442-446.
269. **ФІГУРНИЙ Ю.** Українські січові стрільці (УСС, Легіон українських січових стрільців) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 447-448.
270. **ФІГУРНИЙ Ю.** Уличі // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 456-457.
271. **ФІГУРНИЙ Ю.** Усть-Дунайське (Буджацьке) козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 460-461.
272. **ФІГУРНИЙ Ю.** Фракійці // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 465-466.
273. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хмельниччина (Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького 1648-1657 рр.) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 468-471.
274. **ФІГУРНИЙ Ю., МОСТЯЄВ О.** Хозари // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 471-472.
275. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хозаризм // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 472-473.
276. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хозарський каганат // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 474-476.
277. **ФІГУРНИЙ Ю.** Холмщина (Забужжя) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 476-478.
278. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хортиця // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 478.
279. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хортицька Січ // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 478-479.
280. **ФІГУРНИЙ Ю.** Хотинська битва // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010.– С. 480.

281. **ФІГУРНИЙ Ю.** Чернігівське князівство // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 484-485.
282. **ФІГУРНИЙ Ю.** Чернігівське намісництво // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 485-486.
283. **ФІГУРНИЙ Ю.** Чорноморське козацьке військо // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 490-492.
284. **ФІГУРНИЙ Ю.** Чортомлицька Січ (Стара Січ) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 492-493.
285. **ФІГУРНИЙ Ю.** Язиги // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 496-497.
286. **ФІГУРНИЙ Ю.** Ятвяги (судови) // Український геополітичний словник. – К.: «МП Леся», 2010. – С. 497-498.

ПУБЛІКАЦІЇ В ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

1. **ФІГУРНИЙ Ю.** Франко як геній і заклик до дії. Роздуми над українознавчим виданням «Моя Франкіана» І. Пасемка // Українське слово. – 2010. – № 26. – С. 8.

НАУКОВЕ РЕДАГУВАННЯ, УПОРЯДКУВАННЯ

1. Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / **Укл. Ю.С.Фігурний**, О.А.Чирков. – К., 2005. – 202 с.
2. Україна – Етнос. Науковий термінологічно-понятійний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: **Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.)**, Чирков О. А. (координатор), Баран В. Д.; Баран Я. В., Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Мартинова В. А., Терпиловський Р. В., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 224 с.
3. Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: **Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.)**, Баран В. Д.; Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Чирков О. А., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 240 с.
4. Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / **Укладачі:** Чирков О. А., **Фігурний Ю. С.** – К., 2008. – 406 с
5. Унівська молодь – майбутнє Української держави: Збірник аналітичних досліджень, документів Міжнародних конкурсів з українознавства та наукових праць переможців і учасників ІІ МКУ / **Автор-упорядник і відповідальний ред. Ю.С. Фігурний**; за заг. ред. П.П. Кононенка; Орг. секретарі: О.В. Лебедева, Л.О. Нестеренко, О.І. Фесік. – К., НДІУ. – 2009. – 336 с.
6. ШОСТАК М.В. Основні теорії утворення Київської Русі в українознавчих дослідженнях ХХ – ХХІ століття / **Відповідальний редактор, автор передмови і заключної аналітичної статті Фігурний Ю.С.** – К.: ННДІУ. – 2011. – 142 с.
7. БАРАН В.Д., БАРАН Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці / **Упор. Ю. Фігурний. Передмова і вступна стаття Ю. Фігурного.** – К., ННДІУ. – 2011. – 800 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО МОНОГРАФІЮ

Наукове дослідження «Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці ХХ – на початку ХХІ століть» було підготовлене в рамках науково-дослідної роботи (НДР): «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», що фінансується за рахунок державного бюджету.

Її керівником є доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П. Вона виконується в ННДІУ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології. Головні мета та ідея дослідження: розкрити глибинну сутність України,

українців і світового українства і в питомо неповторному (українську етнічну, національну, ментальну та цивілізаційно-культуротворчу харизму), і в загальнолюдському значенні. Тим самим вчені-українознавці мають відродити взаєморозуміння та єдність України, українців і світового українства з людиною планети через органічний процес пізнання й самопізнання, самотворення, самоідентифікації. І не тільки в межах України, а й планетарного простору, бо світ єдиний і цілісний багатоманітністю та єдністю Мети і Долі, і тому загальносвітовими є як український етнос, так і його мова, культура, людина, суспільство і державотворчий досвід. Розпад України і світового українства означав би початок внутрішнього розпаду Вселюдства, дисгармонію Всесвіту. Щодо складу творчого колективу НДР, то він має бути представлений: фахівцями з усіх концентрів ННДІУ, бо Україна (за визначенням Г. Сковороди – Терен, тобто – феномен єдності природних й психічно-культурних констат як витворів Бога її Душі Людини; сучасна наука вже добре знає, що в історичному процесі все взаємопов'язане реальним взаємовпливом; і найперше – Природа і Людина. При цьому Природа мислиться як єдність Землі і Неба, річок і морів, стінів і лісів, фауни і флори, атмосфери і стратосфери, геолого-географічних і біопсихічних координат, – бо спочатку Природа дає людині генотип, умови життя й виробництва, мову і психіку, широту й глибину світогляду та характер інтересів, розуміння земної природи Тіла і небесної матерії Душі. Природа визначає загальні закони Буття і Мислення та вимагає знати її закони і слідувати їм, інакше Природа за відступ від тих законів часом жорстоко мстить Людині. Між Природою й Людиною має діяти принцип гармонії. Разом з тим Людина в ході еволюції розвиває свої здібності і здатності. Постає феномен дії ноосфери. Але людина може переступати закон Всесвітньої Сутності корисної взаємодії, і тоді спочатку Природа може опинитися в ситуаціях катастрофічних, а далі – закономірно! – і людина в перспективі навіть апокаліпсису. Особливої ролі набувають досвід, освіта, наука, виховання мудрості). У світлі зазначених мети і методології виконавцями теми-проблеми будуть працівники підрозділів ННДІУ української етнології, координації співпраці міжнародних центрів українознавства; історичних та теоретико-методологічних досліджень проблем українознавства; природи, психології та культури етносу; філія «Гуцульщина»; сектор геополітичних досліджень; аспіранти всіх підрозділів ННДІУ.

Таким чином реалізація завдань дослідження зможе посприяти створенню цілісної модерної українознавчої концепції осягнення феномену України, українців і світового українства в цивілізаційному часопросторі.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Фігурний Юрій Степанович

Народився 11 вересня 1965 р. у м. Жмеринці на Вінниччині. Навчався в СШ № 1 (1972–1982). Після її закінчення в 1982–1983 рр. працював токарем-розточувальником на заводі «Сектор». В 1983-1985 служив в лавах імперської Радянської Армії, захищаючи південні кордони тоталітарної держави спочатку в Грузії, а потім в Афганістані. У 1988 р. вступив до історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, який закінчив у 1993 р., отримавши спеціальність історик-археолог, викладач історії. З 1.11.1993 р. по 1.11.1996 р. навчався в аспірантурі при Інституті українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю – фольклористика (10.01.09). 5 жовтня 1999 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д26.001.01. Інституту українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка публічно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.12 – українознавство. Тема дисертаційного дослідження: «Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства» (Науковий керівник д.і.н., проф. Залізняка Л.Л.). З квітня 1997 по червень 2000 працював на посаді молодшого наукового співробітника відділу

Історії і теорії українознавства Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З липня 2000 р. і по цей день працює у відділі етнології НДІУ МОН України, спочатку на посаді наукового співробітника, а з 2 січня 2004 р. – керує відділом української етнології НДІУ МОН України.

Автор семи монографій – «Історичні витоки військової культури українського козацтва» (Перше видання – Київ, 1997. – 124 с. Друге видання – стереотипне. – Київ, 1999.); «Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі» (К., 2004. – 308 с); «Світочі українознавства». (К., 2008. – 146 с., у співавторстві з Ярошинським О. Б.); «Український гетьман Пилип Орлик» (К., НДІУ, 2008. – 124 с.), «Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі». – К., НДІУ, 2008. – 128 с., «Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі». – К., НДІУ, 2010. – 158 с.; «Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології НДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть» (К.: НДІУ, 2011. – 142 с.); трьох книг – «Дослідження відділом української етнології НДІУ МОН України в 1992-2006 рр. етнічної історії українського народу та етнонаціонального державотворчого процесу» (К., 2007. – 56 с.) «Етнічні, національні та державотворчі процеси на Закарпатській Україні й участь у них інтегральних українських націоналістів (1938–1939 рр.)» (К., 2008. – 56 с.); «Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні». – К., НДІУ. – 2009. – 522 с. та брошури «Державотворча діяльність Олени Теліги в українознавчому вимірі (до 65-річчя її героїчної смерті)» (К., 2007. – 40 с), і понад 400 наукових статей. Він також є керівником авторського колективу наукового термінологічно-понятійного словника-довідника з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2006. – 224 с.) і збірника наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2006. – 240 с.) та укладачем, разом із Чирковим О.А. наукових бібліографічних довідників з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства «Україна – Етнос» (К., 2005. – 202 с), «Український етнос у просторі і часі (2005–2008)» (К., 2008. – 406 с.).

В 2004–2006 рр. Фігурний Ю. С. керував виконанням державної бюджетної теми «Дослідження етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі». Під його керівництвом ця науково-дослідна робота була успішно виконана.

В 2007-2009 рр. Фігурний Ю.С. і відділ української етнології успішно працював під керівництвом Кононенка П.П. над виконанням держбюджетної теми «Український етнос у світовому часопросторі».

У 2010-2011 рр. Фігурний Ю.С. і відділ української етнології під керівництвом Кононенка П.П. працює над виконанням держбюджетної теми «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі».

Коло наукових інтересів – прадавні елементи традиційної козацької культури, українське військове мистецтво, етнічні, державотворчі та націєтворчі процеси в Україні. Брав участь у багатьох наукових експедиціях (археологічних і етнографічних).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ ННДІУ

Відділ існує з моменту створення Інституту українознавства, проте на перших порах він знаходився у складі відділення фольклору, етнології та національної культури. З часом, коли Інститут українознавства міцно став на ноги, розпочалася його активна розбудова і, як наслідок, з цього відділення постали три окремі самобутні відділи – етнології, національної культури й фольклористики. Першим завідувачем відділу був Сергій Петрович Сеґеда (1992 – 1993 рр.), другим – Володимир Данилович Баран (1994 – 2003 рр.), зараз відділ очолює (з 2.01. 2004 р) Юрій Степанович Фігурний. Першими співробітниками відділу були: Залізняк Л. Л., Чмихов М. О., Гудим-Левкович О. М. Потім відділ поповнився такими науковцями: Баран В. Д., Воропаєва Т. С., Шанайда С. І., Костенко Х. О., Хоменко О. А., Конча С. В., Терпиловський Р. В., Баран Я. В., Завгородній Ю.Ю., Пасемко І. Ковпик С.І., П., Мартинова В. А., Єщенко М.Ю., Мосійчук Я.Г. та ін.

Основний науковий напрямок роботи відділу – дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і забезпечення вивчення в середній та вищій школі походження українського народу та його етнічної історії.

Розпочинаючи дослідження цієї проблеми, а саме розв'язуючи конкретне завдання щодо вивчення українського етносу як одного із важливих концентрів українознавства, співробітники відділу використовували таку сукупність способів і методів теоретико-практичного опанування теми як: по-перше, порівняльно-історичний метод, за якого шляхом порівняння виявляють загальне й особливе у розвитку українського та інших етносів, причини цих подібностей і розбіжностей, базуючись при цьому на уявленні, що історичний розвиток етнонаціональних явищ має загальні закономірності вияву. Треба наголосити, що залежно від конкретних пізнавальних цілей ми використовуємо в основному три види історичних порівнянь: історико-типологічне (вивчення явищ, що в процесі розвитку набули схожих ознак); історико-генетичне (вивчення явищ, що мають єдине генетичне коріння або генетичний зв'язок), історико-дифузійне (вивчення явищ, які набули схожих ознак унаслідок етнокультурних контактів). По-друге, типологічний метод одного з важливих універсальних засобів упорядкування багатющого емпіричного матеріалу, який передбачає виявлення всієї різноманітної сукупності однопорядкових явищ як певної тотожної цілісності, де ключовим і головним поняттям є тип. Водночас тут треба виділити такі особливості типологічного методу як: типологізація інформації, коли упорядкування схожих та історичних ознак явищ здійснюється науковцями в синхронному аспекті; періодизація, коли конструювання моделі однопорядкових ознак робиться в часовому аспекті; класифікація, коли систематизується зібраний фактичний матеріал за визначеними критеріями. По-третє, структурно-функціональний метод як спосіб аналізу етносоціальних явищ, подібний до цілісної системи, при цьому ми визнаємо, що елементарні структури, наприклад, етногенез українців, який ми досліджуємо, виконує певні функції всередині системи або для структур більш високого порядку, таких, як етногенез людства тощо. По-четверте, комплексно-міждисциплінарний метод, коли для вивчення етносоціальних явищ як цілісних систем, що мають складну структуру, ми залуцаємо матеріали різних наук, наприклад, українознавства, етнології, історії, археології, етнографії, мовознавства, фольклористики, антропології, філософії, філології тощо. По-п'яте, системно-компонентний метод, коли ми виявляємо і досліджуємо існуючі зв'язки між усіма компонентами (складовими) етносоціальних явищ, при цьому останні уявляються цілісними системами, що мають внутрішню структуру з відповідною ієрархією між її частинами. У процесі аналізу можливе також використання математичного апарату варіаційної статистики. Отже, усі вище перераховані методи є науковими способами

досягнення поставленої мети, а саме: показати значення українського етносу як одного з важливих концентрів українознавства.

За 19-ліття свого існування співробітниками відділу була створена науково обґрунтована концепція дослідження цієї проблематики. Згідно з нею об'єктом дослідження відділу української етнології є український етнос, а предметом дослідження – походження українського народу та його етнічна історія. Основне теоретико-методологічне питання, яке стоїть перед науковцями відділу, – з'ясування об'єктивних закономірностей етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі. Завдання дослідження вчених-українознавців полягають у наступному: по-перше – провести фаховий аналіз методології та методів дослідження етнічної історії українського народу; по-друге – науково обґрунтувати і дослідити основні етапи етнічної історії українського народу; по-третє – ліквідувати так звані білі плями в етногенезі українців, встановити об'єктивну картину у раніше сфальсифікованих ділянках етнічної історії українського народу; по-четверте – підготувати навчально-методичні матеріали для вивчення етнічної історії українського народу; по-п'яте – підготувати низку наукових видань з цієї проблематики. Отже, головним результатом науково-дослідної роботи повинна стати українознавча концепція етнічної історії українського народу та науково-методичне забезпечення вивчення її в середній та вищій школі.

Головною метою науково-дослідної роботи відділу є дослідження походження українців та їхньої етнічної історії, обґрунтування і забезпечення вивчення в середній та вищій школі походження українського народу та його етнічної історії.

Суспільна значущість результатів роботи відділу полягає в наступному. Етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником української держави й української нації, вагомим елементом збереження тотожності та самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття XXI ст. Отже, виконання даної науково-дослідної роботи допоможе вченим-українознавцям створити нові типи шкільних програм, методичні рекомендації, підручники й посібники з етнологічних питань українознавства, розрахованих як на стаціонарне, так і на дистанційне навчання в Україні та за її межами. Важливе науково-практичне значення одержаних результатів цієї науково-дослідної роботи полягає у тому, що отримані наукові підсумки і вироблені історико-методологічні підходи можуть бути використані та застосовані у різних сферах буття українського суспільства, зокрема у державному управлінні, в науці, в освіті й вихованні, в культурі. Актуальним завданням є створення в Україні потужної науково-технічної бази даних з етнічної історії українського народу, а саме: укладання профільних бібліографічних довідників, каталогів, картотек, відео-, кіно- та фонотек, комп'ютерних програм тощо.

Відділ має робочі зв'язки з наступними установами: 1. Інститут археології НАН України; 2. Інститут мистецтвознавства, етнології і фольклористики ім. М. Т. Рильського НАН України; 3. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України; 4. Національний університет «Києво-Могилянська Академія» – магістерська програма «Археологія та давня історія України»; 5. Київський Національний Університет ім. Тараса Шевченка, зокрема, з Центром українознавства філософського факультету, кафедрою археології і музеєзнавства історичного факультету, кафедрою краєзнавства і туризму географічного факультету; 6. Інститут досліджень діаспори; 7. Державний комітет статистики України; 8. Національна академія державного управління при Президентові України; 9. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди, 10. Кримський Республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти; 11. Посольство Японії в Україні; 12. українознавчі центри США та Канади(редакція журналу «Рідна школа») та інші.

Відділ української етнології спрямовує свої головні зусилля на дослідження та наукове обґрунтування проблем етногенезу (походження) українців та їх етнічної історії, висвітлює засадничі етнонаціональні державотворчі проблеми. Ми переконані, що етнічна історія українського народу є міцним підґрунтям і консолідуючим чинником Української Самостійної Соборної Держави – української нації, вагомим елементом збереження ідентичності і самодостатності українського народу в глобалізаційних процесах Третього тисячоліття. Вивчення етнічної історії українців, враховуючи здобутки і досягнення українознавства, допомагає вченим-українознавцям здійснити вагомий вплив на процес національного державотворення і формування в українському соціумі європейський засад громадянського суспільства. Окрім теоретико-методологічних проблем вивчення етнічної історії українського народу співробітники відділу активно займаються ними і на практиці. Так, наукові працівники відділу брали активну участь у комплексних археологічних експедиціях, які досліджують передісторію українського народу. Зокрема Ю. С. Фігурний працював на розкопках поселень первісної людини доби каменю на Черкащині, Кіровоградщині і Чернігівщині. А В. Д. Баран багато років очолював археологічну експедицію по дослідженню давнього Галича, де на основі матеріалів, здобутих експедицією, було реконструйовано та музеїфіковано літописну «Галицьку Могилу».

Найважливіші праці співробітників відділу з етнологічної проблематики:

Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. – К.: Генеза, 2002 – 405 с.

Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005 – 208 с.

Баран В. Етногенез українського народу (Короткий нарис). – К., 2007. – 148 с.

Баран В. Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К., 2007. – 64 с.

Баран В. Д. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. – К., НДІУ, 2008. – 138 с.

Фігурний Ю.С. Український етнос у просторі й часі: українознавчі дослідження етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів в Україні. – К., НДІУ. – 2009. – 522 с.

Фігурний Ю.С. Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українознавчому вимірі. – К., ННДІУ, 2010. – 158 с

Баран В.Д., Баран Я.В. У пошуках джерел українського народу. Вибрані наукові праці / Упор. Ю. Фігурний. Передмова і вступна стаття Ю. Фігурного. – К., ННДІУ. – 2011. – 800 с.

«Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть» (К.: ННДІУ, 2011. – 142 с.);

Україна – Етнос. Науковий бібліографічний довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Укл. Ю.С.Фігурний, О.А.Чирков. – К., 2005. – 202 с.

Україна – Етнос. Науковий термінологічно-понятійний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Чирков О. А. (координатор), Баран В. Д.; Баран Я. В., Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Мартинова В. А., Терпиловський Р. В., Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 224 с.

Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства / Авт.: Фігурний Ю. С. (керівник авт. кол.), Баран В. Д.;

Данилюк-Кульчицька О. П., Лебедева О. В., Чирков О. А, Шостак М. В., Ятченко В. Ф. – К., 2006. – 240 с.

Український етнос у просторі й часі. Науковий бібліографічний довідник (2005–2008) / Укладачі: Чирков О. А., Фігурний Ю. С. – К., 2008. – 406 с.

Співробітниками відділу української етнології є такі науковці:

Фігурний Юрій Степанович – керівник відділу. Закінчив КНУ ім. Т. Г. Шевченка, історичний факультет, де отримав спеціальність: історик-археолог, викладач історії. Має вчений ступінь – кандидат історичних наук зі спеціальності українознавство. В інституті працює з 1997 р. Відділ очолює з 2004 р. Коло науковий інтересів – архаїчні елементи традиційної козацької культури, українське військове мистецтво, етнонаціональні державотворчі процеси в Україні. Брав участь у багатьох наукових експедиціях (археологічних і етнографічних).

Баран Володимир Данилович – закінчив Львівський державний педагогічний інститут, історичний факультет, де отримав спеціальність історик-археолог. Доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України. З 1994 по 2003 рр. очолював відділ етнології, зараз працює у ньому на посаді провідного наукового співробітника. Баран В. Д. є відомим фахівцем у галузі слов'янської археології, він активно розробляє концепцію етногенезу слов'ян-українців і висвітлює важливі питання давньої історії України.

Крисаченко Валентин Семенович – закінчив Чернівецький державний університет, біологічний факультет (1976), де отримав спеціальність біолог, викладач біології та хімії. Доктор філософських наук, професор. З 2006 р. завідувач відділу геополітики та геостратегії. З червня 2010 року працює у відділі на посаді провідного наукового співробітника. Відмінник освіти України, Заслужений діяч науки і техніки України, Лауреат премії президентів НАН України, АН Білорусі та АН Молдови.

Ятченко Володимир Феодосійович – закінчив КДУ ім. Т.Г.Шевченка, філософський факультет, де отримав спеціальність: філософ, викладач суспільних дисциплін. Доктор філософських наук, професор. З липня 2005 р. працює у відділі на посаді провідного наукового співробітника. З 1.09.2010 р. працівник сектору геополітичних досліджень, який підпорядковується відділу української етнології. Ятченко В. Ф. спеціалізується в галузі етнонаціональної української ментальності.

Калакура Олег Ярославович – закінчив КДУ імені Т.Г. Шевченка, історичний факультет. Доктор політичних наук. З 1 вересня 2009 року працює у відділі на посаді старшого наукового співробітника. З 1.09.2010 р. працівник сектору геополітичних досліджень, який підпорядковується відділу української етнології. Калакура О.Я. спеціалізується в галузі етнополітологічних українознавчих досліджень.

Наливайко Степан Іванович – закінчив індійське відділення факультету східних мов у Ташкентському державному університеті (1967), навчався в Лакхнауському університеті (Індія, штат Уттар-Прадеш). Сходознавець-індолог, перекладач з хінді, англійської та член Спілки письменників України. З 1992 р. співробітник Інституту українознавства КДУ імені Т.Г. Шевченка. З 1.07.2010 р. працює у відділі на посаді старшого наукового співробітника. Коло наукових інтересів – українська індоарика.

Чирков Олег Адольфович – науковий співробітник, закінчив КДУ ім. Т.Г.Шевченка, географічний факультет. Об'єкт досліджень – український етнос. З вересня 1993 працює в НДІУ. Спеціалізується в галузі етнічної географії, етнічної демографії, етнічної соціології та етнічної історії України. Більшість публікацій присвячена розвитку етнічної структури населення України від кінця XIX ст. до сьогодні та її прогнозуванню.

Шостак Маргарита Василівна – науковий співробітник відділу. Закінчила Вінницький Державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, історичний факультет. Навчалася в аспірантурі НДІУ у 2005-2008 рр. (денна форма), де підготувала дисертаційне дослідження «Утворення Києво-руської держави в українознавчих дослідженнях (XX– початок XXI століття)». Шостак М.В. спеціалізується на проблемах історіографії Києво-Руської держави.

Наливайко Сергій Степанович – закінчив історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка (1999), де отримав спеціальність: історик, викладач історії. З 2000 р. співробітник відділу порівняльних досліджень НДІУ. З 1.07.2010 р. працює у відділі на посаді наукового співробітника. У вересні 2010 р. у відділі пройшов передзахист кандидатської дисертації на тему «Хозарська проблема у переісторії та ранній історії Русі: українознавчий контекст». Основні наукові зацікавлення – українознавство, сходознавство, етнічна історія, методологія історичних досліджень, методика викладання українознавства в середній і вищій школах.

Шакурова (Лебедєва) Ольга Владиславівна – молодший науковий співробітник відділу. Закінчила Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, історичний факультет. Навчалася в аспірантурі НДІУ у 2005-2009 рр. (заочна форма). Спеціалізується на проблемах етногенезу українців в українознавчих дослідженнях початку XIX – початку XXI століття.

Данилюк-Кульчицька Оксана Павлівна – молодший науковий співробітник відділу, освіта – вища, закінчила з відзнакою Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського (Педагогіка й методика середньої освіти. Історія). Навчалася в аспірантурі НДІУ у 2004-2008 рр. (заочна форма). Спеціалізується на проблемах української діаспори в Словаччині. Володіє 5 мовами (українською, російською, англійською, словацькою, чеською).

Кухар Вікторія Віталіївна – старший лаборант відділу. Закінчила Інститут української філології НПУ імені М.П. Драгоманова, де отримала спеціальність вчителя української мови та літератури, історії, зарубіжної літератури. Працює у відділі з листопада 2008 року.

Наукове видання

Фігурний Юрій Степанович

Фаховий аналіз проблеми походження українців і професійне вивчення українських етнічних, націєтворчих і державотворчих процесів вченими відділу української етнології ННДІУ МОН України в кінці XX – на початку XXI століть.

Монографія

Організаційний секретар	Фігурний Ю.С.
Літературний редактор	Кухар В. В.
Комп'ютерна верстка	Кухар В.В.
Комп'ютерний набір	Кухар В.В.,
Технічне забезпечення	Мельниченко О. А., Фігурний Ю. С.

Підписано до друку 15. 04.2011 р. Формат 60х84/16

Папір офісний. Друк оперативний. Гарнітура Аріал.

Умовн. друк. Арк. 12,33.

Наклад 100 прим. Зам. № 224.